

№ 2 (28)

**ҚЭУ Жаршысы: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция
ЖУРНАЛЫ**

ЖУРНАЛ

**Вестник КЭУ: экономика, философия,
педагогика, юриспруденция**

Издается с июля 2003 г.

2003 жылдың шілдесінен шығады

ISSN 1998-7862

Жазылу индексі: 74106

Подписной индекс: 74106

МЕРЗІМДІЛІГІ ЖЫЛЫНА 4 РЕТ

• **4 РАЗА В ГОД ПЕРИОДИЧНОСТЬ**

Журнал Қазақстан Республикасының
Мәдениет, ақпарат және қоғамдық
келісім министрлігінде тіркелген
(тіркеу куәлігі № 3672-Ж
11.03.2003 ж.)

МЕНШІК ИЕСІ
Қазақтұтынуодағы Қарағанды
экономикалық университеті
мемлекеттік емес мекемесі

Журнал зарегистрирован в
Министерстве культуры, информации
и общественного согласия
Республики Казахстан
(регистрационное свидетельство
№ 3672-Ж от 11.03.2003 г.)

СОБСТВЕННИК
Негосударственное учреждение
“Қарағандинский экономический
университет Казпотребсоюза”
(г. Қарағанда)

Қарағанды 2013

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Аймагамбетов Е.Б.	ректор, доктор экономических наук, профессор (председатель)
Татаркин А.И.	директор Института экономики Уральского отделения РАН, академик РАН, доктор экономических наук, профессор (Россия)
Оспанов С.Д.	ректор Академии экономики и права, доктор юридических наук, профессор
Базилевич В.Д.	декан экономического факультета Киевского национального университета им.Т.Шевченко, член-корреспондент НАН Украины, доктор экономических наук, профессор (Украина)
Сатубадин С.С.	академик НАН РК, доктор экономических наук, профессор
Ефремова Г.М.	доктор экономических наук, профессор СибУПК (г.Новосибирск)
Dilip K. Das	Deputy Head of the Institute of Asian Business at SolBridge International School of Business, Professor of International Economics and Finance, Republic of Korea
Алимбаев А.А.	директор НИИ регионального развития, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Таубаев А.А.	проректор по научной работе, доктор экономических наук
Manuela Troschke	Senior Researcher, Osteuropa-Institut Regensburg and Department of Economics, University of Regensburg, Germany, PhD, Professor
Janusz Teczke	Full Professor in Economic Science, Head of the Department of International Management at CUE in Poland (Cracow University of Economics), PhD, Honorary Doctor
Азаров В.А.	руководитель Омского регионального отделения Российской Академии Юридических наук, Заслуженный юрист Российской Федерации, доктор юридических наук, профессор (Россия)
Купалова Г.И.	заведующая украинско-немецкой кафедрой экологического менеджмента и предпринимательства Киевского национального университета им.Т.Шевченко, доктор экономических наук, профессор (Украина)
Покрытан П.А.	профессор кафедры политической экономии МГУ имени М.В.Ломоносова, доктор экономических наук (Россия)
Айнабек К.С.	директор НИИ НЭСА, доктор экономических наук, профессор
Ханов Т.А.	директор НИИ ЭПИ, доктор юридических наук
Шамурзаев Т.Т.	заведующий кафедрой Уголовного процесса и криминалистики Кыргызско-Российского славянского университета, доктор юридических наук (Киргизстан)
Бакишев К.А.	начальник института повышения квалификации и переподготовки кадров Карагандинской Академии МВД РК имени Б.Бейсенова, доктор юридических наук, профессор
Борбасова З.Н.	зам. директора НИИ НЭСА, доктор экономических наук, профессор
Сихимбаева Д.Р.	зав. отделом НИИ НЭСА, доктор экономических наук, профессор
Касенов Б.К.	доктор философских наук, профессор

СОДЕРЖАНИЕ

Viktoriia Trokhymenko THE ROLE OF BANKING SERVICES MARKET IN THE MARKET ECONOMY.....	5
Yuriy I. Ossik SOME ELEMENTS OF THE EXPANSION MECHANISM IN THE WORLD ECO.....	10
Айнабек Қ.С. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И СОДЕРЖАНИЕ САМООРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ.....	17
Ахметжанова Ж. 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІСІНЕ ҚАТЫСТЫ ТУҒАН ТАРИХИ ӨЛЕҢДЕР.....	21
Ашимова А.С ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	24
Билял Б. КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ KEЙC ӘДІCІ: ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	26
Бисалиева И. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТІ ҚАҒИДАТТЫРЫҢЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗІ.....	30
Базарбекова С. ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ.....	34
Есымханова З.К. ЕУРОПАДАҒЫ ВЕНЧУРЛЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАҢДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	37
Жаманчинов А.К. ИНСТРУМЕНТЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	40
Исабекова К.Ж. ӨЗГЕ ТІЛДІ АУДИТОРИЯДА СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	43
Ибраев А.Д. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	46
К.Қабатаева, Ө.Баербекова ЗАҢ ТЕРМИНДЕРІН ЖАСАУДАҒЫ МОРФОЛОГИЯЛЫҚ ТӘCІЛДІҢ РӨЛІ.....	49
К.Қабатаева, А.Искакова ХАЛЕЛ ДОСМҰХАМЕДУЛЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҒЫНА, ҚҰРЫЛЫCҚА, ЭКОНОМИКАҒА БАЙЛАНЫСТЫ ТЕРМИНДЕР.....	52
Кабден А.Т., Борбасова З.Н. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗРАБОТКИ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ.....	55
Карп Е.В. РАЗВИТИЕ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ - ГЛАВНОЕ В НАЧАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ.....	58

Келмағанбетова Ш. ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МИСТИКАЛЫҚ ОБРАЗДАР ЖӘНЕ М. ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫҢДАҒЫ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕР.....	61
Құттыбай М. МЕМЛЕКЕТТІҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ САЯСАТЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ.....	65
Мадиева А. МЕТОДИКА CASE-STUDY В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ.....	70
Мадибраимова М.Н. НОВАЯ МОДЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В КАЗАХСТАНЕ.....	75
НасакаеваБ., Қуанышгаева А. ТУРИСТІК ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН ЖОҒАРЛАТУ КӨРСЕТКІШТЕРІ.....	78
Парасоцкая Н. Н. УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ АФФИЛИРОВАННЫХ ЛИЦ.....	83
Сембеков А.К., Тынгишева А.М. ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВЛАДЕЛЬЦЕВ ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ РОССИИ И КАЗАХСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ.....	89
Ярема Т.В. ОБЗОР ГИПОТЕЗ ГЛОБАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ В СФЕРЕ КОРПОРАТИВНОГО И ГОСУДАРСТВЕННОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА.....	94
Нартова Ф. ПРОБЛЕМЫ МОТИВАЦИИ И СТИМУЛИРОВАНИЯ ТРУДА ПЕРСОНАЛА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РК.....	98

Viktoriia Trokhymenko¹**THE ROLE OF BANKING SERVICES MARKET IN THE MARKET ECONOMY**

Essence and intercommunication of categories "financial market", "financial service market", "banking service market" are investigated. The role and functional destination are specified in the market economy.

Keywords: banking service market, financial service market, financial market, theory of financial mediation, functions of the banking service market

Lit. 21.

Трохименко В.

НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКАДА БАНКТІК ҚЫЗМЕТ НАРЫҒЫНЫҢ РОЛІ

"Қаржы нарығы", "қаржылық қызмет нарығы", "банктік қызмет нарығы" санаттарының мәні мен өзара байланысы зерттелген. Нарықтық экономикада банктік қызмет нарығының ролі мен функционалды арналуы анықталған.

Түйінді сөздер: банктік қызмет нарығы, қаржылық қызмет нарығы, қаржы нарығы, қаржылық делдалдылық теориясы, банктік қызмет нарығының функциясы.

Әд. 21.

Трохименко В.

РОЛЬ РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Исследованы сущность и взаимосвязь категорий "финансовый рынок", "рынок финансовых услуг", "рынок банковских услуг". Определены роль и функциональное предназначение рынка банковских услуг в рыночной экономике.

Ключевые слова: рынок банковских услуг, рынок финансовых услуг, финансовый рынок, теория финансового посредничества, функции рынка банковских услуг.

Лит. 21.

The development of modern financial infrastructure is characterized by the spread of trends of the intermediation that is the advent of various agencies and institutions (financial intermediaries) which specialize in certain types of financial transactions and services. At the same time the extensive network of financial intermediaries (banks, insurance companies, non-governmental pension funds, credit unions, etc.) is an effective precondition for sustainable economic growth by creating a system of economic entities both by the short-and long-term financial resources.

In these circumstances, research of functioning of banking service market as one of the most developed segments of the financial services industry is of particular relevance.

These issues attract increasing attention of famous economists: V. Bazylevych, J. Benstona, Ye. Bobrova, L. Gorbach, D. Diamond, A. Darbinyana, O. Donetskova, A. Kanaev, V. Korneyev, Kh. Lilend, O. Lutsyshyn, I. Lyutyi, V. Mishchenko, S. Naumenkov, D. Rodin, J. Sinki, V. Smagin, K. Smith, V. Unynets-Khodakivskyi, I. Shkolnyk, S. Yuriy, V. Yaschuk and others.

However, further development of the banking service market creates the need for detailed research and study of its role and functional purpose in the market economy taking into account the increasing instability of the global financial system which defines the purpose and

objectives of the study.

Admittedly, the banking service market is part of the financial services market, so the relationship of these concepts requires study in order to clarify its role and functions.

Although the specialized economic literature points to the special system of relations between the categories of "financial market" and "financial services market" among modern scholars there is no unity in their interpretation. Thus, depending on the context, these definitions can be used as synonyms, acquire specific content shades or conversely, integrate into a single concept [15, p. 52]. At the same time the different interpretation of the nature of these concepts reflects the conflicting retrospective of their evolution, and the discussion character underscores the economic dynamism of these markets and the organic combination of trends and patterns of social and economic development.

Thus, long time there was only the concept of the financial market in the economic literature, which narrowed the understanding of processes involving the movement of money capital. This financial services market was considered as part of the financial market [2, p. 89 - 90]. At the same time complexity of forms and methods of allocation of money capital has led to the emergence of new specialized professional activities designed to service owners of this capital, as reflected in the notion of "financial service".

The analysis shows that modern scholars

¹ Taras Shevchenko Kyiv National University, postgraduate student

interpret financial service as socio-economic category, reflecting the relationship of transformation of cash into the money capital of legal entities and individuals in the banking, insurance and investment markets and other financial services [2, p. 89]. Purchase and sale of such services is realized on the financial services market, which requires deeper research of the latter.

The financial market is treated as an organic part, and under the terms of developed economy - a key element of the financial system that is in the center of the movement of financial flows [14, p. 68 - 69].

The object of purchase and sale in this market is a diverse financial instruments and financial services, on the degree of which the level of financial market development depends.

These financial instruments and financial services as objects of purchase and sale are the specific form of goods (economic benefits), characterized by the ability to satisfy human needs and to share in certain proportions of other goods.

In this context, distinction of the concepts of "financial assets", "financial instruments" and "financial services" is noteworthy.

Analysis of works of the national and foreign researchers shows that, revealing the essence of the concept of "financial assets", they give priority to identify sources of financial capital, the analysis of the subject of transactions on financial markets; what concerns the concept of "financial instruments", then it is primarily a problem of labor means usage on the financial market. In this context, financial instruments indicate the way of the implementation of financial services during the operations with financial assets (capital). Use of financial instruments between the parties is both providing financial services and their consumption. Financial service shows how that or other instruments are used during the transaction implementation by the market participants. However, the financial services providing is associated with financial assets in various forms and combinations.

Summarizing the abovementioned, and highlighting the relationship and differences between the concepts of "financial market" and "financial services market" should accept the fact that institutional financial market is evolving as financial services market (i.e. client-orientated economy) [7, p. 30].

Thus, in everyday business practices not purely financial market is important but the specific manifestations of financial relationships through the provision of financial services by financial instruments, different types of which are set by the state.

The point is that under the organizational and institutional structure the financial market is a set of financial institutions (banks, non-bank financial and credit institutions, insurance

companies, investment funds etc.) and other entities (foreign exchange and stock exchanges, depositories and registrars, settlement and clearing and information and consulting centers, etc.) that perform intermediary and auxiliary functions in the redistribution of financial resources and capital between creditors and borrowers, sellers and buyers of financial assets and instruments [15, p. 56].

Thus, financial institutions as professional participants of the financial market, provide a range of services and create the organizational and economic mechanism of the financial services market. Thus the scope of financial services provision by the professional financial market participants form a financial services market. [15, p. 56 - 57]. And the essence of this market is that it reflects specific patterns in the movement of financial resources through financial and credit mechanism between the economic entities [2, p. 93 - 94]. Exactly in this a special system of relationships of financial market and financial services market, which often leads to their identification, is identified.

Thus, the modern scholars point out the important role of the financial services market in the world economy, pointing to a sharp rise of its share in the global gross national product and the dominance of income from operations on the financial markets in the structure of total income countries. In particular, A. Movsesyan says: "Goods in the ordinary sense have fallen, they were changed by the financial instrument and financial sector has become self-sufficient - it finds the resources for its growth in itself. The public consciousness of developed countries was introduced a new model of behavior with a focus on the dominance of services in the process of capital accumulation and use of financial instruments" [7].

The experts of the World Trade Organization structure the financial services market in the following main categories: banking, insurance services, services in registration of all securities, property management services and search and transfer of financial information. An important component of this system is the banking services market, which plays a decisive role in the creation and distribution of gross domestic product and national income, the regulation of monetary, credit, financing and other economic and social achievements of any country.

In general, according to the modern theory of financial intermediation of purpose of financial institutions is to create new value and perform functions of economic growth source through the ability to ensure stable transactions within the country, to mobilize savings and their transformation into investment resources for innovative projects, to reduce the risks of investment activity and corporate control [14, p. 84].

In this context, the analysis of the functional

purpose of banking services is noteworthy as part of the financial services market. For this purpose it is necessary to determine the role of financial services, functioning as a summary of which consists in meeting such basic economic groups of needs: a) the accumulation of necessary additional financial resources (capital), b) allocation of free financial resources, c) making payments, d) information, consultation needs and the need for storage of values [7, p. 31]. Thus the main objective of financial intermediaries on the financial services market is to provide effective reduction of savers and borrowers and provide them with favorable conditions for services aimed at reducing risk, increasing liquidity and ensuring information [8, p. 11].

Hence a number of features inherent in the studied market is observed, including:

- qualified intermediary between sellers and buyers of financial services which consists in finding for each owner of capital the counterparty of agreements and minimizing the costs of financial transactions;
- motivated mobilization of savings of private individuals, private businesses, government agencies, foreign investors and the transformation of accumulated funds in the loan and investment capital;
- realization of the value embodied in financial assets, and organization of the transferring of financial assets to consumers (customers, investors);
- financial servicing of participants of economic circulation and financial support of investment in production processes, increase of production and shares on the basis of determining the most efficient uses of capital in the investment area;
- acceleration of the turnover of capital, which contributes to enhance of economic processes;
- formation of market prices for certain types of financial assets that objectively reflects the supply and demand correlation;
- reduction of transaction costs through economies of scale;
- minimizing the financial and commercial risks;
- increase of the liquidity of financial instruments by providing services for professional portfolio management of financial assets;
- neutralization of the problem of asymmetric information on the financial market in the country;
- informing the market participants about the level of costs, profitability, quality of financial services, etc. [2, p. 90, 3, p. 24, 4, p. 94, 5, p. 151 - 152, 7, p. 19 - 21, 8, p. 11, 10, p. 1059, 12, p. 19 - 20, 14, p. 137 - 138].

Thus banking institutions play a primary role in increasing private savings and transforming private activities of all financial market actors in a certain system of economic relations as financial intermediaries in the implementation of functions

inherent to them [9, p. 183]. The point is that commercial banks are financial institutions, designed to minimize the risks associated with the presence of asymmetry of information between entities of the financial market and to implement specific institutional type of business associated with the formation, movement and placement of debt capital, performing a social mission in the reproductive process on behalf of society concerning control of the rational transformation of savings into investment resources.

According to modern researchers, the lack of banking intermediation generates the risk of operational narrowing of the market and naturalization of economic life (when there is a direct product interchange with no cash component - barterization and other quasi-payments). Moreover, excessive individualization of economic behavior can lead to compression of the market due to increased risks of non-optimal use of immobilization and financial resources [7, p. 9].

Thus, we can agree that the functions of banks as financial intermediaries on the banking service market and in the overall structure of the financial market are system-organizing and represent the only institutional mechanism of direct links across the system of economic relations [9, p. 183], namely:

Thus, they include:

- intermediation in credit between the economic entities;
- intermediation in payments;
- transformation of savings in financial products (mobilization of incomes and deposits and converting them into capital);
- "extension" of money, production of long-term financial products for financing the real economic sector;
- creation of credit outstanding;
- ensuring non-inflationary monetization of the economy;
- redistribution of monetary flows by speculation and by production and consumption of financial products directly by financial institutions;
- creating new economic value [3, p. 33, 7, p. 53].

Performance of listed functions by banks is observed in providing appropriate banking services to their customers - both to lenders, investors (providers of financial resources) and their consumers-recipients undertaken on the banking market.

It is necessary to note the special role of the indicated market in transformation of the financial resources from the state of their potential use in productive organized turnover [7, p. 27]. In particular, the point is that the transfer of financial resources is realized from the state of static (immobilization, expectations) in the state of dynamics (movement) through the use of financial

instruments of banking services market. Resources that are in movement (moving financial resources from the suppliers to recipients, accompanied and mediated by banking services) acquire signs of capital - self-growing value [7, p. 27]. In other words the referred mediation function reduces to the transformation of surplus financial resources, often sedentary in investment capital, the demand for which almost always outweighs supply. The point is that the financial resources released at particular stages of the reproductive process, with the help of banking services market as part of the financial market are directed to other sectors of the financial system, which, as V.D. Bazylevych indicates, accelerates the circulation of capital, contributes to the progressive adjustment of the structure of production, creates opportunities for new technologies. [1, p. 8]. The banks as financial intermediaries that act as producers and consumers of different banking products, "delay" surplus funds from the consumer market in favor of long-term investment in the real economic sector and facilitate the exchange of goods and services, acting as generator of expanded economic reproduction [4, p. 90].

Thus, the banking services market plays an important role in economic development both at micro and the macro level. In particular, the function of the consolidation of individual investors who are often unprofessional market participants into a single pool and following diversified investment of accumulated capital in various projects with prospective capitalization have a considerable microeconomic value because they enable individual investors to participate in large projects and minimize the risks associated with the presence of asymmetric information on the market [2, p. 94; 7, p. 19].

However, along with the satisfaction of economic needs of individual clients (suppliers and users of financial resources), general macroeconomic issues are resolved as a result of cross-sectoral and inter-regional redistribution of capital except the commercial benefits. In particular, redistributing capital between key sectors of the economy, the banking services market provides servicing of the creation process of the national product and assists in realization of the policy of economic growth in the country.

It is also important to note that at the current stage of the growth of the world economy the functions of the banking service market have reached far beyond the traditional (natural) accumulation and redistribution of financial resources. Today, its main task is to stimulate spillovers of financial flows in the most effective and promising sectors of the economy in compliance with the needs and dominants of socio-economic development to ensure expanded reproduction of the economy and welfare growth of citizens, which leads to increased significance of social functions of banking services.

Summarizing the abovementioned, it is necessary to determine such basic functions of banking services market:

1) Mediation, which is to bring together individual economically independent suppliers and consumers of financial resources, which in most cases are dispersed in time and geographically into a single system. The banks as financial intermediaries on the market realize their role primarily through the deposit, lending and payment transactions, which ensure linkages with all economic entities and provide the opportunity to influence the greatest part of economic processes.

2) Investment, associated with an effective absorption of monetary flows and transformation of financial resources into investment and loan financing instruments of the real economy [4, p. 94] that contributes to the growth of social capital in the macroeconomic aspect.

3) Information, that is to overcome asymmetric information. It is well known that market actors, particularly in the transformation economy, do not have full information about the market and forced to act under the terms of uncertain, incomplete or asymmetric information, which does not allow making optimal decisions about the transaction agreements. The banks as financial intermediaries on the banking service market negate the inconvenience and risks of asymmetry of information to its customers while providing the latest relevant services.

4) Social, which consists in the fact that acting in the interests of all participants of social and economic relations, the banks ultimately directly or indirectly affect the satisfaction of various consumer's and industrial needs. Banking institutions implement policies of participation in solving social problems according to two strategies - the direct impact (ensuring such conditions in which representatives of many community groups would have an opportunity to solve problems of their own well-being) and by promoting changes in meeting needs and providing development (providing loans to enterprises specializing in the production of consumer goods, and other economic actors in order to preserve jobs and maintain the level of profitability of employees) [13]. The role of banking services market in addressing significant social issues is inextricably linked with the development of banking services on the markets of consumer and mortgage lending, because the consumer credit stimulates the expansion of consumer goods market and improves people's welfare.

5) Regulation function, consists in ensuring the equilibrium in the market through the harmonization of supply and demand for financial resources. Due to the scale of activity and portfolio asset management, banking institutions harmonize relations between suppliers and consumers of capital, eliminate imbalance

between supply and demand for available funds and ensure effective distribution and redistribution of resources. Supply and demand are balanced under such terms in space and time.

Summarizing the abovementioned, it should be noted that one of a generalized indicators that confirm the level of institutional development of the economy, is the degree of financial intermediary institutions, the main purpose of existence of which by the modern theory of financial intermediation is to overcome market fluctuations and reduce costs in the sharing of information and capital between economic subjects.

Thus the driving force of social and economic growth at the present stage is the development of the banking services market. The point is that implementing its functions by providing services to different categories of customers, banks accumulate temporarily free funds to the market players and organize their inter-sectoral, cross-sectoral, interregional and cross-regional redistribution, thus ensuring the continuity of the process of expanded reproduction and circulation of capital in the economy.

References:

1. Базилевич В.Д. Розвиток фінансового ринку в сучасних умовах / В.Д. Базилевич // *Фінанси України*. - 2009. - № 12. - С.5 - 12.
2. Бобров Г.А. Роль і місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку / Г.А. Бобров // *Фінанси України*. - 2007. - № 4. - С. 88 - 94.
3. Горбач Л.М., Каун О.Б. Ринок фінансових послуг: [Навч. посібник.] - К.: Кондор, 2009. - 436 с.
4. Дарбинян А.Р. Інститути фінансового посередництва в сучасній економіці / А.Р. Дарбинян, Э.М. Сандоян // *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. - 2010.- № 1 (3). - Т. 1. - С. 89 - 99.
5. Донецькова О.Ю. Природа і специфіка фінансового посередництва / О.Ю. Донецькова // *Вестник Оренбургського державного університету*. - Оренбург: ОГУ, 2010. - № 13(119). - С. 148 - 152.
6. Канаев А.В. Банковская деятельность в свете теории фінансового посередництва: традиции и инновации / А.В. Канаев // *Вестник СПбГУ*. - 2006. - Вып. С.3 - 113.
7. Корн??в В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: [монографія] / В.В. Корн??в. - К.: Основа, 2007. с. 192.
8. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг. навч. посіб. / С.В. Міщенко, С.В. Міщенко. - К.: Знання, 2010. - 532 с.
9. Родин Д.Я. Развитие посреднической деятельности коммерческих банков в условиях системной трансформации рынка фінансовы услуг / Д.Я. Родин // *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета (Научный журнал КубГАУ) [Электронный ресурс]*. - Краснодар: КубГАУ, 2011. - №01(65). С. 182 - 191.
10. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии фінансовых услуг / Джозеф Синки-мл.; Пер. С англ. - М.: Альпина Букс, 2007. - 1018 с.
11. Смагін В.Л. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційно? економіки: [Монографія]. - К.: КНЕУ, 2008. - 232 с.
12. Унінець-Ходаківська В.П., Вихор О.І., Лятамбор О.А. Ринок фінансових послуг. [Підручник] - К.: Кондор, 2009. - 484 с.
13. Федос??в, О. С. Механізм реалізації соціально? функції банків у перехідній економіці [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук / О. С. Федос??в : ДНУ. ? Д., 2004.
14. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: [Монографія]. -Суми ВВП "Мрія - 1" ЛТД, УАБС НБУ, 2008. -348с.
15. Юрій С.І. Ринок фінансових послуг як інституційна основа ринково? економіки / С.І. Юрій, О.О. Луцишин // *Фінанси України*. - 2010. - № 11. - С. 48 - 59.
16. Ящук В.В. Ринки фінансових послуг як складова системи економічного розвитку / В.В. Ящук // *Фінанси України*. - 2010. - № 1. - С. 115 - 121.
17. Benston G.J. A Transaction Cost Approach to the Theory of Financial Intermediation / G.J. benston, C.W. Smith // *Journal of Finance*. - 1976. - Vol. 31. - P. 231.
18. Diamond D.W. Financial Intermediation and Delegated Monitoring // *Working Paper // Review of Economic Studies*. - 1984. - Vol. 51. - P. 393 - 414.
19. Leland H.E. Information Asymmetries, Financial Structure, and Financial Intermediation / H.E. Leland, D.H. Pyle // *Journal of Finance*. - 1977. - Vol. 32. - P. 371 - 387.
20. Scholten Bert. Corporate Social Responsibility in the International Banking Industry. // *Journal of Business Ethics* - 2008. - P. 159 - 175. - [Cited 2008].

SOME ELEMENTS OF THE EXPANSION MECHANISM IN THE WORLD ECONOMY

Imitation as a tool of economic expansion under modern conditions of social and economic development is considered. Examples of data telling about successes of imitation activity of firms in general and particularly about development of elements of its infrastructure are cited. They offer to develop the imitation branch of applied economics at the interface with both the theory and practice of jurisprudence.

Key words: expansion, imitation, competition, scientific financial resources of the world, patent trolls.

Lit. 19.

Осик Ю.И.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЭКОНОМИКАДА ЭКСПАНСИЯЛЫҚ ТЕТІКТЕРДІҢ КЕЙБІР ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық дамытудың экономикалық экспансия құралы имитация ретінде қарастырылған. Кәсіпорындардың имитациялық қызмет және оның инфрақұрылым элементтерін дамыту нәтижелерінің қуәландыруы. Заңнамалық теория мен тәжірибенің қолданбалы экономикалық ғылымға имитациялық бағытты дамыту ұсынылған.

Түйінді сөздер: экспансия, имитация, бәсекелестік, халықаралық ғылыми қаржылық ресурс, патенттік тролли.
Әд. 19.

Осик Ю.И.

О НЕКОТОРЫХ ЭЛЕМЕНТАХ МЕХАНИЗМА ЭКСПАНСИИ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Рассмотрена имитация как инструмент экономической экспансии в современных условиях социально-экономического развития. Приведены данные, свидетельствующие об успехах имитационной деятельности фирм и развитии элементов ее инфраструктуры. Предложено развивать имитационное направление в прикладной экономической науке на стыке с теорией и практикой юриспруденции.

Ключевые слова: экспансия, имитация, конкуренция, мировые научные финансовые ресурсы, патентные тролли.

Лит. 19.

In the end of August, 2012 the jury trial at a city of San Jose, CA returned the South Korean manufacturer of smartphones Samsung guilty of infringement of six patents of Apple Inc., having obliged to pay over 1 billion dollars as compensation. It is one of the most dramatic episodes of the global corporate war which has been going on in high technologies area for three decades by now. It is not just a war to get multi-billion profits - its outcome will define what our everyday life will be like for many years ahead.

In a broad sense one can call a corporate war any competition in the market, in a narrower one - only that, which deals, not only with the further expansion and the strengthening of the positions, but also with undermining work against competitors, whether it is to oust them from the market by governmental lobby, pirating of high quality experts, industrial espionage or prosecution.

Expansion - a widespread term, an ordinary mind can understand - derived from Latin expansio (spreading out, widening) - territorial, geographical or other widening of a habitation area, or a zone of influence of an individual state, nation, culture or biological species [1].

In Russian language the concept of expansion is closely connected with the concept of alive. Concerning lifeless objects the concept of

expansion was not applied earlier. Unlike Russian in the European languages the word expansion can be also applied to lifeless objects (for example, in English, German and French languages this term means expansion of universe). Recently there are calques (mainly of English terms) in Russian language when the concept of expansion is also applied to lifeless objects - economic, fiscal expansion.

Expansion of economy is spreading out of activity of economic subjects in economic area, expansion of economic relations. The stimulus to economic expansion is the pursuit of profits in fierce competition for outlets, sources of raw material, profitable capital investment areas. In modern conditions the economic expansion takes on a form of searching and struggle for niches in the international division of labour, in the world markets. [2].

Possibilities of commercial expansion are widened owing to occurring nowadays liberalization of trade of goods and services, breaking down of customs barriers, removal of quantitative restrictions in trade between countries. In the early nineties the average world level of import duties was 9, 6 % in comparison with 50-60 % in 1947.

Transnational corporations (TNC) become the main agents of the economic expansion but for

¹ candidate of technical sciences, associate professor, senior scientific employee at SRI of New economy and system analysis, Karaganda Economical University of Kazpotreboyzuz, Karaganda

the last decades the first positions have been taken by transnational banks (TNB). Their expansion, on the one hand, facilitates the increase of rates and levels of economic development of lagging countries, but on the other - strengthens disproportions in development of these countries and lagging of rates of their development from rates of development of the advanced countries. In developing countries they allocate enterprises producing mainly labour-intensive goods of primary treatment, and also assembling facilities using cheap labour and allowing receiving a low added cost. The main tool of the economic expansion is direct foreign investments. During 1985-1995 their volume has amounted from 60 bln. dollars to 315 bln. dollars. The stream of direct foreign investments is directed not only to developing but to the developed countries too. Such an example can be expansion of the Japanese capital to the economy of the USA [2].

Despite importance of the economic expansion in development of global economy and a distinct concretization of this process, distribution of the term "expansion" is stretched in larger degree to political sphere, and in economic science this phenomenon began to be studied rather recently. The author of so far the only monograph in the Russian-speaking literature B. N. Shaptalov supposes that "for the majority of the people living during Soviet period, the expansion, most likely, has a negative shade of meaning associating it with "imperialistic aggression" [3, p. 4]. Further the author notices, that "although economic expansion is spread to the whole global economy and vital activity of almost any society depend on expansionists, this phenomenon, its regularities, its nature, at least in our country (Russia) for unknown reasons any analytical work is not devoted to. Economic expansion is mostly treated as self-evident phenomena, equal to competition. Indeed the competition is one of properties of economic expansion and in many ways, scope and manifestation of competitive struggle among players of the market is defined by their aspiration to expansionist seizure of the largest part of the market" [3, p. 4].

Further B.N. Shaptalov offered two weighty arguments proving that the notion of expansion was wider than the notion of competition.

1. The concept of "player of market" from the position of competition is applied only to manufacturers and providers of goods and services, whereas economic expansionists can be institutes without its own production but nevertheless actively influencing the markets, for example, governments.

2. Starting from a definition in an economic dictionary of economic expansion as "widening of economic influence of a country, concern or firms by ousting other countries and firms, capturing of markets, acquiring of resource sources", it is possible to conclude that economic expansion appeared earlier - before the developed

forms of competition were established - in antiquity, when ancient Greeks and Phoenicians, solving a problem of food supply of their polises, began to establish the first colonies on foreign coasts. Economic expansion not always assumes ousting of competitors - they can be absent there as there were no European and American firms in Africa or Indochina up to the end of the XIX century [3, p. 4-5].

M. Porter thinks that the only thing what the competitiveness concept can be based on at a country level is an efficiency of use of resources [4, p. 24]. "That is necessary to rationally use own resources is obvious, and this statement does not give a key to solve the problem - B.N. Shaptalov continues. - As world practice of the prosperous countries shows, competitive ability of virtually any country is solved not only by means of an effective use of own possibilities, but also by involvement of foreign resources. This way of solution of internal problems at the expense of external sources is expressed in capital export, outsourcing of a part of manufacture abroad, buying up of assets of companies in other countries, etc."

While considering the economic expansion with regard to the post-Soviet countries it is necessary to answer a question, what forms of expansionist potential is better use to reduce the gap between developing countries and the countries with transforming economy, on the one hand, and with the advanced countries, on the other hand? The common sense logic suggests that it is necessary to develop economy based on "high tech" - modern achievements of science and technology, introduction of innovations that allows receiving higher added cost at selling in comparison with selling of traditional industrial and agricultural products. However world experience also tells us that on carrying out of researches and development activity to create innovative products and then to advance them to the market, one needs huge means which developing countries often lack for.

A. Koshanov notes that "the leading countries of the world are guided today by the fifth (network, information) technological way" [5, p. 154]. According to the program of industrial and innovative development of Kazakhstan for 2003-2015 the five priorities of scientific and technological development of the republic have been defined. These are information and space technologies, nanotechnology and new materials, biotechnologies, nuclear and technologies of renewable power engineering, new technologies for hydrocarbon and mining and smelting sectors and the service branches connected with them.

Let's look briefly at what it will be like in a context of world scientific financial resources. Predictive figure of global expenses on research and development in 2011 was equal \$1, 2 trillion. In the world 4 main centres of scientific progress have emerged - the USA (35 % of world expenses

on research and development at purchasing-power parity or about \$400 bln.), the European Union (24 %), Japan and China (about 12 % in each), the share of the Russian Federation is less than 2 % of world expenses on these purposes at purchasing-power parity and 1 % at exchange rate [6]. Figures of Kazakhstan - about \$280 million for 2012 that makes 0,023 % of the global volume [7]. If to take into consideration expenses on research and development of private foreign corporations, some of them (for example, aviaconcern Boeing) are comparable to state budget of the RK.

Below for comparison there are expenses on research and development of the leading technological companies of the world (expert survey: the first figure - bln. dollars; the second one in brackets - % from sales): Microsoft - 8,7 (14); Samsung - 7,9 (5,9); Nokia - 7,8 (13,8); Intel - 7,8 (13,8); Panasonic - 6,6 (15,1); IBM - 6 (6); CiscoSystems - 5,3 (13,2); Siemens - 5,2 (5,1) [8]. It is easy to calculate that each of 8 mentioned companies spends for research and development at 20-30 times more than Kazakhstan as a country allocates for these purposes. Based on these data it becomes obvious that it is difficult to compete at this area on a global stage for Kazakhstan science even if at one of the directions of the program.

Therefore it is advisable to pay a lot of attention to the constant companion of innovations - imitation. Imitation is not only important for survival and prosperity of modern economy, but also vital for effective realization of innovations as such.

Imitation means copying, reproduction or repetition of innovation or novelty. The product, process, procedure or business model can be as object of copying. The imitation can be made by a principle "as is" or with some changes or adaptation of the original. It can be an exact copy or the borrowing of idea, can vary from intuitive imitation and whole (or real) copying. The imitation is considered as strategy not just concordant with innovation, but necessary for concentration and an effective use of innovative abilities [8, p. 16]. At that the aforementioned author does not mean the piracy or counterfeiting of goods.

The modern economy continues to grow and creates more perspective investors, more competing communities, more innovations accessible for borrowing, and more stimuli for adaptation and support of innovations as those who are not capable to do it, can disappear under the pressure of competitors [8]. Globalization causes similar effect by sharply increasing the number and heterogeneity of participants of the markets destroying oligopolies which have been formed for decades.

To be sure that there is the trend it is enough to analyze retrospectively the automobile market of the USA. As O. Shenkar notes once its leaders were the companies of The Big Three (General

Motors, Ford, Chrysler) but today it is an unmatched mosaic of dozen companies which number is still growing. The Japanese manufacturers at first took the segment of the cheapest cars, now have strong positions in one of premium cars and at the same time keep strong positions in segments of average and low priced cars. The South Korean brands go the same way. Novices like Chinese Chery and French Peugeot successfully compete too. The imitation done by Chinese car manufacturers is especially evident: similarity to models of the western brands is noted by both experts of a car industry and motorists.

In a pharmaceutical industry China and India are distinguished, in the world market altogether over 20 thousand firms of these countries are functioning. It is possible to tell that these firms - already imitators of imitators and they represent real threat not only for innovators, but also for existing leaders of the market of generics. Aforementioned China successfully copies the big commercial jet planes. One can give much more examples.

New players from developing countries mostly rely on imitation to compensate a lack of the capital and know-how. Saving that they get, not doing research and development works and applying technologies of the previous generations to new markets and companies is of particular importance for their competitive advantage. So, for last 20 years countries of South East Asia have increased the share of the added cost from manufacture of the goods more than in 4 times.

"Let's speak frankly: a role of scientists in technological competition should not be overestimated. It long ago became the struggle not for abstract progress but for quite concrete consumers. It is mainly waged not by engineers but advertisers" - the known American analyst Jefferson Lee wrote in as far back as 2005.

It was done couple of years before the main technological sensation of a new century in the field of communication - release of iPhone which made a revolution in the market - not so much technological as image and mental one.

It is now possible to state confidently enough that Apple made essentially nothing new, - American expert Lean Howard reflects, - it very successfully applied all that were developed long time ago - it was at the right time at the right place. The main thing that it showed the market - the touch display with Multi-touch* technology, which more than 20 years old (in the early eighties the working out of Multi-touch technology was conducted worldwide practically at the same time, for example, in 1982 at the University of Toronto). There were simply doubts in its business efficiency. Apple management risked and gained. Moreover, certainly, it has a modern design, but scientists are not credited for this... everybody studies the same textbooks, moves from one company to another - the global world assumes

that seldom something emerges that will not be on other end of the world in a month in case it is effective. Some other factors are important [8].

In 2010 consulting company Booz carried out a survey of expenses of the large companies at the area of innovations and came to a very curious conclusion: there is no statistically significant relation between financial results of a company and

expenses for innovations - neither in absolute value, nor in a share from proceeds. In other words, each company spends for researches exactly so much as it thinks necessary and this in no way predetermines its success or failure in a particular year. For example, Apple spends from year to year less money than its competitors (in 2010 it ranked 70th by this indicator), at that overtake them by rates of profit growth (table 1).

Table 1 – 9 most technologically advanced companies of the world: expert survey [8]

	Company	R&D expenses \$ bln.	The rank by volume of R&D expenses	R&D expenses, % from sales	Sales volume, \$ bln.
1	Apple	1,8	70	2,7	66,7
2	Google	3,8	34	12,8	29,6
3	3M	1,4	86	5,4	25,9
4	GE	3,9	32	2,6	150
5	Microsoft	8,7	4	14,0	62,1
6	IBM	6,0	15	6,0	100
7	Samsung	7,9	7	5,9	133,9
8	P&G	1,9	61	2,5	76
9	Toyota	8,5	6	3,9	217,9

Source: Booz & Company

Simultaneously Booz carried out sociological research, asking the heads of innovative firms, to name the most advanced companies of the world. The same conclusion: as leaders at professional community are considered by no means those who spend the largest sums of money for innovations. Only two technological leaders are in both ratings at the same time: Microsoft and Samsung. Apparently, only they spend a lot of money and truly effectively. So R&D in a way of carpet bombing not every time brings desirable result. Very often the problem is not in ability to pump huge amount of money in innovations but in ability to spend them.

It can be proved if to look at the destiny of Nokia company, which quite recently was held it up as an example because of a huge quantity of patents that it could receive, thereby as it seemed, having secured itself from actions of competitors. The long-term leader of the mobile market nowadays lags behind competitors - Apple and Samsung which bypassed the Finnish corporation on flanks so to say. The moment the first iPhone emerged in the market, Nokia lost at once 92,7 % of its market value.

Thus, patenting by itself and participation in patent litigations are profitable only when a company can support with patents the effective products.

Below there are examples of firms-innovators ousted from the first places in the world market by firms-imitators [8].

Kodak. The corporation established in 1881, was punished for its lack of foresight. It were Kodak engineers who developed the first digital camera in 1976. But the company did not estimate the novelty at its true worth and began to manufacture digital cameras too late and as a

result lost its market leadership. In 2006 it curtailed the production of digital cameras, and in February 2012 filed a bankruptcy petition: Kodak has 6,8 billion dollars in debt, at that all assets were estimated 5,1 billion dollars.

Polaroid. The founder of the company doctor Edwin Land with regard to the number of patents - 535 - was second only to Thomas Edison. In 1948 the firm started to produce cameras with instant photos, and gradually it became its basic specialization. But at the turn of the century Polaroid began to lose its position in competition with manufacturers of digital technics. Twice - in 2001 and 2008 the company declared bankruptcy to be secured against the creditors.

Netscape. The firm which created the first mass Internet browser Netscape Navigator, in the mid-nineties was the most rapidly developing company manufacturing software: from May 1994 till July 1996 its staff has grown from 13 up to 1300 persons. But it did not sustain a competition with Microsoft when the latter released its own browser Internet Explorer. At first Bill Gates redeemed the rights for Mosaic browser - basis of Netscape Navigator, and then he began to finance developers of HTML language, and they "adjusted" language for Internet Explorer. The last move of B. Gates was his decision to spread Internet Explorer free of charge so Netscape was completely defeated. In 1999 Netscape lost its independence - it was bought by America On-Line Corporation that soon stopped further development of Netscape Navigator.

Palm. The American manufacturer of palm computers and communicators, in the early 90th created its own operational system Palm OS. Later there were almost two decades of harsh competitive struggle in which Palm even got

lucky sometimes (in 2003 one of its subsidiary companies won a trial with Microsoft on charges of unfair competition). But in 2009 the company declared that would not produce any more products on the basis of Palm OS. In 2010 it was bought by Hewlett-Packard concern.

Sony Ericsson. The company appeared in 2001 as a result of merging of mobile phone subdivisions of the Japanese and Swedish concerns and at that moment it seemed as a promising leader of the market. However in 10 years it suffered a total defeat: every year there was about 20 % decrease of mobile phone manufacture. The company had bad strategic planning and it underestimated the market of smart phones too. In the end of 2011 Ericsson sold its share to Sony, and now all products are branded only by the Japanese corporation.

Motorola. The pioneer of the market of cellular communication. It was Motorola that in 1983 released the first portable cellular telephone. But since the zero years, it was not able to sustain a competition with other manufacturers of phones, Motorola began to incur losses. As a result of restructuring, the company was divided into Motorola Solutions and Motorola Mobility, and, as a matter of fact, was sold out. In 2010 the control over Motorola Solutions was taken by Nokia Siemens Networks company, and in 2011, they declared that Motorola Mobility firm would be bought by Google for about 12,5 billion dollars.

Integral part of an infrastructure of the competition between innovators and imitators is advocate institute and rather new institute of so-called "patent trolls".

The lawyers earning hundred thousands of dollars - head the list of main characters of present round of business wars, corporate confrontation when the American, European and Asian courts are overfilled with mutual lawsuits of corporations to each other (according to "the Russian reporter" data, in 2012 there were 50 trials in ten countries) [8].

The American court in San Jose "supported" the domestic manufacturer - Apple company; in South Korea judges made Solomon's decision according to which both corporations - Apple and Samsung - mutually used each other developments and thereby they broke patent legislation. As a result, in the South Korean market, they stopped to sale ten products of Samsung and those four of Apple.

Later the Tokyo court rejected the action of Apple charging Samsung with illegal use of its inventions in eight models of smart phones and tablet computers. The attempt to suspend sales of the South Korean giant in the Japanese market failed. In the Great Britain the court partially supported Samsung, and in Germany the court refused to consider mutual claims of the companies.

Each patent dispute is unique, - says E. Trusova, lawyer, the partner of firm with practice

of solving the disputes of intellectual property "Goltsblat BLP". - the solution of any patent dispute cannot be used as precedent at another one. In practice it means, that both sides cannot gain the complete and final victory. Patent disputes frequently continue rather long. Lawyers profit from this fact - it secures them constant earnings for years ahead. In this case one can say about the real protection of intellectual property only in a symbolic way [8].

In such situation of patent and legal uncertainty there a lot of offices emerge which got a general name "patent trolls".

The patent troll - natural person or legal person specializing on filing patent lawsuits [9] [10].

Patent trolls prefer to call themselves patent holdings [9] or patent dealers [9] [11]. Other names are also used: non-practicing entity, NPE [12], non-manufacturing patentee [13] or non-manufacturing entity, patent marketer [13-14] which mainly used to say about owners of patents, not having their own production [12].

In cases of suing when there is a probability to cancel the used patent, but at that the company using it cannot sell its product otherwise it violates the patent, many such companies prefer to make an agreement with a patent holder and to pay indemnification. It is this situation that is used by "patent trolls" patenting as many as possible quantity of technologies and development projects in perspective areas and waiting to get indemnification when such developments will be used by the large companies. The number of disputes initiated by such companies is rather considerable at the present time.

According to D. Kartsev and K. Hutsishvili, in 2011 patent trolls earned 29 billion dollars in the USA alone. It is no wonder, that some large corporations use patent trolls for mercenary ends by setting them against competitors [8].

We will give some examples from numerous recorded cases.

In October, 1999 in Russia they published the patent # 2139818 on the invention "glass vessel" which description completely matches an ordinary glass bottle. The authorship of the invention "belonged" to inhabitants of Moscow region Kalinitchenko and Troitsin, and patent holder was LLC "Technopolis" [9]. LLC "Technopolis" tried to demand from the companies producing beer and soft drinks to pay license fees at the rate not less than 0,5 % from their gain. Now the patent is cancelled according to the decision made by the Chamber on patent disputes.

In 2006 Blackberry had to pay 612, 5 million dollars to NTP Inc. company under the threat of ban to distribute their goods in the USA [9].

On January, 22nd, 2008 an American company Minerva Industries patented a device, whose description reminded a smart phone, and immediately sued the large manufacturers of

mobile phones: Apple, Nokia, RIM, Sprint, AT&T, HP, Motorola, Helio, HTC, Sony Ericson, UTStarcomm, Samsung and some others [15-16]. It is interesting that it sent actions before getting the patent.

In March 2013 Russian citizen V. Shumilin demanded from Samsung \$10, 9 million because of mobile phones with two SIM cards. In Moscow they consider his action as the owner of the patent for use of mobile devices with two or more SIM-cards. The patent was registered on October, 8th, 2002. According to the claimant, Samsung have been importing to Russia the device with two SIM-cards since 2007 and therefore breaks exclusive rights of the patent holder. The representative of the claimant noted that Samsung sales in Russia more than 24 models of phones with two SIM-cards and had sold till that time not less than 1,5 million devices (according to Digit magazine). Based on this figure the Korean company had to pay 334 million Russian roubles (about \$10, 9 million) to the patent owner. The charge can be adjusted on the basis of figures which Samsung will provide to the court. The action was brought in only in 2013 as only by this time Mr. Shumilin had received the expert statement about infringement of his rights. Samsung refused to comment on the situation. There is no exact data whether Mr. Shumilin is going to bring in the action against other companies providing devices with several SIM-cards to the Russian market [17].

The situation stated above confirms an actuality of opinion of one of the Apple founders, Steve Wozniak that the established view on intellectual property hampers technical progress. According to Vitaly Kalyatin, this idea has been very popular in the world for the last five years. In the USA there are a lot of publications on this topic. In the Report to the UK parliament they noted: in those spheres where all innovations are actively patented, technologies develop poorly. For example, in pharmacology there was nothing new for forty years, only improvements of the known drugs. We are moving to the situation when the exclusive right will be constrained. Other people will be allowed to use the results of somebody's intellectual work under condition to pay for it - patent wars will activate the transition to such conditions.

Thus, to win leadership in competitive struggle in the modern market of high technologies, it is possible not only and not so much using science and engineering, as ability to borrow quickly and at the same time with minimum costs for the international arbitration. And for such projects one needs cheap money. In the USA they are in the form of the developed stock exchange and other financial markets, allowing making from amazing start-ups as Facebook the global level businesses. In Asia it occurs in the largest private corporations a kind of Korean chebol, having access to cheap state money.

The economy is arranged so that there is a

special section of the theory and practice of innovations there; a number of disciplines (innovative economy, innovative management, management of knowledge etc.) are taught from this section in high schools. There is nothing similar concerning the imitation, though as it was shown above, the innovation without the imitation is nonviable; its competitive advantages are very unstable in space and time, especially under the conditions of globalization. Almost half a century ago Theodor Levitt wrote about necessity to develop imitation strategies [18]. But even today the companies with an excellent management, paying a lot of attention to innovations, frequently carry out the imitation as a blind reaction to actions of others. It is difficult to find the company having a conscious and scientifically designed imitation strategy. One does not say about the infringement of the state or international laws. As it is seen from above-stated examples, adopting the methods of the great con man Ostap-Suleyman-Berta-Maria-Bender-Bej (the protagonist of a book) which knew "400+1 comparatively honest ways of taking money away from the population", the imitators know a lot of legal ways to make business, by taking away money for their good from authors of innovations.

By the highest standards, innovations are much less profitable than imitations: there are enough concrete examples and quantitative proofs in O. Shenkar's book quoted above [18] with true references. And world experience shows it too. In spite of it, a role of the firms so to say playing supporting parts and using imitation, their strategies are underestimated and are not reflected in the scientific, educational and industrial practical literature.

If the military term strategy remained in both economy and management it is time to go further and to recognize and agree that the competition is not an exact term for marketing wars, expansion of firms, corporations and countries, protectionism, and also imitation of products, processes and technologies. Besides, there are no negative or positive moral and ethical hues at the processes of expansion and imitation: only people having their own level of culture define them this way. They are objective economic processes practically at all levels of subjects of economic activity, and it is necessary to adapt to them, they need to be studied, planned and predicted, throwing light upon these "shadow" processes, as any other processes that are necessary for effective social and economic existence. They should be used as much as possible. As A. Koshanov noted, "from a view of economy of catching-up development, for the countries with rich resource possibilities and a high mental potential the strategic role of a science, scientific and technological progress should consist in providing relatively independent innovative development in a combination with borrowing of technologies from the advanced countries" [5,

p. 155]. In other words, innovative and imitative economic activity should be carried out in the conditions of reasonable protectionism.

It seems advisable to the scientific community as a whole and to developing countries in particular, along with innovative strategies to study regularly the theory and practice of the imitation, imitation strategies and the infrastructure; along with and in interrelation with innovative management to develop imitation management - as a scientific direction, a subject matter and practical activity.

*Multi-touch - function of sensory input device (touchscreen, touchpad) executing simultaneous determination of coordinates of two or more points of contact. The first implementation of multi-touch based on mutual capacitance touch method was developed at CERN in 1977, based on their touch screens developed in 1972 by Danish electronics engineer Bent Stumpe. Multi-touch is used in pen computing, for example, to change the image scale: when the distance between points of contact increases the image magnification occurs. Besides, multi-touch screens allow several people to use a device at the same time. They are often used to implement other more simple functions of touch displays, such as quasi multi-touch.

References

1. Wikipedia. <https://www.google.ru/search?sourceid=navclient&hl=ru&ie=UTF8>
2. Economic dictionary. http://abc.informbureau.com/html/yeniainess_yeiiiexaneass.html
3. Шапталов Б.Н. Экономическая экспансия. Теория и практика обретения национального богатства. - М.: Экономика, 2008. - 317 с.
4. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. - 454 с.
5. Кошанов А. Национальные экономические интересы и отношения собственности. - Алматы: ИД "Эксклюзив", 2009. - 536 с.
6. Доклад директора Института США и Канады РАН, член-корреспондента РАН Рогова С.М. на заседании Президиума РАН 16 марта 2010 г. <http://www.iskran.ru/news.php?id=91>
7. Казахстан увеличил финансирование науки в 2012г до 42 млрд тенге. <http://www.zakon.kz/4474005-kazakhstan-uvelichil-finansirovanie.html>
8. Карцев Д., Хуцишвили К. На фронтах великой технологической. Как в современном мире борются за мировое господство. Русский репортер. - 2012, №36(265), 13-20 сентябрь.
9. Похитители патентов // Коммерсантъ, Илья Зиновьев, Журнал "Деньги" № 6 (761) от 15.02.2010.
10. Искусство неприятных сюрпризов: Патентные ловушки // Computerra, Родион Насакин, 14 марта 2007 года
11. James F. McDonough III The Myth of the Patent Troll: An Alternative View of the Function of Patent Dealers in an Idea Economy. Emory Law Journal (2007). Архивировано из первоисточника 19 апреля 2012. Проверено 27 июля 2007.
12. Jones M. Casenote. Permanent injunction, a remedy by any other name is patently not the same: how eBay v. MercExchange affects the patent right of non-practicing entities (eBay v. MercExchange, L.L.C., 126 S. Ct. 1837, 2006.) 14 Geo. Mason L. Rev. 1035-1070 (2007)
13. White K.E. Preserving the Patent Process to Incentivize Innovation in Global Economy, 13 Syracuse Sci. & Tech. L. Rev. 27 (2006).
14. Walmsley G.S. Improving Patent Quality Through Identification of Relevant Prior Art: Approaches to Increase Information Flow to the Patent Office, 11 Lewis & Clark L. Rev. 495 (2007), footnote 8.
15. Smartphones Patented... Just About Everyone Sued 1 Minute After Patent Issued (англ.)
16. Крупнейших производителей смартфонов позвали в суд // Lenta.ru, 28.01.2008
17. Россиянин требует с Samsung \$10,9 млн за мобильные телефоны с двумя SIM-картами. <http://tech.onliner.by/2013/03/04/troll-5/>
18. Шенкар О. Имитаторы: Как компании заимствуют и перерабатывают чужие идеи. М.: Альпина Паблишерз, 2011. - 209 с.
19. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И СОДЕРЖАНИЕ САМООРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье раскрываются содержание и социально-экономическая природа самоорганизации общественного хозяйствования, показываются диалектически взаимосвязанные процессы формализации организации и самоорганизации в адаптации субъектов хозяйствования в быстро изменяющейся среде, где совокупность внутренних и внешних факторов обуславливают их взаимодействия для выживания и самовоспроизводства компании. Далее обосновывается для оптимизации и устойчивости развития компании необходимость гармонизации формализации организации и самоорганизации в реализации намеченных планов, что было доказано на практике хозяйствования компанией "Semco" из Бразилии.

Ключевые слова: Социальная экономика, общественное хозяйство

Лит. 9.

Айнабек Қ.

ҚОҒАМДЫҚ ШАРУАШЫЛЫҚТЫ ӨЗІНДІК ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК- ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАБИҒАТЫ МЕН МАЗМҰНЫ

Мақалада қоғамдық шаруашылықты өзіндік ұйымдастырудың әлеуметтік-экономикалық табиғаты мен мазмұны ашылады, шаруашылық субъектілерін жылдам өзгермелі қоғамға бейімдеуде өзіндік ұйымдастыру мен ұйымды нысандандыру үдерісін іліктес диалектикасы көрсетілген, серіктестіктің өзіндік өндіріс пен тірі қалу үшін ішкі және сыртқы фактордың құрамы мен әрекеттесуі үшін себепші болады. Бұдан әрі серіктестікті тұрақты дамыту мен оңтайландыру үшін белгіленген жоспарды жүзеге асыруда өзіндік ұйымдастыру мен ұйымның формализациясының үйлестіруінің қажеттілігі, Бразилияның "Semco" серіктестіктің шаруашылығының тәжірибесінде дәлелденген.

Түйінді сөздер: Әлеуметтік экономика, қоғамдық шаруашылық

Әд. 9.

Aynabek Kuandyk

SOCIAL AND ECONOMIC NATURE AND CONTENT OF SELF-ORGANIZATION OF PUBLIC MANAGING

The article is describe the content and socio-economic nature of the self-organization of a public entities and showing dialectically interrelated processes of formalization of the organization and self-organization in adapting entities in a rapidly changing environment, where the combination of the internal and external factors interaction to determine their survival and self-perpetuation of the company. Further justified to optimize and sustainability of the need to harmonize of the organization and formalization of self-organization to the implementation of plans that has been proven in practice management company "Semco" from Brazil.

Lit. 9.

В обществе и экономике любому субъекту присуще свойство самоорганизации в той или иной степени. Модели экономического человека также содержат свойство самоорганизации. Без данного свойства человек не будет способен быть конкурентоспособным, выживать в среде обитания.

О самоорганизации писали еще со времен Аристотеля. Так, Акимова Т.А. пишет: "Значение самоорганизации для природных и общественных процессов было предметом исследования, пусть на абстрактно-философском, даже богословском уровне, еще со времен Аристотеля". Далее она подчеркивает, что "под самоорганизацией мы понимаем необратимый процесс, приводящий в результате кооперативного взаимодействия подсистем к образованию более эффективных структур с позиции системы"

[1, с.132]. Данное определение содержания самоорганизации характеризует процесс взаимодействия составных частей системы, что должно привести к преобразованию ее структуры для получения эффективных результатов.

В другом источнике отмечается, что "самоорганизация - спонтанное возникновение процессов, направленных на устранение диспропорций (нарушения гармонии), введение новых элементов в организации или ликвидацию устаревших"[2]. Далее предлагается следующее дополнение в определении содержания: "Процессы самоорганизации выражаются в перестройке существующих и образовании новых связей между элементами системы. Отличительная особенность процессов самоорганизации - их целенаправленный, но вместе с тем естественный, спонтанный характер: эти процес-

¹ Доктор экономических наук, профессор, действительный член Международной академии информатизации, полный член Европейской академии естествознания, директор Научно-исследовательского института новой экономики и системного анализа при КЭУК

сы, протекающие при взаимодействии системы с окружающей средой, в той или иной мере автономны, относительно независимы от среды"[3].

Если рассматривать самоорганизацию как процесс, то необходимо показать ее связь с понятиями самосознание, самоанализ, самооценка, самообучение, самодисциплина, самоуправление, самореализация, самовоспроизводство, которые составляют элементы характеристики содержания первого. Самосознание является исходным моментом, тогда как самореализация, самовоспроизводство - завершающими моментами процесса самоорганизации, а промежуточными служат самоанализ, самооценка, самообучение, самодисциплина, самоуправление. Поскольку процесс - это последовательная смена явлений, состояний в развитии, совокупность последовательных действий для достижения результата[4]. В тоже время самоорганизацию можно рассматривать как определенную целостность, явление, поскольку она представляет совокупность процессов материально-информационного преобразования, обусловленных общими причинами[5].

Самоорганизация как социальный процесс "основана на деятельности по гармонизации общественных отношений, включающей действия по изменению приоритетов потребностей и интересов, ценностных установок, мотивов и целей человека и коллектива"[6].

Из вышеприведенных определений содержания самоорганизации можно выделить следующие составляющие: процесс, направленный на самовоспроизводство субъекта хозяйствования, и адекватная его реакция в среде функционирования для совершенствования организации и гармонизации отношений в выживании и достижении конкурентоспособности, устойчивости в развитии.

На наш взгляд, самоорганизация, как целостное явление, выражает процесс адаптации, своевременной и адекватной реакции субъекта хозяйствования через самосознание, самоанализ, самооценку, самообучение, самодисциплину, самоуправление для обеспечения самовыживания, самореализации и самовоспроизводства в достижении гармонизации отношений с окружающей средой и устойчивого развития. Субъектами представляются не только экономический человек, но фирмы, корпорации, государства, организации стран, регионов, международные организации, выражающие интересы тех или иных территорий.

Самоорганизация субъекта преимущественно зависит от внутренних свойств, состояния, ресурсов, потенциала. Однако нельзя отрицать влияние внешних факторов и среды. Именно внешние факторы и среда обуславливают к проявлению самоорганизации субъекта. Условия развития способствуют на воздействие субъекта для развития самосознания, самоанализа, самооценку. Субъект должен знать свой потенциал, на что он способен. Для этого субъект самоанализирует свои возможности, проводит самооценку, которая невозможна без самообучения. Самообучение не-

обходимо для расширения знаний в понимании условий развития, собственного потенциала. Любое действие, в данном случае самообучение, требует определенных усилий, проявление воли через самодисциплину.

Следующим составляющим самоорганизации является самоуправление, которое направлено на реализацию цели, задач, изменение собственных потенциальных возможностей в адаптации к окружающей среде, внешним факторам. Далее самоуправление будет способствовать к выживанию в изменяющей среде, самореализации субъекта, то есть использованию своего развивающего потенциала в достижении собственных целей и поставленных задач. Реализация собственного потенциала в достижении поставленных целей и задач обеспечит самовоспроизводство субъекта в простом или расширенном масштабах, что необходимо для поступательного развития в постоянно изменяющемся мире.

Самоорганизация экономического человека отличается от самоорганизации субъектов хозяйствования: фирмы, организации, компании, корпорации, государства и так далее. Фирмы в отличие от экономического человека представляются как определенная организованная совокупность людей. Она имеет свою структуру, устав, правила функционирования, основанные на юридических законах государства. Фирма считается самоорганизованной в том случае, когда она обеспечивает самореализацию, самовоспроизводство, что подтверждается ее конкурентоспособностью и эффективностью в среде хозяйственной деятельности.

Самоорганизация фирмы означает самосознание, самоанализ, самооценку потенциала своей структуры, самообучение коллектива и самоуправление в целом и отдельных элементов структуры фирмы, что, в конечном счете, должно привести к самореализации и самовоспроизводству в простом или расширенном масштабах. Фирма, как институт, возникает из-за расширения масштабов общественного хозяйствования для сокращения транзакционных издержек, что служит объективной необходимостью, возникновения свойства самоорганизации субъекта хозяйствования. При этом в фирме каждая составная часть структуры предрасположена к самоорганизации. Если все части структуры фирмы подчиняются определенным правилам данной организации, то, при появлении свободного пространства от правил организации данной фирмы, отдельные части структуры могут самоорганизовываться для адаптации в меняющейся ситуации и достижения положительных результатов в самореализации и самовоспроизводстве.

Конечно, субъекты хозяйствования, в частности, фирмы, компании развиваются посредством формализации организационных процессов, хозяйствования и самоорганизации отдельных составляющих структур. Здесь в фирмах, компаниях преобладает или господствует институциональный подход, который обуславливает возникновению в той или иной степени процесса само-

организации составных частей данных организаций. Для эффективного и гармоничного развития фирмы и компании необходимо оптимальное сочетание формализации организационных процессов, хозяйствования и самоорганизации отдельных составляющих структур. Обычно господствует формализованный, бюрократический, административный подход, что приводит коллективы к слепому послушанию, безынициативности, оппортунистическому поведению подчиненных, снижению эффективности и, в конечном счете, к банкротству организации. По этому поводу можно отметить, что около 90% [7] вновь созданных фирм малого бизнеса ежегодно становятся банкротами из-за и чрезмерной заорганизованности, диктата, авторитарности руководителя, бюрократизма, где нет места для самоорганизованности. Данный фактор заорганизованности и процветание бюрократизма в организациях служат тормозом развития самоорганизации, что непосредственно будет способствовать к снижению эффективности и это путь к банкротству.

Только гармоничное и оптимальное сочетание формализованной организации и самоорганизации в компаниях и фирмах позволяют выйти на уровень и путь конкурентоспособного и устойчивого развития. Такие примеры есть. Например, в компании "Semco" из Бразилии были внедрены методы гармоничного сочетания формализованной организации и самоорганизации. Лидером и автором такого подхода был Рикардо Сэмлер, который еще в восьмидесятые годы прошлого века со своей командой создал и внедрил в практику хозяйствования принципы гармоничного сочетания формализованной организации и самоорганизации в производственной компании "Semco", тем самым вписав свое имя в историю бизнеса как инноватора в современном менеджменте.

Рикардо Сэмлер придерживается принципов самоуправления, демократии, прозрачности и открытости, гуманности и развития самоорганизованности в структурах компании для всех членов коллектива, рабочих и управленцев.

Он выступает за признание забастовок, как инструмента урегулирования и гармонизации отношений руководства компании и наемных работников. Он считает забастовки обычным явлением, при этом сохраняя все выплаты, выполняя все требования бастующих и никого никогда не увольнять во время забастовки или по ее окончании. В его компании нет секретов в управлении, и поэтому открытость всей финансовой информации компании и размещение ее на стендах для объявлений в офисе является общепринятым положением. Все эти положения подробно описаны в знаменитой книге Рикардо Сэмлера "МАБЕРИК", переизданной на русском языке в Москве в 2007 году [8].

Рикардо Сэмлер на практике доказал на протяжении нескольких десятилетий преимущество гармонизации соотношения формализованной организации и самоорганизации составных частей структур и членов коллектива компании в ус-

тойчивости развития и эффективности в пределах оптимальности.

Во-первых, он делал упор при подборе кадров на интуитивный подход комиссии в оценке каждого претендента на ту или иную должность. Тем самым, конкурсная комиссия отходила преимущественно от традиционных методов и официальных данных характеристик претендентов, подключая интуицию, подсознание для принятия правильного решения, то есть преимущество выбора предоставлялось интуиции, подсознанию, а не сознанию и традиционным навыкам членов комиссии. Такой подход является важным элементом характеристики самоорганизации, то есть здесь используется внутренний потенциал, механизм субъекта для объемного и полного самосознания объекта. Более полное понимание и выявление существенных характеристик претендентов представляется лучшим вариантом, чем делать обоснование только на формальных фактах, представленных документов на конкурс. Такой подход подбора кадров позволила компании "Semco" собрать преимущественно инициативных, творчески креативных, потенциально самоорганизующих работников в компании, которые способны были поддерживать гармонизацию формализованной организации и самоорганизации в компании.

Во-вторых, открытость и прозрачность основной информации и отчетности по финансам и балансу доходов и расходов компании позволяют членам коллектива сделать правильный выбор в намерениях, поведении, действиях для своевременной реакции на изменяющие ситуации в развитии компании и окружающей среды. Принцип прозрачности и открытости компании является важным составляющим в развитии самоорганизации и гармонизации соотношения формализации организации и самоорганизации. Здесь нужно помнить, что без самоорганизации не совершенствуется формализация организации для устойчивого и эффективного развития компании.

В-третьих, в данной компании на высоком уровне развито самоуправление, что способствует оптимальному сочетанию формализации организации и самоорганизации.

Например, работники компании "Semco" имеют право и в действительности самоопределяются по выбору размеров заработной платы на основе прозрачности финансовой информации. Вновь принятому работнику представляется информация по доходу и расходу компании, фонд заработной платы, размеры должностных окладов и премиальные, для сравнения предлагаются альтернативные величины зарплаты с других компаний по такой же специальности. И эта вся информация позволяет работнику выбрать ту величину заработной платы, которая удовлетворит его. При этом из практики компании "Semco" ни один из работников не превышал свои требования по заработной плате. В самоуправлении такой подход является ключевым, поскольку компания дает возможность самоопределению по зар-

плате работнику, взять полную осознанную ответственность за выполнение своей работы, что исключает оппортунистическое поведение со стороны данного человека. Такое взаимное доверие компании и работника ставит их на уровень сохозяина собственности и хозяина процесса, что необходимо для гармонизации отношений между руководством и работниками.

Другим примером доказательства самоуправления является выбор режима, объем и места работы руководителями, сотрудниками, рабочими. Это позволяет учитывать реальные возможности каждого работника, оптимизировать их затраты, снизить транзакционные издержки. Гибкость графика, оптимальность объема работы и выбора места трудовой деятельности позволяет своевременно выполнить запланированные задания на перспективу. В данной компании запрещено перевыполнять планы, поскольку это приводит к диспропорции в процессе производства и нарушению предварительной согласованности между структурными подразделениями. И это в действительности реализовано в компании "Semco", в которой господствует дух демократии, где текучесть кадров составляет менее 2%, а рост претендентов на рабочее место очень высокий, они готовы ждать годами.

В - четвертых, к созданию условий развития самоорганизации в компании послужило сведение на нет бюрократизма, сокращение материалов отчетности и других документаций до одной страницы, переход на двух или, в крайнем случае, на трех уровневую структуру организации в управлении. Члены коллектива одного подразделения имеют права участвовать в совершенствовании управления и регламентированных положений других подразделений. Важным является также и подотчетность руководителей подразделений перед коллективом и оценка руководителей подчиненными, где решающее мнение имеет коллектив в дальнейшем пребывании того или иного руководителя на этой должности. Все эти положения легли в основу гармонизации соотношения формализации организации и самоорганизации в компании "Semco", плодами которого являются устойчивый рост экономики компании и материального и духовного процветания коллектива, где постоянно проявляется дух инновационности, креативности, рационализаторства, сплоченности и гармонии, взаимопонимания и гуманизма.

Если Рикардо Сэмлер в организации и самоорганизации хозяйственной деятельности основывался на инициативность всех членов коллектива компании, при этом предоставляя им полную свободу действия, то известный американский гуру по менеджменту Ицхак Адизес особо обращал внимание в менеджменте на согласованность действий топ менеджеров, имеющих различные способности: производителя результатов, интегратора, предпринимателя, администратора. Он отмечал, что конечная цель менеджмента заключается в том, чтобы сделать организацию ре-

зультативной и эффективной как в ближайшей, так и долгосрочной перспективе. Поэтому, по его мнению, менеджмент должен выполнять четыре функции: производство результатов, администрирование, предпринимательство и интеграцию[9, с.6]. Данный автор исходит из позиции совершенствования организации через инициативу различных топ менеджеров, согласования их действия для повышения эффективности компании, при этом не обращается в полноте внимание на потенциальную возможность самоорганизации всего коллектива через самоорганизацию каждого сотрудника. Однако совершенствование деятельности и согласованности различных типов топ менеджеров позволяет только реагировать на изменяющую среду без полноценного развития самоорганизации всех членов компании.

К формам проявления самоорганизации можно отнести самоорганизацию экономического человека, субъектов хозяйствования: фирмы, компании, корпорации, государства. Здесь надо особо отметить такую форму самоорганизации как рынок, поскольку он является важным фрагментом процесса самовоспроизводства и самоорганизации, где происходит обмен и распределение произведенной продукции и услуг.

К внешним факторам самоорганизации относятся правила игры, институты, тогда как к внутренним - структура и составные его элементы, потенциальная возможность субъекта хозяйствования.

Таким образом, формализация организации и самоорганизация диалектически взаимосвязанные процессы в адаптации субъектов хозяйствования в быстро изменяющейся среде, где совокупность внутренних и внешних факторов обуславливают их взаимодействия для выживания и самовоспроизводства компании. А оптимизация и устойчивость развития компании требует гармонизации формализации организации и самоорганизации в реализации намеченных планов, что было доказано на практике хозяйствования компанией "Semco" из Бразилии.

Литературы:

1. file:///C:/DOCUME~1/7B5C~1/LOCALS~1/Temp/Rar\$EX00.203/ Акимова Т.А. Теория организации.- М., 2003.- 367 с/B4519Part28-131.html
2. <http://www.standard-company.ru/standard-company43.shtml>
3. <http://metaphilosophy.ru/samoorganizaciya.html>
4. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/246322>
5. Большой Энциклопедический словарь. <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0...>
6. <http://www.standard-company.ru/standard-company44.shtml>
7. Управление малым бизнесом. <http://forbiznes.ru/str6.html>
8. Рикардо Сэмлера "МАВЕРИК: История успеха самой необычной компании в мире". М.: 2007. - 203с.
9. И. Адизес. Развитие лидеров: Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей/Пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. - 259 с.

Ахметжанова Ж.

1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІСІНЕ ҚАТЫСТЫ ТУҒАН ТАРИХИ ӨЛЕҢДЕР

Тарихи өлеңді айтушылар сол оқиғаның ішінде болып, көзімен көрген адамдар. Тарихи өлеңдердің айтары - қазақ ұлтының бастан кешкен түрлі деректі оқиғалары, тарихи ірілі-ұсақты ел басына қиын-қыстау күн туғандағы қайғы-қасіреті, мұң мен шері, қуанышы мен келешек өмірге деген үміті.

Түйінді сөздер: тарихи өлеңдер, 1916 жыл, ұлт-азаттық көтеріліс.

Әд.8.

Ахметжанова Ж.

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПЕСНИ, ПОСВЯЩЁННЫЕ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОМУ ВОССТАНИЮ 1916 ГОДА

Сказатели исторических песен сами и являются непосредственными участниками описываемых ими событий. Исторические песни являются неотъемлемой частью фонда казахских народных песен. Имелись объективные и субъективные причины того, что до сегодняшнего дня они не стали объектом научного специального монографического исследования.

Ключевые слова: исторические песни, 1916 год, национально-освободительные восстания.

Лит.8.

Zhanar Akhmetzhanova

HISTORICAL SONGS OF NATIONAL-LIBERATION REVOLTS OF 1916

In a basis of historical songs freedom of people and the ground, its dream and a dream lay Historical songs are an integral part of the Kazakh national songs. There were objective and subjective reasons of that about one today they did not become object of scientific research.

Keywords: historical songs, nineteen sixteen, national liberation revolts.

Lit.8.

Мәселенің қойылуы. Еліміз тәуелсіздік алғанға дейін қазақ тарихи өлеңдері жекелей алынып, арнайы зерттеу нысанасына айналмауының объективті және субъективті себептері бар екендігі мәлім.

Тарихи өлеңдер өз бастауын тым ертедегі түркі тектес халықтар бірлестігі, Алтын Орда, Ноғайлы кезеңі, Қазақ хандығының құрылуы, қалыптасуы жайындағы халық басына түскен аласапыран оқиғалардан алады. Сол тарихтың сыр-сипатын, шынайы болмыс-бітімін ашу тарихшы, әдебиетші қауымға оңай тимегені рас. Ал, XX ғасырдағы Кеңес үкіметінің идеологиясы, партияның пәрменшіл саясаты рухани құндылықтарды терең тануға түрлі қаулы-қарарлар тасқынымен тосқауылдар жасап, таптық тұрғыдан қатаң қараудың нәтижесінде тұралатып келді. Шағын өлеңдер түгіл, кең көлемді эпикалық жырлардың өзі көзден таса, халық назарынан бүркемеленіп мұрағаттарда, кейбір үлгілері аңыз болып ел аузында ғана сақталып қалды. Қазақ халқының басынан кешкен "Ақтабан шұбырынды..." заманы мен "азаттық жолындағы күрес" оқиғалары туралы ауыз әдебиеті шығармаларын ұрпақ санасынан өшіру мақсаты көзделіп, ұлт мұрасына кереғар саясат жүргізілді. Ақиқаттың дәлелі мен деректері көптің аузындағы аңыз-әңгіме, өлең-жырларда екендігі айтылса да, өктем саясат өз дегенімен қажеттісін қалқып, керек емесін көзден тасалай білді.

Соңғы зерттеу жұмысын саралау және жарияланымдар. Тарихи өлеңдердің бір шоғыры XIX ғасырдағы тарихи жағдайларға қатысты

туған. Бұл ғасырдағы ел басына түскен азаптың басы Қоқан мен Хиуа хандықтары болса, екіншісі, Ресей патшалығының империялық саясаты, үшінші, сол ғасырдағы жұт жылдары деуге болады. Бұл кезеңдегі өлеңдерді жинастыру ісіне Ы.Алтынсарин, И.Бартольд, И.Березин, Т.А.Сейдалиев, С.А.Жантөрин, М.В.Готовицкий, Қ.Бекниязов, Қ.Есжановтардың үлес қосқанын білдік. Кеңес дәуірінде Абай атындағы ҚазПИ студенттерінің 1948-1949 жылғы ел арасындағы арнайы экспедициялық жұмыстарында көптеген тарихи өлеңдер жинақталған [1].

Қазақ поэзиясында өзге дәуірлерге қарағанда ертерек қолға алынып, мұқият жинақтау мен зерделі зерттеулерден өткен 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісіне қатысты халық өлеңдері деуге болады. Бұл көтеріліс туралы тарихи тұрғыдан 1947 жылдан бастап тарихи жинақ құрастырылып, Б.Кенжебаев, Ф.Н.Киреев, Ш.Я.-Шафиро, Е.Ысмайловтар түрлі еңбектер жазса, 1916 жыл туралы Д.Ысқақов, Е.Ысмайлов, Ә.Сәрсенбаевтар арнайы жинақ шығарған, 1916 жылғы көтеріліс тақырыбында М.Жармұхамедов ғылыми еңбек жазса [2], ел тарихына қатысты жазылған көп томдықтарда 1916 жылғы халық поэзиясы мен тарихи түрлі оқиғалар қалыс қалмай тексерілген.

XIX ғасырдың бастапқы кезеңдеріндегі Қоқан хандығының тыныш жатқан қазақ ауылдарына жасаған өрескелдіктері туралы халық өлеңдері біршама сырды ашып, тарихи оқиғалардың мән-жайынан хабардар етеді. Бұл тұрғыда "Ақмешітті алу үшін айқас", "Қоқан ханы Битемірге Жанкісі ақынның айтқан өлең-

дері" тарихи мәліметтерге толы. Халық өлеңі қоқандықтардың жеңілуіне себепкер болған орыс әскерлері екендігін де жасырмайды:

Қоқандық Сыр бойына таласады,
Әскерге ұрыс-майдан жарасады.

Губернатор хұзіреті барған шақта,
Қазақтар көріп тұрды тамашаны,
Ақмешіт сарттарын харап етіп,

Порт Перовский есімді қала салды [3, 223 б.], -

дейді. Бұның тарихи еңбектерде де айтылғанын салыстыру арқылы көз жеткіземіз [4, 362 б.]. Солай дей тұрсақ та, орыс әскерінің ел ішіне енуі, бекініс пен қала тұрғызуларының астарында үлкен саясат бар болатын. "Дәурені тасқанда көршілерді ықтырып, дәрмені басылғанда бос жатқан қоныстарға ығысып, әйтеуір, кең жүріп, кең тұрғанға үйренген түздіктерге ауып қона салар адыра қоныстар мен бөрікпен басып алар бос белбеу көшелер де қалмады. Өзгенікі түгіл, өз жер, өз суы мұң болды. Атақонысының шөлі - сенікі де, көлі - басқанікі, шаңдағы - сенікі де, шалғыны - басқанікі, бетіндегі қылтанақ түгі - сенікі де, астындағы алтын қойма қазынасы - басқанікі дейтін заман туды. Күллі ұлысыңмен ұлытып жіберегіндей нағыз үлкен Зар заман осы болды" [5]. Бұндай шындықтың тарихи өлеңдерде көрініс тауып, ел тағдырының тығырыққа тірелгені сөз өнерімен барынша әшкереленді.

Қазақ даласына тосын оқиға әкеліп, елді бүліншілікке салған 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс болатын. "1916 жылғы көтеріліс жырларын ел ақындары, ең алдымен, ауыз әдебиетінің ежелгі дәстүрін тарихи жаңа кезеңге сәйкес ілгері дамытушылар болды. Бұлармен қатар бұрын ақындығымен көзге түспеген, бірақ өлең-жырға азды-көпті бейімі бар кейбір қарапайым халық өкілдері де сол жылдардағы өзінің көрген-білгендерін, әсер-сезімін жырға қосуды салтқа айналдырған, соның нәтижесінде 1916 жылғы көтерілістің әрбір көрініс-кезеңін өзінше толғайтын, көркемдік сапасы әр қилы халықтық шығармалардың туып қалыптасқаны байқалады" [6, 276 б.].

Зерттеудің мақсаты. Қазақ поэзиясында өзге дәуірлерге қарағанда ертерек қолға алынып, мұқият жинақтау мен зерделі зерттеулерден өткен 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісіне қатысты халық өлеңдері деуге болады. Бұл көтеріліс туралы тарихи тұрғыдан зерттеулер жүргізіліп, әлі де жалғасын табуда. Біздің мақсатымыз 1916 жылғы көтеріліске қатысты туған тарихи өлеңдерді жинап, саралап, ғылыми айналымға енгізу.

Бұрын-соңды шешімін таппаған бөлімнің жалпы мәселесі. Тарихи өлеңдегі көңіл-күйге байланысты өлеңдер жеке бір адамға емес, бүкіл халыққа арналатыны мәлім. Бұл тұрғыда мына пікірдің қисынды айтылғанын көреміз.

"Алайда 1916 жылғы көтеріліс поэзиясындағы бұл жанр тарихи жаңа жағдайға сәйкес терендеп, соны сипат алды. Бұлардың үй-іші,

от басындық қана маңызы бар қоштасу, естірту, жоқтау лирикалары енді әлеуметтік ірі оқиғаларды жырлау дәрежесіне көтеріліп, оның жанрлық сипаты мен қоғамдық қызметі өзгерді, тәрбиелік мәні арта түсті" [7].

Шындығында ел аузындағы "Қоштасу", "Жұбату", "Дәметкеннің зары", "Аманкелді өлімі", "Қайғылы ахуал", "Молдаштың хатынан", "Губернатор келгенде", "Татырда", "Ызала кек", "Наборға іліккен жігіттің мұңы" т.б. туындылар авторлары ұмытылып, халық поэзиясының үлгісі ретінде фольклорлық мұраларға айналып кеткен. Мәселенің бір негізі халық поэзиясының дәстүрлі үлгісінде десек, екінші жағынан аталған өлеңдердің әлеуметтік кезеңнің сыр-сипатын жеткізе алатындығында екендігі назар аударарлық. Мысалы: "Наборға іліккен жігіттің мұңы" қоштасу сипатында айтылады:

Қош болып тұр көріскенше ағайын,
Көкіректе бар мұңымды шағайын,
Күйіп, жанып өлемін мен өртеніп.
Тілек қабыл болмай кетсе, құр ғайып.
Құрдас, құрбым, аға, іні, қарындас,
Сендерді ойлап құриды ғой ғазиз бас,
Еңірегенмен, зарлағанмен, ата-ана,
Енді саған ғаріп бала табылмас [8, 167 б.].
немесе:
Айырылдың, қайран қазақ, Есіліңнен,
Қаракет, жиған-терген кәсібіңнен.
Тірідей боз баланы жау әкетті,
Болды екен әлдекімнің кесірінен? [8, 75 б.].

деген өлеңдердегі қоштасу ел мен жерге деген ыстық махаббаты, патшаның ісіне қатысты өрескелдікті барынша ашады. Сонымен қоса майданға аттанған ерлер, қазақ даласында қару алып, қарсылық көрсеткен Аманкелді, Бекболат туралы жоқтаулар ел аузына тез тарап үлгерген. Халықтың осы күйзелісіне ерлікпен жауап берген қаһарман батырларға арнау өлеңдер шығарылып, эпикалық тұрғыдан дәріптеуге ұласқандығын Аманкелді, Бекболат жырлары дәлелдейді. Бірден көлемді жырға айналмай, алғашқыдағы ерлігіне қатысты туған "Қамалды бұзған қаһарман" атты ел аузындағы Аманкелдіге арналған тарихи өлең бұны барынша анықтай түседі: Мысалы:

Қазақта әскер алу болды талап:
19-31 мен түгел санап.
Патшаға қарсы болмай беріңдер - деп,
Халыққа үйен жарлық келді тарап.
Бас қосып ел ерлері ақылдасты,
Біреулі байлар, болыс мақұлдасты.
Патшаның қаламыз деп қарғысына,
Беруге адам жинап жақындасты.
Торғайға қараушы еді он екі
Ежелден мекен еткен ата қоныс.
Он сегіз мың межесі үй саны бар,
Қалада айдап тұрад ноғай, орыс.
Екі ата: Арғын, қыпшақ қазақтары
Қарайды бір Торғайға санақтары.
Болысқа әскер беру ауыр емес,
Кезекті табылған соң тамақтары.

Он тоғыз бен отыз бір сұрағаны
Зарланып кімбір-шалдың жылағаны.
Сендерсіз бізге дүние не керек?, - деп
Қан аққан көздің жасын бұлағаны.
Отырды Аманкелді қаулап жанып,
Түрленіп құбылады ойға қалып.
Қосақтап малша жасты бермейміз деп,
Орнынан тұра келді айғай салып [8, 183 б.],

деген шумақтарды төмендегі тарихи естеліктер де нақтылайды: "1916 жылғы 25 үйінде 19 бен 31 жастағыларды майдандағы қара жұмысқа алады дегенді естіген соң-ақ, Торғай үйезіне қараған Арғын, Қыпшақ руларынан тұратын 12 болыс ел дүрліге бастаған. Ақыры орыс патшасының қол астынан көшуге, не қарсы тұрып, соғыс ашуға бел байлаған. Әйтеуір жұрт жігіт беруге қарсы, жігіттер майданға баруға қарсы болған. Ағустың 25-інде Торғай өзенімен жанаса ағатын Қабырға өзенінің бойына сегіз мың кісі жиналған. Ішінде ақсақалдары да бар. Патша жарлығына қарсы болғандардың дені - осы сегіз мың кісі ішінде. Неше күндей Кеңесіп, ортасынан Әбдіғапар Жанқожалұлын сарыала ту бие сойып, ақ киізге салып хан көтерген. Жиналған жұрт Әбдіғапар не айтса, соған көнуге келісімін берген. Сардар ретінде Аманкелді Үдербайұлы, көмекшілері болып Кейкі мерген, тағы басқа жігіттер белгіленген" [8, 75 б.].

Міне, Аманкелді батырдың тарихи көтерілісі осыдан басталып, ерлігі елге аңыз болып тарап, жыр болып жатталған еді. Ел арасына таралу барысында бірінің шығарушысы ұмытылып, келесісі қаз-қалпында кейінге жетті. Белгілі авторлары бар мол дүниеміздің өзі ауыз әдебиетінің заңды дәстүрін сақтаған. Оның басты дәлелі сол сұрапылды көзбен көріп, көңілге түйген Құсайын, Болман, Есқайыр, Омар, Сүлеймен, Күдері, Досмұқан, Жамбыл, Кенен, Сартай, Нармамбет, Есдәулет секілді жыр жампоздары, айтулы ақындар болатыны зерттеушілер тарапынан толық қуатталған.

Зерттеудің негізгі тұжырымдары. "Июнь жарлығынан" кейін дариядай толқыған қалың елді ақ патшаның зеңбірегін сүйретіп, от қаруын арқалаған жазалаушы әскері қоғадай жапырып, талап-тонады. Бала-шаға, шал-шауқан ат тұяғының астында қалды. Азаматын атты, асты. Сібірге де айдады, қара жұмысына да алды.

Арқаға тірелген қара мылтықтың күшімен жат ел, бөгде жұртқа еріксіз кетіп бара жатқан қазақ жігітінің мына бір өлеңі артта қалған ата жұртқа дұғай сәлем болып жетті:

Самал тау, өскен елім, шалқар көлім,
Не болар солдат болып көрген күнім,
Есіме қайта-қайта түсе бердің,
Кір-жуып, кіндік кескен туған жерім...

Әуелетіп басталатын осынау ащы әуен - қайда, неге және не үшін бара жатқанын түсіне алмаған қазақ жігітінің кеудесін жарып шыққан, өз тарихын өзі баяндайтын кең құлашты деректі өлең. Қайырмасы:

Атты емеспіз, жаяуымыз,
Жаяудан да баяуымыз,
Он бес сөтке жүргенде,
Омскиге-ей таяуымыз.
Әке-шешем бар еді,
Жасы жеткен кәрі еді,
Осынау әнге салдырған,
Он алтының зары еді, -

деп, жігерді құм қылған өкініш, өксікпен аяқталады.

Бұл бағыттағы жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижесі. Қазақ фольклорындағы тарихи өлеңдердің шығу тегі мен дамуын жан-жақты саралап, өзге халықтардың тарихи өлеңдерімен салыстыра қарап, жанрлық сипатын анықтау және поэтикалық ерекшеліктерінің алғаш рет арнайы ғылыми-зерттеу нысанына алынуы - тақырыптың сонылығын сипаттайды.

Тарихи өлеңдерді дәуірлік жағынан ендігі уақытта былайша тақырыптарға бөліп қарастырған жөн:

1. Тарахи өлеңдердің көне дәуірдегі хатқа түскен үлгілері.
2. Қазақ хандығы кезеңіне байланысты тарихи өлеңдер.
3. "Ақтабан шұбырынды" оқиғасына қатысты туған тарихи өлеңдер.
4. XIX ғасырдағы туған тарихи өлеңдер
5. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс өлеңдері.

Біздің мақаламыздың тақырыбы 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс өлеңдеріне қатысты болғандықтан осы дәуірдегі өлеңдерді терең талдауға тырыстық.

Әдебиеттер:

1. ОҒК - қоры. 1077 бума.
2. Жармухаметов М. Восстание 1916 года в казахской народной поэзии. (Автореферат на соиск. учен. степени канд. филолог. наук). - Алма-Ата, 1962. -20 с.
3. Березин И. Турецкая хрестоматия. -Т. III. Спб., 1980. -320 с.
4. Қазақ ССР тарихы. -Т. 1. -Алматы: Ғылым, 1957. -360-366 б.
5. Кекілбай Ә. Күй тәңірі. /Егемен Қазақстан. -1993. -16 қазан.
6. Қазақ тарихи жырларының мәселелері. - Алматы: Ғылым, 1979. -312 б.
7. ОҒК - қоры. 1165 бума.
8. 1916 жыл. Әңгімелер, өлеңдер мен дастандар. -Алматы: Рауан, 1966. -207 б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Мақалада Қазақстан Республикасындағы салық саясатын жетілдіру мақсаттары қандай бұл экономикадағы салық жүктемесін төмендету, мемлекеттік міндеттемелерді реттеу, басымдылық міндеттерді шешуде қаржы ресурстарын шоғырландыру, бюджеттік кірістердің әлемдік бағалар конъюнктурасынан тәуелділігін төмендету, мемлекеттік қаржыларды басқаруды құру және бюджетаралық қатынастардың тиімді жүйесін қалыптастыру болып табылады.

Түйінді сөздер: Қазақстан Республикалық салық саясатын жетілдіру, қаржы ресурстарын шоғырландыру, бюджетаралық қатынастардың тиімді жүйесі.

Әд. 8.

СИСТЕМА НАЛОГА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА И СТРОКИ ЕГО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Статья Республика Казахстан налоги политика совершенствую цель какой этот экономика налог нагрузка снижаю, государственное обязательство упорядочиваю, приоритет обязанность решаю финансы ресурс заставляю собраться, бюджетный входящий всемирный цена конъюнктуры риска снижаю, государственные финансы управляю создание и бюджетные отношение выгодный система формирую являюсь.

Ключевые слова: Казахстан совершенствовать Республиканскую политику налога, ресурсы финансов, бюджетный выгодная система отношений.

Лист. 8.

SYSTEM OF TAX REPUBLIC KAZAKHSTAN AND LINES OF HIM IMPROVEMENT

The article Kazakhstan republic tax politics perfects aim what this the economy tax loading reduces, state obligation puts in order, priority is a duty decides finances resource compels to gather, budgetary entering world price конъюнктурынан тәуелділігін reduces, state finances manages creation and Budget relation advantageous system forms is.

Keywords: Kazakhstan perfects Republican politics of tax, resources of finances advantageous system relations. Lit. 8.

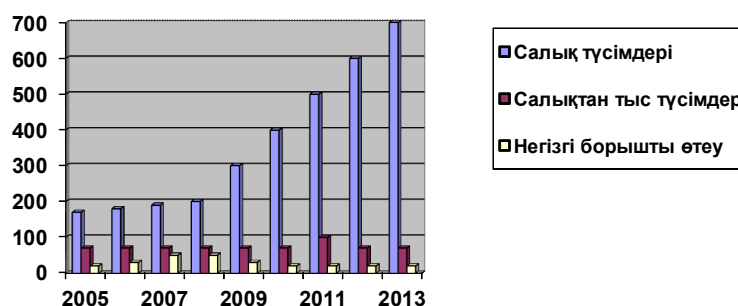
Біріншіден: Мемлекеттің тұрақты экономикасын құруда салықтар маңызды орын алады. Салықтар ұлттық табысты мемлекеттендірудің басты құралы. Олардың макроэкономикалық шешуші рөлі артып келеді, мұны ЖҰӨ-нің көлеміндегі салық үлесінің ұлғаюынан көруге болады. Стратегия-2030 қабылданғаннан бері 15 жыл ішінде мемлекетіміз әлемдегі ең серпінді дамушы елдер бестігіне енді. Нәтижесінде, 2012 жылдың қорытындысы бойынша ЖҰӨ-нің көлемі жағынан біз әлемнің экономикасы жағынан ірі 50 елдің қатарына кіреміз.

Бизнес деңгейіндегі болашақ салық саясаты ішкі өсімді ынталандыру және сыртқы нарықтарға отандық экспортты, ал азаматтар деңгейінде олардың қорларын, жинақтарын және салымдарын ынталандыруға тиіс. [1]

Бюджет кірісінің негізгі үлес салмағын салық

түсімдері алады. Нақтырақ айтқанда, салық түсімдері бюджет кірісінің 94,9 пайызын құрайды.

Екіншіден: 2013 жылғы 1 қаңтардағы көрсеткіш бойынша мемлекеттік бюджеттің кірістері 101,5 пайызға, салық түсімдері 101,9 пайызға орындалды. Негізгі кіріс көздері бойынша жоспар толық орындалды. Тек корпоративтік табыс салығы бойынша жоспар 96,3 пайыз мөлшерінде қалыптасты. Корпоративтік табыс салығы түсімдері азаюына әсер еткен негізгі себептердің бірі, әлемдік рыноктағы металл бағасының тұрақсыздығы болды. Мәселен, 2012 жылдың 11 айында қорғасынның бағасы 22,4 пайызға, мырыш - 12,7, мыс - 11,2, алюминий - 16,4, феррохром бағасы 11 пайызға төмендеп кетті. Бірақ мұндай себептерге қарамастан 2013 жылғы салық түсімдері алдыңғы жылдармен салыстырғанда әлдеқайда жоғары.



Сурет - 1. 2005-2013 жылдардағы мемлекеттік бюджетке түскен түсімдердің құрылымы (млрд.тг.)

2012 жылы қосымша құн салығы бойынша бюджетке түскен түсім 914,4 млрд.теңге немесе жоспардың 103,1 пайызын құрады. Кеден одағы елдерінен импортқа салынатын қосымша құн салығының жоспары 101,3 пайызға орындалды, оның артығымен орындалуына бұрнағы жылмен салыстырғанда, осы елдерден келетін импорттың 10,5 пайызға өсуі себеп болды. Жеке табыс салығы бойынша жоспар 106 пайызға,

әлеуметтік салық бойынша жоспар 104,7 пайызға орындалды. Сөйтіп, 2011 жылмен салыстырғанда өткен жылы бюджетке түскен түсімдер тиісінше 62,3 млрд. және 44,2 млрд. теңгеге ұлғайды. Бұл көрсеткіш сонымен бірге, тұрғындарды жұмыспен қамту саласында қол жеткізген оң үрдістерді көрсетеді.

Салық түсімдерін кесте түрінде көрсететін болсақ,

Кесте-1. 2011-2013 жылдардағы Қазақстан Республикасы мемлекеттік бюджетінің түсімдері.

Қортынды	2011	2012	2013
Түсімдер	4 249,3	4 365,2	4 770,2
ІЖӨ-ге %-бен	17,9	18,8	18,7
Кірістер,оның ішінде:	4 147,9	4 257,4	4 660,3
Салықтық түсімдер	2 750,2	2 879,3	3 260,5
Капитал мен операциялардан түсетін кірістер	10,8	15,3	16,2
Салықтан тыс түсімдер	81,7	60,6	62,7

2011 жылғы салық түсімдерін 2013 жылғымен салыстырғанда неғұрлым көп. Бұл экономиканың дамып және салық жүйесінің тұрақтанғанының бірден бір дәлелі деуге болады.

Үшінші: 2013 жылдың 1 қаңтарынан бастап "Электронды үкімет" дамыту мақсатында салықтық әкімшілендірудің ақпараттық жүйесі мен республикалық төлем жүйесі Жеке Сәйкестендіру Нөмірлері/Бизнес Сәйкестендіру Нөмірлеріне (ЖСН/БСН) көшті және штаттық режимде жұмыс істеуде. 2012 жылы салық органдары 4 млн. адамның ЖСН-дерін жан-жақты тексеруден өткізді.

Қазіргі кездегі ең маңызды мәселе болып салықтан қашу жолдарының алдын алу болып табылады. Оның себебі, біріншіден-заңдылықтың дұрыс болмауына, екіншіден, бақылаудың әлсіздігі есебінен міндетті тұлғалар салық төлеуден әдейі бас тартады. Бұл өз кезегінде жауапсыздыққа, нормативті актілерді орындамауға либералды түрдегі қатынасқа, бетімен жіберушілікке, тіпті сыбайластық пен жемқорлыққа және салық жүйесінің құлдырауына әкеледі.

Бұндай жағдайды шешу тек қылмыс заңдылығының құралдарын қолданатын қатаң әкімшілік әдістермен реттеу арқылы бола алады.

Салық жүйесінде әлі күнге дейін нашар жиналатын салықтар көлемі өте үлкен көлемде, ол кәсіпорындағы шаруашылық қызметін нашарлатады, бұл өз кезегінде бизнестің дамуына кері әсерін тигізеді.

Қазақстан Республикасындағы салық саясатын жетілдіру мақсаттары қандай бұл экономикадағы салық жүктемесін төмендету, мемлекеттік міндеттемелерді реттеу, басымдылық міндеттерді шешуде қаржы ресурстарын шоғырландыру, бюджеттік кірістердің әлемдік бағалар конъюнктурасынан тәуелділігін төмендету, мемлекеттік қаржыларды басқаруды құру және бюджетаралық қатынастардың тиімді жүйесін қалыптастыру болып табылады.

Жалпы алғанда еліміздің салық жүйесін жетілдірудің негізгі бағыттары болып мыналар табылады:

- салық жүйесінің тұрақтылығын қамтама-

сыз ету;

- салық жүйесін максималды түрде ықшамдау;
- салық ставкаларын төмендету мақсатында, салық прессиінгін әзірлеу;
- салық прессиінгін әлсіздендіру;
- салықтарды алудың парасатты деңгейін қамтамасыз ету;
- тікелей және жанама салықтарды оңтайлы түрде байланыстыру;

Қазақстанда мемлекетіміздің экономикасын өркендетіп, шаруашылықты дамытатын салық жүйесі керек.

Солардың бірі - салық жүйесінің тұрақтылығы.

Салық жүйесінің құрамы, яғни салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер және тағы басқалары бірнеше жыл ішінде тұрақты болып тұруы керек. Салық салу жүйесін тұрақты деп санауға болады, егер де санкциялар мен жеңілдіктер, салық жүйесінің құрамы, салық салудың принциптері өзгермей кәсіпкерлік қызмет үшін өте қолайлы болса. Осы аталғандардың барлығы салық жүйесін дамытуда өте үлкен рөл атқарады. [8.7-13 бб.]

Төртінші: Қорыта айтқанда ұсынып отырған осы бағыттарды қаржы және салық саясатын жетілдіруде мақсатты түрде жүзеге асыру үшін, қаржы ағынында мемлекеттің реттеуші және бақылаушы рөлін дамыту керек. Бұл өз кезегінде мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін нығайтуды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер:

1. "Қазақстан-2050" Стратегиясы
2. Қазақстан Республикасының Салық Кодексі
3. Ермекбаева Б.Ж. "Салықтар және салық салу" - Алматы, 2009 жыл
4. Құлпыбаев С., Ынтықбаева С. Ж., Мельников В.Д. "Қаржы": - Алматы: 2011ж
5. http://kodeksy-kz.com/nalogovyj_kodeks/
6. <http://www.egemen.kz/2013/02/09/>
7. <http://www.minfin.gov.kz>
8. Сахариев С.С., Сахариева А.С. "Жаңа кезең - экономикалық теориясы", - Алматы: "Данекер" 2010 ж

Б. Билял¹

КӘСІБИ ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ КЕЙС ӘДІСІ: ҚОЛДАНУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада өзгетілді аудиторияда кәсіби қазақ тілін оқытудың технологиясы ретінде кейс әдісі қарастырылады. Аталған әдістің әр кезеңі бойынша тапсырмалар деңгейі айқындалды. Сонымен қатар, тәжірибе жүзінде осы әдісті пайдаланудың оң нәтижелері көрсетілді.

Түйінді сөздер: кейс жүйесі, кейс әдісі, шығармашылық жаттығулар, кәсіби-жағдаяттық жаттығулар, жағдаяттық сұхбаттар, іскерлік ойындар.

Әд.5.

Б. Билял

КЕЙС-МЕТОД В ОБУЧЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА: ОПЫТ И ПРОБЛЕМЫ ПРОДВИЖЕНИЯ

В статье рассматривается кейс-метод, как технология обучения профессионального казахского языка в русскоязычной аудитории. Определены уровень заданий на каждом этапе вышеуказанного метода. А так же выявлены положительные результаты применения этого метода на практике.

Ключевые слова: кейсовая система, кейс-метод, творческие задания, профессионально-ситуационные задания, ситуационные диалоги-интервью, деловые игры.

Лит.5.

Bilyal Balken

CASE SYSTEM IN TEACHING OF PROFESSIONAL KAZAKH LANGUAGE

In the article is given the case system as technology of professional Kazakh language ,s teaching in Russian classroom. The above stated methods are defined the level of tasks on each step.

Keywords: case system, case methods, creative tasks, professional situational tasks, situational dialogue-interview, business games.

Lit.5.

Мәселенің қойылуы. Тәуелсіз Қазақ елінің соңғы он жылдағы қарқынды даму үрдісі мен әлеуметтік жағдайы, шетелдермен халықаралық байланысының нығаюы, әлемдік қауымдастықтағы беделінің артуы, біліктілік деңгейі әлемдік стандарттарға сәйкес келетін, бәсекеге қабілетті жоғары білімді сапалы мамандарды даярлаудың қажеттігін туғызып отыр. Мамандардың бәсекеге қабілеттілігінің негізгі көрсеткіштерінің бірі - олардың мемлекеттік тілді толық меңгеруі мен оны тәжірибе жүзінде қолдана алуы міндеттері қойылды.

Қазіргі кезде елімізде болып жатқан әлеуметтік, экономикалық өзгерістерге байланысты жоғары оқу орындары студенттеріне білім беру мазмұнын түбегейлі өзгерту көзделген. Мемлекеттік тілдің әлеуметтік-қатысымдық қызметін кеңейту мен дамытуда оның ғылымда, өндірісте, елдің халықаралық байланыстарында қолдану аясының кеңі түсуі студенттердің болашақ мамандығымен де байланысты екендігін көрсетеді.

ҚҚЭУ-ді бітіруші түлек - Қазақстан Республикасының экономика, бизнес саласындағы маман, болашақ кәсіпкер. Оның білікті маман болуы өз елінің тілін жоғары деңгейде білуімен де терең сабақтасады. Бүгінгі күнгі қоғамдық-әлеуметтік басты мәселелердің бірі - Республикамыздағы азаматтарды мемлекеттік тілде

сөйлеуге және жоғары оқу орнында оқитын студенттерді қазақша кәсіби тілде еркін сөйлей білуге үйрету болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, ҚҚЭУ-дегі қазақ тілі бағдарламасы қазақ тілінің мәртебесін көтеріп, оның қоғам өмірінде атқаратын міндеті мен қызметін қалыпқа түсіру бағытындағы маңызды іске өз үлесін қосуда.

Заманауи білім беру үдерісі ең алдымен жеке тұлғаға бағытталып, студенттің іскерлігін, коммуникативтік құзыреттілігін дамыту міндеттерімен ұштасып жатқандықтан, қазақ тілінің білім мазмұнын құрудың әдіснамасын дұрыс таңдап алу қажеттілігі туындайды. Ол үшін қазіргі заман талабына сай мемлекеттік тілді меңгеруде озық технологияларды, ұтымды әдіс-тәсілдерді пайдалану, білім беру саласында жүйелі жұмыстар атқару - зерттеудің мақсаты болып табылып, еліміздегі ең маңызды әрі кезек күттірмейтін ауқымды мәселелердің бірі болып отыр.

Соңғы зерттеулер мен жарияланымдарда талдануы. Соңғы зерттеулер мен жарияланымдарда зерттеу, ізденіс және шығармашылыққа негізделген өздік жұмыс түрлері ретінде Қ.Қадашеваның "Қазақ тілін оқыту әдістемесінде" сонымен қатар белгілі әдіскерлер оқулықтарында мыналар қарастырылып жүр.

¹ Philologi master, Work Karaganda Economic University of Kazpotrebsyuz

Студенттердің өздік жұмыстарының түрлері

Тапсырмалар	Жазбаша бақылау нысандары
Ақпарат көздерімен (оқулықтар, ғылыми әдебиет, зерттеулер, Интернет, басқа оқытушылар, т.б.) өздігімен немесе студенттердің шағын тобы құрамында жұмыс жасау	Конспект, реферат Бақылау жұмысы Берілген сұрақтарға жауап Эссе, Баяндама, Глоссарий құрастыру
Бейне-,аудио-, CD-құралдарда (электрондық лекция) берілген материалдарды өздігінше игеру	Конспект, реферат
Берілген тапсырма бойынша аудиторлық сабақта презентация дайындау	Сценарий
Семестрлік жоба дайындау	Апта сайын жоба дайындығы туралы есеп Жоба
Студенттердің бір-бірімен ұйымдастырған іскерлік ойын (рөлдік ойын) форматында өткізген консультациясы	Жазбаша есеп
Белгілі бір тақырып бойынша ақпарат жинақтау	Ақпарат көздерінің тізімі Ақпарат көздерінің тізімін презентациялау
Case-study-да берілген ситуацияларды талдап, оларға берілуі мүмкін жауаптарды бір топ (3-4 адам) студенттердің талқылауы	Case-study тапсырмаларын орындау туралы жазбаша есеп
Берілген тақырып бойынша статистикалық мәліметтерді талдау	Жазбаша есеп
Берілген тақырып бойынша интервью алу	Интервью мәтінін келтіру және оны талдау
Қандай да бір пікір алуандығын туғызатын мәселе бойынша мамандар (студенттер, тұрғындар, тұтынушылар, т.б.) арасында сауалнама құрастыру және оны өткізу	Сауалнама Сауалнама нәтижелерін талдау
Берілген тақырып бойынша жағдаяттарды (жағдаяттық диалогтарды) дайындау;	Сценарий
Студенттің өзін-өзі бағалау мақсатында компьютер сыныбында өткізген тестілеу	Тест нәтижесі
Студенттің болашақ кәсібіне қатысты игерген тілдік-қатысымдық материалдарын талдау, талқылау мақсатында сөз сайыс өткізу.	Қысқаша аннотация
Болашақ кәсіптерінің қазіргі заманауи технологияларына сай жауап бере алатын мамандық екенін дәлелдеу мақсатында брифинг өткізу.	Қаралған мәселенің аннотациясын дайындау

Жалпы мәселенің шешілмеген жақтарын айқындау. Студенттерді қазақша кәсіби тілде сөйлеуге үйретуде тиімді әдістердің бірі - кейс әдісі. Кейс әдісі латын тілінен шиеленіскен немесе ерекше жағдай дегенді білдіреді[4]. Бұл әдіс көп уақыт пен материалдық шығынды қажет ете қоймайды. Сонымен қатар бұл мақаланы жариялану себебі де.

Кейс әдісін интерактивті әдістің бір нұсқасы ретінде немесе кәсіби әрекеттің белгілері бар шағын іскерлік ойын ретінде қарастыруға да және жаттығулар жүйесі де бола алады. Бұл технологияда оқу материалы тіл үйренушілерге проблемалық жағдаяттар арқылы ұсынылады, студент қазақша кәсіби тілде сөйлеуге шешім қабылдау барысында белсенді зерттеу және шығармашылық әрекеті арқылы үйренеді.

Кейстерді құрудың келесі негізгі сатылары белгіленген:

- мақсаттарды анықтау;
- әр түрлі жағдайларға критерийлерді тағайындау;
- қажет ақпарат көздерін белгілеу;
- кейстегі алғашқы материалдарды жинау, сараптама жасау, оны қолдану бойынша әдісте-

мелік материалдар дайындау.

Оқу үдерісіндегі кейстермен жұмыс жасау технологиясы келесі сатылардан тұрады:

1) кейс материалдарын зерттеушілердің жеке өзіндік жұмысы (мәселені сәйкестендіру, негізгі баламаларды тұжырымдау, ұсынылған әрекетті немесе шешімді ұсыну);

2) негізгі мәселені енгізуге және оны шешуге байланысты шағын топтармен жұмыс.

3) жалпы дискуссиядағы (оқу тобы шегінде) шағын топтардың тұсаукесерлері және тәжірибе нәтижелері.

Кейс жаттығулар жүйесі үш түрге бөліп қарастырылды:

1. Машықтандыру жаттығулары.
2. Шығармашылық жаттығулар.
3. Кәсіби-жағдаяттық жаттығулар[1].

Кәсіби қазақ тілін үйретуге арналған машықтандыру жаттығуларымен жұмыс жүйесі.

Машықтандыру жаттығулары - студент үйренген сөздік қорын ұтымды пайдаланып, оны кәсіби тілдік қатынаста шеберлікпен қолданудың амал-тәсілдерін берік меңгеруін әбден қалыптастыру мақсатында орындалатын жұмыс. Жоғары оқу орындарының студенттері-

не қазақша кәсіби тілді машықтандыру жаттығулары арқылы меңгеруде қолданылатын жұмыстар жүйесі екі түрге бөліп қарастырылды:

Зерттеудің негізгі нәтижелері. 1. Кәсіби лексикамен жұмыс. Студенттер қазақша кәсіби сөздерді меңгерумен бірге, қазақ тіліндегі кәсіби ұғымдарды, олардың табиғаты туралы мәліметті де бойына сіңіреді. Нақтылы мамаңдыққа байланысты таңдап алынған лексиканы меңгерту үшін, біріншіден, тіл үйренушіге жаңа сөзді қолдануға жағдай туғызу; екіншіден, сөздің мағынасын айқындап, оны дұрыс қолдану амалдарын игерту; үшіншіден, сөздер мен сөз тіркестеріне қатысты грамматикалық ережелерді байланыстыра үйрету; төртіншіден, сөздердің қатысымдық бағыттылығын ескеру керек. Кейін бұл сөздер басқа да жаттығу түрлері мен шағын сұхбат, мәтін ішінде келесі сабақтарда да қайталанып беріледі. Сөйтіп сөз студент санасында әбден бекіп, оны кәсіби жағдайда тілдік қатынаста қолдану дағдысы қалыптасады.

Студенттердің кәсіби сөздік қорын байытудың бір арнасы мақал-мәтелдерді меңгертумен байланысты. Тұрақты тіркестерді, мақал-мәтелдерді үйретуді жүйелі түрде жеңілден күрделіге қарай біртіндеп жүргізу керек.

Студенттерді болашақ мамаңдығына байланысты кәсіби тілде сөйлеуге үйретудің тиімді жолы - мәтінмен жұмыс. "Экономика деген не?" деп аталатын сабақта мәтінді бермес бұрын оның құрамындағы кәсіби сөздердің мән-мағынасын, оларды тілдік қатынаста қолдану дағдысын қалыптастыруға арналған мәтінге дейінгі машықтандыру жаттығулары жүзеге асырылды.

Кәсіби мәтінмен жұмыстың мақсаты: мәтін ішіндегі мамаңдыққа қатысты терминдердің мағынасын түсіндіріп, меңгерту арқылы студенттердің кәсіби сөз қорларын молайту, мәтін мазмұнын дұрыс түсінуге машықтандыру.

Кәсіби мәтінмен жұмыстың тиімділігі: студенттер мамаңдығына сәйкес терминдермен, кәсіби ұғымдармен жұмыс істеуге үйренеді, мәтіннің мазмұнын өз сөзімен айтуға дағдыланады, мамаңдыққа байланысты ой-пікірін қазақша еркін жеткізуге үйренеді.

Сабақ барысында мәтінмен жұмыстың алдындағы жаттығуларды орындау арқылы студенттер оның мазмұнын түсінуге дайындалады. Берілген сөздермен сөз тіркестерін, сөйлем құрастыру арқылы олар өз кәсібіне сай белгілі бір ойды байланыстырып айту, жаза білуге үйренеді, мәтін мазмұнын түсінуге мүмкіндік алады. Мәтінді жұмысы жаңа сөзді тыңдатып, қайталату, сосын мағынасын түсіндіруден, оның баламасын көрсетіп, синоним, антонимдер арқылы мағынасына сипаттама беру, аудару, олармен сөз тіркесін, сөйлем құрастыру дағдысын қалыптастыру бағытында жүргізілсе, енді кәсіби мәтінмен жұмыс жасау кезеңі мәтінді тыңдату, тыңдағанын оқытудан басталады.

Мұнда тыңдалым тұрғысында негізгі мақсат студенттердің кәсіби мәтіннің мазмұнын түсінікпен тыңдау, тыңдалған мәтін бойынша қойылған ауызша сұрақ пен айтылғандарды түсіну дағдыларын қалыптастырудан тұрады.

Оқылым тұрғысынан мәтінмен жұмыс студенттің оқу техникасын одан әрі жетілдіруге, мәтінді түсініп оқу, талдау дағдылары жетілдіруге, мәтінмен өз бетімен жұмыс жасау іскерлігіне машықтандыруға бағытталыады.

Айтылым тұрғысында негізгі мақсат студенттердің кәсіби мәтін мазмұнын өз сөзімен жеткізу дағдысы мен іскерлігіне машықтандырудан тұрады.

Жазылым тұрғысында студенттердің жазылым техникасын жақсарту, орфографияның негізгі ережелерін меңгерту; сөйлемдерді дұрыс құру, қарапайым мәтін құрастыру іскерлігін қалыптастыру жұмыстары жүргізіледі.

Тілдік бойынша студенттер мәтін мазмұны бойынша ұсынылған жағдаяттардың біріне мамаңдығы жайында әңгемелеу, сұхбат құру дағдысын қалыптастыруға бағытталған жұмыстарды орындайды.

2. Кәсіби қазақ тілін үйретуге арналған шығармашылық жаттығулармен жұмыс.

Шығармашылық жаттығулар - студенттердің кәсіби мәтін мазмұны бойынша кәсіптанымдық ақпараттарды саралап, зерделеу арқылы, өз пікірлерін микротоптың басқа мүшелерімен талдай алу, өзара бірлесе ізденушілік іс-әрекет жасау дағдыларын қалыптастыру, соның нәтижесінде кәсіби тілдік қатынасқа еркін түсу қабілетін жетілдіруге бағытталған жұмыс түрі.

Студенттерге қазақ тілін мамаңдыққа қатысты кредиттік технология арқылы үйретуде шығармашылық жаттығулардың келесі түрлері қолданылады:

Мысалы, "Экономика" мәтінімен келесідей жұмыстар жүргізілді. Жаттығудың мақсаты: студенттердің сөздіктермен жұмыс жасау қабілетін жетілдіру, кәсіби сөздің мағынасын өз беттерімен ізденіп, түсіне келе, оларды тілдік қатынаста еркін қолдану дағдысын дамыту.

Жаттығудың тиімділігі: студенттер кәсіби сөздердің мағынасын ашу арқылы мәтіндегі негізгі ойды түсінеді, мәтіннің мазмұнын өз сөзімен айтып беруге дағдыланады, сөздерді кәсіби тілдік қатынас жағдаятында еркін қолдануға үйренеді.

Бірінші кезеңде, мәтін бойынша ассоциограмманы құрастырудың негізгі міндеті - ұғым мен кәсіби сөздердің тіркестік байланыстары арқылы кәсіби сөздердің мағынасын көрсетіп ашу.

Екінші кезеңде, студенттер ассоциограмманы құрастыру үшін баспалық мәтіндер, аудиожазба, бейнефильмдерді де қолдана алады. Олар мәтін мазмұнымен сәйкес келетін суреттерді іздестіріп әкеліп, олармен әртүрлі жаттығу (суреттердің атауын атап, мағынасын түсіндіру; сөздерді тіркестіру; мағыналас немесе қарсы мағыналы сөздерді табу, т.б) жұмыстарын орындайды. Одан кейін студенттер микротоптарға бөлініп, материалды талқылайды, мәтінді тағы бір рет тыңдап, оның мазмұны бойынша маңызды ақпаратты анықтап, баяндайды.

3. Кәсіби қазақ тілін мамаңдыққа қатысты меңгертуге арналған кәсіби-жағдаяттық жаттығулармен жұмыс

Кәсіби-жағдаяттық жаттығулар - қатысым жа-

саушылардың бір-бірімен нақтылы бір тақырып, кәсіби жағдайға байланысты өзара пікір алысу, ойын жеткізу, мәлімет алу, қазақша қатынасқа түсу, сұхбаттасу дағдысын қалыптастыру мақсатында орындалатын жұмыс түрі [5].

Кәсіби-жағдаяттық жаттығулар:

1. жағдаяттық сұхбаттармен жұмыс;
2. іскери ойындармен жұмыс жүргізу арқылы жүзеге асады.

Жағдаяттық сұхбаттармен жұмыс біріншіден, нақтылы кәсіби өндірістік жағдайдың ондағы мамандар арасындағы кәсіби тілдік қарым-қатынастың нәтижесінде туындап, студенттердің табиғи кәсіби жағдаяттық тілдесімге қатысу дағдысын қалыптастыруға бағытталады. Екіншіден, нақтылы бір кәсіп туралы сюжетті сурет, аудио және видеоматериал, теледидар мен радиодан естіген хабар туралы тұлғаның өз ойын, пікірін айтқызу арқылы тілдесімге қатысу дағдысын қалыптастыру бағытында жүзеге асады.

Іскерлік ойындарға негізделген жаттығулар дегеніміз әртүрлі кәсіби жағдайға негізделген іскери көріністегі рөлді ойнаудағы іс-әрекеті арқылы студенттердің мамандыққа қатысты меңгерген кәсіби сөздерді практикалық тұрғыда дұрыс қолдану, сөздерді бір-бірімен байланыстырып сөйлем құрастыру, ойын жүйелі түрде дұрыс жеткізу дағдысын олардың ішкі сезім - санасы, психикасы, кәсіби ойлауы мен іс-қимылымен қатар қалыптастыру мақсатындағы жұмыс түрі.

Аталған бағытта жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижелері мен перспективалары. Кейс әдісі арқылы студенттің бойында келесі дағдыларды дамытуға болады:

1. Аналитикалық дағдылар. Оларға келесілерді жатқызуға болады: деректердің мәліметтерден айыру шеберлігі, ақпараттарды маңыздылығына қарай айыра білу, талдау, елестету және оларға қол жеткізу, байқалмай қалған ақпараттарды тауып, оларды қалпына келтіру шеберлігі және т.б. Нақты және логикалық ойлау қабілеті. Бұл әсіресе, ақпарат сапасы төмен болған жағдайда өте маңызды. (Жастар және мемлекеттік қызмет, Бағаның түрлері, Салық деген не, Халықаралық экономикалық қатынастар, Ақшаның қызметі, Экономика, Банк жүйесі т.б.).

2. Тәжірибелік дағдылар. Кейсте көрсетілген нақты жағдайларымен салыстырғанда мәселенің күрделілігі төмен деңгейі экономикалық теорияларда, әдістер мен принциптерде қолданылатын тәжірибе дағдыларын жүйелеуге мүмкіндік береді. (Мамандығы бойынша тақырыптарда, Банкте, маркетингтік зерттеу жасау не жарнама,)

3. Шығармашылық дағдылар. Ережеге сай жалғыз Кейспен мәселе шешілмейді. Мұнда, логикалық жолмен шешілмейтін, альтернативті шешу генерациясының шығармашылық дағдылары өте маңызды. (Аударма шеберлігі, көсемсөз шеберлігі).

4. Коммуникативті дағдылар. Олардың ішінен төмендегілерді атап айтуға болады: Қаржы, экономика, банк жүйесі, Ақшаның қызметі мен оның қазіргі жағдайдағы дамуы, Банкте, Мейрамхана ісі және қонақ үй бизнесі т.б. тақырыптарында

пікірталасты жүргізу шеберлігі, ойын дәлелді жеткізе білу. Көрнекі құралдарды және басқа медиа материалдарды қолдану - топтарға бірлесу, өз көзқарасын қорғау, оппоненттердің көзін жеткізу, қысқа да нұсқа есеп дайындау.

5. Әлеуметтік дағдылар. Талқылау барысында Кейсте нақты әлеуметтік дағдылар қалыптасады: студенттің сыни көзқарасын қалыптастыру, тыңдай білу, дискуссияны қолдау немесе қарама-қарсы көзқарасты дәлелдеу, яғни, көпшіліктің алдында өзін-өзі ұстауы және т.б. Кәсіби қазақ тілін оқыту кезінде тақырыптар бойынша баяндама жасау, презентациялық слайдтар жасап оны көпшілікке ұсыну, тақырыптар бойынша термин-сөздіктер жасау т.б. жұмыстар.

6. Өзіндік талдау. Пікірталас кезінде келіспеушілік басқалардың және өзінің пікірін жете түсінуге және талдауға септігін тигізеді. Туындаған моральдық және этикалық мәселелер оларды шешудің әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруды талап етеді т.б.

Кейс әдісін қолдану тек оқытумен ғана шектелмейді, бұл әдіс зерттеу әдісі ретінде де белсенді қолданылады. Сонымен қатар, білім және ізденіс мазмұнын біріктіру арқылы студенттің кәсіби құзыреттілігін көтеруге болатындығы белгілі. Бұл әдістің тиімділігі, ол басқа оқу әдістерімен оңай байланысуы мүмкін.

Кейс стади әдісі интерактивті әдістің бір түрі ретінде студенттер үшін өте тиімді әдіс болып саналады [2]. Бұл әдістің көмегімен студенттер өз беттерінше теорияны меңгере отырып, практикалық дағдыларға да үйренеді, сонымен қатар өз ойын жүзеге асыру мүмкіндігіне де ие болады. Студент ситуацияға талдау жасау арқылы болашақ маман ретінде қалыптасып, сабақты қызығып оқуға тырысады.

Кейс стади әдісі - оқытушының креативті ойлауын дамытып, сабақтың мазмұнын ерекше құруға шығармашылық мүмкіндігін кеңейтуге жағдай жасайды.

Әдебиеттер:

1. Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию. "Прогресс" баспасы, 2000., 20-21 б.

2. Ю.Н.Караулов. Показатели национально-менталитета в ассоциативно-вербальной сети // Языковое сознание и образ мира/отв. Ред. Н.В.Уфимцева.- М.: РҒА Тіл білімі институты, 2000.-120 б.

3. Л.А.Фурс. Принципы и методы исследования синтаксиса в когнитивном аспекте/Принципы и методы когнитивных исследований языка. Тамбов қ., ТМУ, 2008. 149-155 б.

4. П.И.Образцов, О.Ю. Иванова. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов: Оқу құралы / Ред.алқасы П.И. Образцова.- Орел: ОМУ, 2005. - 114 б.

5. Дистверт А. Избранные педагогические сочинения. М.: Учпедгиз.1956. -374б.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТІ ҚАҒИДАТТАРЫНЫҢ
ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ НЕГІЗІ**

Мақалада Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметі қағидаттарының тұжырымдамалық негізі қарастырылған. Мемлекеттік қызмет қағидаттары мемлекеттік басқару жүйесінің негізгі қалаушысы ретінде авторлық көзқарас білдірілген.

Түйінді сөздер: қағидат, Конституция, мемлекеттік қызмет, мемлекеттік басқару.

Әд. 7.

И.Бисалиева

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРИНЦИПОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

В статье рассмотрены концептуальные основы принципов государственной службы Республики Казахстан. Дана авторская точка зрения, что принципы государственной службы имеют основополагающее значение в системе государственного управления.

Ключевые слова: принцип, Конституция, государственная служба, государственное управление.

Лит. 7.

Indira Bissalıtva

**CONCEPTUAL BASES of PRINCIPLES of PUBLIC SERVICE
of REPUBLIC KAZAKHSTAN**

In clause conceptual bases of principles of public service of Republic Kazakhstan are considered. The author's point of view is given, that principles of public service have basic value in system of the government.

Keywords: a principle, the Constitution, public service, the government.

Lit. 7.

Қағидат (лат. Priscipium - бас, негіз) негізгі бастауды, негіз салушы критерийлерді, бас идеяны, жүріс-тұрыстың негізгі қағидаларын белгілейді. Мемлекеттік қызмет басқарушылық қызметтің көрінуінің түрі ретінде мемлекеттік басқару қағидаттарына және Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі ережелеріне негізделуге тиіс.

Конституция - негізгі заң, ұлттық құқықтың бас көзі, бүкіл заң базасының алғашқы негізі, бұл оның қоғамдық қатынастарға қуатты әсер етуін белгілейді. Конституция қағидаттары мен негіздерінің олар ұлттық құқықтың жүйесінде, тиісті нормативтік құқықтық актілерді қабылдау мен орындауда өздерінің тікелей көрінісі мен жүзеге асырылуын тапқанда ғана мәні бар.

Мемлекеттік басқару қағидаттары республиканың Негізгі Заңының қағидатты конституциялық бастаулар жүйесіне негізделеді. Яғни, мемлекеттік басқару қағидаттарының жүйесінде өзекті маңызы бар қағидаттар - Конституцияда белгіленген қағидаттар, басқаша айтқанда, конституциялық қағидаттар, олар осы не басқа елдегі мемлекеттік басқарудың саяси-әлеуметтік мән-мағынасын анықтайды.

"Қағидат мемлекеттік басқаруға қатысты орталық ұғым болып табылады, себебі ол бүкіл басқарушылық жүйенің негізіне қойылған" [1, 34-б.]. Мемлекеттік басқару қағидаттарын қарайтын ғалымдар өздерінің ғылыми еңбектерінде мемлекеттік басқару қағидаттарының ролі мен маңызы туралы мәселеге қатысты түрлі

әдістер қолданып отырады. Ең қысқа, бірақ мазмұнды түсінікті Г.В. Атаманчук беруде. Ол ерекше айтқандай, мемлекеттік басқару қағидаттары "басқарушылық қатынастарда нақтылық пен тұрақтылық беріп, кімнің және нені істеуге нақты тиістілігі жөнінде дұрыс ойлауға мүмкіндік береді" [2, 189-б.]. Осы ойды кеңірек ашып көрсек:

1) қағидаттар нормашығармашылықта да, басқарушылық тәжірибе үшін де ресми бағыттар ролін атқарады. Олар орындалуы міндетті және мемлекеттің бүкіл жүйесімен қолданған нормативтік құқықтық актілерде бекітіледі. Бұл мемлекеттік басқаруға қатысушылардың жүріс-тұрысын жетекші идеялар мен бағдарламаларға сәйкес бір арнаға бағыттайды. Олар нормативтік те, жеке де шешімдерді қабылдауда бастапқы мақсат болып табылады, яғни мемлекеттік басқарудың мазмұнын құқықтық нышанда көрсетеді;

2) қағидаттар мемлекеттік басқарудың құқықтық тіреулеріне тұрақтылық пен орнықтылық береді. Мемлекет қағидаттарды заңнама актілерінде бекітіп, қоғамдық үдерістерді басқару саласында негіз қалаушы пікірлерді белгілейді және, осыған сай, мемлекеттік басқарудың бүкіл механизмі үшін және әрбір бөлек әлеуметі үшін фундаменталды негіздерді жасайды;

3) қағидаттар маңызды тәрбиелік роль атқарады. Бұл орайда басқарушылық қызметте басқарушылық үдерістің екі тарабының: басқа-

¹ ҚҚЭУ ҚОО АӨ аға оқытушысы, "Астана" университетінің магистранты

рылатын тарап - жеке және заңды тұлғалардың, адам мен қоғамның, сондай-ақ басқарушы тарап - лауазымды тұлғалардың жүзіндегі мемлекеттік органдардың тәрбиелеуге жататынын көрсету керек. Олардың барлығы заңдылықты сақтау барысында, сол немесе басқа шешімді қабылдау кезінде, басқаша айтқанда, өзара әрекеттесу барысында, сондай-ақ күнделікті өмірде тәрбиеленеді.

Соған сәйкес, мемлекеттік басқарудың қағидаттары деп белгілі ғылыми ереже түрінде көрсетілген, нормативті түрде бекітілген және басқарушылардың теориялық және тәжірибелік қызметінде қолданылатын мемлекеттік басқарудың қоғамдық-саяси саласындағы негізгі заңдылықтарды, қатынастарды және өзара байланысты түсіну қажет.

Мемлекеттік басқарудың таңдалған нышанына, мемлекеттің дамуының бағыттарына қарай әрбір мемлекетте өзінің белгілі басқару қағидаттары бар. Теориялық тұрғыдан мемлекеттік басқарудың қағидаттарын бес негізгі шығырға бөлуге болады:

- 1) жалпыжүйелік қағидаттар;
- 2) құрылымдық-мақсаттық қағидаттар;
- 3) құрылымдық-ұйымдастырушылық қағидаттар;
- 4) құрылымдық-функционалдық қағидаттар;
- 5) құрылымдық-процессуалдық қағидаттар [2, 193-199-б.].

Мемлекеттік басқарудың жалпыжүйелік қағидаттар қоғам мен мемлекеттің табиғатынан туындайды және мемлекеттік басқарудың бүкіл жүйесі үшін маңызды. Оларға келесі қағидаттарды жатқызу керек: объективтілік, демократизм, заңдылық, құқықтық реттелгендік, билікті бөлу, көпшілік.

Құрылымдық-мақсаттық қағидаттар, Г.В. Атаманчуктың пікірінше, мақсаттарды қоюға және жетуге байланысты белгілейді, олар: мақсаттардың келісімдігі, мақсаттардың өзара толықтыруы, жеке мақсаттардың жалпы мақсаттарға бағынуы, мақсаттарды жетуде реттілік.

Құрылымдық-ұйымдастырушылық қағидаттар функционалдық реттеуді белгілейді, олар: функциялардың шоғырлануы, функциялардың сыйысушылығы, функцияларды құрамдастыру, функциялардың жеткілікті әртүрлілігі және т.б.

Құрылымдық-функционалдық қағидаттар: мемлекеттік билік жүйесінің бірлігі; мемлекеттік және ұйымдастырушылық құрылымдардың аумақтық бөлінуге тәуелдікті белгілейтін аумақтық-ұйымдастырушылық қағидаттар; мемлекеттік билік органдары байланыстарының әр алуандығы; алқалылық пен дара басшылықтың үйлесуі; мемлекеттік басқарудың ұйымдастырушылық құрылымындағы бағыныштылық пен ұйымдастырушылық өзара әрекеттестіктің көлемі мен мазмұнын ашатын желілік-ұйымдастырушылық қағидат.

Мемлекеттік басқарудың қағидаттар жүйе-

сінде айрықша рөлді құрылымдық-процессуалдық қағидаттар ойнайды, дәл айтқанда: басқарушылық қызметтің және дербес жауапкершіліктің оның нәтижелері үшін нақтылау қағидаты; мемлекеттік басқару органдары қызметі нышандарының, әдістері мен сатыларының олардың функциялары мен ұйымдастырылуына сәйкестік қағидаты; ұтымды және тиімді басқарушылық қызметті ынталаңдыру қағидаты.

Осы қағидаттардың барлығы да өз көрінісін азды-көпті басқарушылық қызметте табуға, соның ішінде мемлекеттік қызметтің негізінде жатуға тиіс.

Мемлекеттік басқару қағидаттарының іс жүзінде олардың өздеріне де тәуелді болмай, толығымен оларға адамдардың қатынасымен белгіленеді. Және көбінесе халық санасының деңгейімен белгіленіп әкімшілікпен ұсынылады. Одан басқа, көбінесе мемлекеттік басқару қағидаттарының дәрежесіне мақсатқа лайықты деп мойындалған, негізінде, дәстүрлер, салттар, сондай-ақ қоғамда қалыптасып қалған прецеденттер жатқан талаптарды, ережелерді көтеріп қояды. Шыңында қағидаттар деп заңдылықтар, қатынастар, өзара байланыс пен ережелер мойындалады.

Қолданыстағы "Мемлекеттік қызмет туралы" Заң да мемлекеттік қызметті құрудың және дамытудың негізгі критерийлердің шеңберін сызып қойды. Осыған орай Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметінің құқықтық негіздері деген ұғым туралы әңгіме қозғауға болады.

"Мемлекеттік қызметтің қағидаттарын құқықтық айқындау мемлекеттік органдардың жұмыс істеуіне, мемлекеттік қызметшілердің қызметіне, мемлекеттік-қызметтік қатынастарды мемлекеттік-құқықтық реттеудің тұрақтылығына, сондай-ақ мемлекеттік қызмет туралы заңнаманың дамуы тенденцияларын негіздеуге себеп болуда. Мемлекеттік қызметтің қағидаттарын зерделеу келесі сұрақтарға жауап береді: мемлекеттік қызмет институтында не басты болып табылады, мемлекеттік-қызметтік қатынастарға не үнемі ілесіп жүреді, мемлекеттік қызметтің кешенді құқықтық институтының әртүрлі тармақтары қандай нәрсесіз өмір сүре алмайды. Мемлекеттік қызмет қағидаттарын негізгі маңыздылығы - олардың мемлекеттік қызметтің "заңдық тағдырың", өмірге қабілеттілігін, іс жүзінде ұйымдастырылуын және шың мәнінде жұмыс істеуін белгілеуінде" [2, 190-б.]. Осыған келісу қажет. Тек қана мемлекеттік қызмет қағидаттарын құқықтық бекіту оларды барлық мемлекеттік қызметшілер, мемлекеттік органдардың барлық деңгейлері мен түрлері үшін жалпыға міндетті қылады. Осыдан басқа, мемлекеттік қызмет құқықтық қағидаттары мемлекеттік қызмет институтының және әрбір мемлекеттік қызметшінің ұйымдастырылуы мен жұмыс істеу негізін белгілейді [3, 16-б.].

Мемлекеттік басқарудың қағидаттары си-

яқты, мемлекеттік қызметтің қағидаттары да мемлекеттік басқарудың қағидаттарына қатысты қойылған талаптарға жеткілікті түрде ұқсас белгілі талаптарға сай болуға тиіс. Біздің пікірімізше, оларға мыналар жатуға тиіс:

- мемлекеттік қызметтің құқықтық тіреулеріне орнықтылық пен тұрақтылық беретін негізгі заңдылықтар болу;

- барлық мемлекеттік органдар мен қызметшілер үшін қызметтің түрі мен деңгейіне қарамастан міндетті болу;

- мемлекеттік қызметтің барлық түрлеріне күші болуы;

- мемлекеттік қызметтің мазмұнын құрайтын барлық ұйымдастырушылық, құқықтық және өзге де жақтарын қамту;

- мемлекеттің заңнама актілерінде белгіленуі;

- мемлекеттік қызмет институтын дамытудың ерекшелігі мен негізгі бағыттарын көрсетуі және келешекке бағытталғандық.

Мемлекеттік қызмет қағидаттары жүйе болып табылады және, осыған сәйкес, жүйелі түрде қаралуы керек. В.М. Манохин ерекше көрсетіп отырғандай, "мемлекеттік қызмет қағидаттардың талдауы мемлекеттік қызметті түсінудің әр түрлі тәсілдеріне бағынышты болады: оны тек қана мемлекеттік қызметшілердің қызметі деп түсіндіргенде бір ғана қағидат (мемлекеттік қызметке тең кіру) бөлек шығады; егерде мемлекеттік қызмет мемлекеттік ұйымдастырылудың жүйесінде ұйымдастыру-құқықтық институт деп қаралса, онда қызмет қағидаттарында мемлекеттің ұйымдастырылуы мен қызметінің ортақ қағидаттары да, мемлекеттік қызмет институтына тән арнаулы қағидаттар да (заңдылық, тәртіп, халықшылық және тағы басқалар) өз көрінісін табуы керек" [4, 143-б.].

Біздің ойымызша, тағы бір маңызды нәрсені белгілеу керек. Атап айтқанда, мемлекеттік қызмет қағидаттары - белгілі дәрежеде субъективті құбылыс. Субъективтілік белгісі де екі аспектіде қаралуы керек: оны адам, кісілер, заң шығарушы елдегі құқықтық тәжірибеге, шет елдердің оң тәжірибесін талдау мен пайдалануға, құқықтық мәдениеттің және ұлттық менталитет деңгейіне, ұлттық дәстүрлерге сүйеніп қалыптастырған; оның мемлекеттік қызметшілерге, яғни мемлекеттік биліктік өкілеттік берілген кісілерге қатысты, елдегі менталитет, дәстүрлер, мәдениет және т.б. ескеріліп, күші бар. Және адамдар, демократиялық елдерде халықпен, мемлекеттің лидерімен немесе авторитарлық не тоталитарлық елдерде билік ұстаушылар тобы таңдаған мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі. Дәл мемлекеттің саяси жүйесінің өзі көп жағдайларда мемлекеттік қызмет саласындағы мемлекеттік саясаттың таңдалуын алдын ала белгілеп тұрады. Бірақ бұл да белгілеуші фактор ретінде бола бермейді. Мәселен, баспалдақтық жүйе республикалық елдерде де, монархи-

ялық елдерде де, мысалы Жапония мен Ұлыбританияда, баршылық.

Мемлекеттік қызмет қағидаттарының табиғатын және функционалдық ерекшеліктерін түсінудің маңызы мемлекеттік басқарудың бүкіл жүйесі үшін негіз қалаушы болып табылады. Нақ қағидаттардың өзі мемлекеттік қызметтің тиімділігі мен өмір сүргіштігінің критерийлері болып табылады.

Мемлекеттік қызмет қағидаттары әр қағидат бөлек заңдылықты, бөлек мәселе мен үдерістің негізі болатын жүйе ретінде қаралуы қажет. Бірақ, институттың бас негіздері болғандықтан, оларды кешен ретінде қарау керек. Тек жиынтықта ғана олар кезкелген елдегі мемлекеттік қызметтің жүйесі, онда өткізіліп жатқан кадрлық саясат туралы тиісті түсінік береді. "Барлық қағидаттар бір-бірімен байланысты: олардың біреуін сақтау басқаларын жүзеге асыруға жағдай жасайды және, керісінше, қағидаттардың кез-келгенін бұзу басқа қағидаттардың орындалуына теріс әсер етеді" [2, 202-б.].

Мемлекеттік қызмет қағидаттарын жүйелік талдау мемлекеттік қызметті мемлекеттің ұтымды саяси және әлеуметтік-экономикалық әсерге қол жеткізуді мақсат еткен міндеттер мен функцияларын жүзеге асыруға бағытталған біркелкі, тұтас институт ретінде қарау қажет.

Мемлекеттік қызмет қағидаттарын жүйелік талдау өзекті қағидаттардың бар кендігін көрсетуде, олар өзгермейтін, негізгі болып қала береді. Олар мемлекеттің Негізгі Заңында бекітіліп, өзінің тікелей жүзеге асырылуын мемлекеттік басқарудың барлық салаларында тауып отырады (заңдылық қағидаты, оның үш тармаққа бөлінгеніне қарамастан мемлекеттік биліктің бірлігі қағидаты және басқалар). Бұл қағидаттар "мемлекеттің жұмыс істеу қағидаттарына, оның табиғатына, мақсаттардың стратегия мен тактиканы таңдаудағы мақсаттық бағытталуынан, қоғамның экономикалық, әлеуметтік және саяси жүйесін қалыптастыру механизмдерінен туындылар" болып табылады [5, 17-б.]. Ал басқа қағидаттар - мамандандырылған, институционалдық қағидаттар. Олар белгілі, бірақ осы институт үшін объективті заңдылық немесе бағыт, мақсат, қол жеткізілуге тиіс ой болып табылатын маңызды қатынастарды реттеуге арналған.

Мемлекеттік қызмет қағидаттарының тағы да бір айрықша белгісі - оларды мемлекеттік қызмет институтының қағидаттары ретінде ғана емес, республиканың кадрлық саясатының қағидаттары ретінде қарау мүмкіндігі. Мемлекеттік қызмет кадрлық саясатының қағидаттары деп "объективтік негізі бар және әлеуметтік заңдылықтарды көрсетіп отырған алғашқы бастауларды, негізгі ережелерді, ұстанымдарды, талаптарды, дәстүрлерді, мемлекеттік қызметшілерді қоғам мен мемлекеттің қажеттілігімен айқындалған дайындау, іріктеп алу мен қою жағдайларды түсіну керек" деген А. Тұрысбектің пікірімен келісу қажет [6, 41-б.].

Қандай да болсын институттың, өз алдымен мемлекеттік қызмет институтының даму қағидаттары - сіресіп қалған бірдеңе емес, олар мемлекеттік басқарудағы объективтік жағдайлармен, заңдылықтармен, қатынастармен және өзара байланыстармен бірге үнемі өзгеріп жатқан осы заманғы әлем сияқты тірі. Республикада өткізіліп жатқан мемлекеттік басқарудың реформасы - әкімшілік реформа - мемлекеттік қызмет алдында жаңа мақсаттарды, міндеттерді және бағыттарды қоя беруде. Бұл мемлекеттік қызмет қағидаттарының жүйесіне ықпал етпеуі мүмкін емес. "Мемлекеттік қызмет туралы" Заңда бекітілген кейбір қағидаттардың әрекет етпей жатқанын және, керісінше, кейбір заңдылықтар мен ережелерді қамтымағанын атап өту қажет, себебі оларды, біздің ойымызша, Қазақстанның қазіргі мемлекеттік қызметінің қағидатты бастауларына жатқызу дұрыс сияқты.

Кенес заманында мемлекеттік қызмет қағидаттарын саяси-құқықтық және ұйымдастырушылық деп бөлген. Қазіргі таңда мемлекеттік қызмет қағидаттарын екі негізгі түрге: конституциялық және ұйымдастырушылық деп бөлу қажеттілігі туралы ой-пікір үстем болуда [7, 356-б]. Осы тұста осылайша бөлу тек нормативтік бекітумен ғана емес, әр қағидаттың мағыналық салмағымен, Қазақстан Республикасының Конституциясымен тікелей немесе жанама түрде мемлекеттік қызметтің ұйымдастырылуы мен жұмыс істеу негізгі қағидаттарын бекітетіні ескеріле отырып, себептеледі.

"Мемлекеттік қызмет туралы" 1999 жылғы 23 шілдедегі ҚР Заңы қағидаттардың келесі шеңберін анықтайды: заңдылық; қазақстандық патриотизм; мемлекеттік өкіметтің заң шығарушылық, атқарушылық және сот тармақтарына бөлінуіне қарамастан, мемлекеттік қызмет жүйесінің біртұтастығы; азаматтар құқықтарының, бостандықтарының және заңды мүдделерінің мемлекет мүдделері алдындағы басымдығы; жалпы қол жетімділік, яғни Республика азаматтарының мемлекеттік қызметке қол жеткізуге және өз қабілеттері мен кәсіби даярлығына сәйкес мемлекеттік қызмет бойынша жоғарылатылуға тең құқығы; азаматтардың мемлекеттік қызметке кіруінің еріктілігі; мемлекеттік қызметшілердің кәсібилігі мен жоғары біліктілігі; мәні бірдей жұмыстарды орындағаны үшін еңбекке ақыны тең төлеу; жоғары тұрған мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар өз өкілеттігі шегінде қабылдаған шешімдерді орындаудың бағынысты мемлекеттік қызметшілер мен төменгі мемлекеттік органдардың қызметшілері үшін міндеттілігі; мемлекеттік қызметшілердің бақылауда болуы және есептілігі; мемлекеттік құпиялар немесе заңмен қорғалатын өзге де құпия болып есептелетін қызметті қоспағанда, қоғамдық пікір мен жариялылықты ескеру; мемлекеттік қызметшілердің құқықтық және әлеуметтік қорғалуы; мемлекеттік қызметшілерді қызметтік міндеттерін адал, ынғалы атқарғаны, ерекше маңызды және күрделі тапсырмаларды орындағаны үшін көтермелеу; мемлекеттік

қызметшілердің қызметтік міндеттерін орындамағаны не тиісінше орындамағаны және өздерінің өкілеттігін асыра пайдаланғаны үшін жеке жауаптылығы; мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыруды үздіксіз жүргізу.

Мемлекеттік қызмет қағидаттарының Қазақстанның кадрлық саясатын ұйымдастырудың, мемлекеттік қызметті өтудің, мемлекеттік қызметшілердің іс-қимылын және мемлекеттік қызмет саласындағы басқарудың негізгі бастаулары болып табылатынын айтқан дұрыс. Бұл орайда негіздер конституциялық нормалармен қаланған. Немесе, керісінше, бұл сәтке басқа тұрғыдан қарауға болады: конституциялық нормалар мемлекеттік қызметтің және кадрлық саясаттың негізгі ұйымдастырушылық мәселелерді реттейді.

Қорытынды ретінде келесіне констатациялау қажет: мемлекеттік қызмет қағидаттары мемлекеттік қызмет институтының дамуы мен жұмыс істеуінің заңдылықтардың бірыңғай жүйесі болып табылады және мемлекеттік басқарудың ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуінің қағидаттарының әрекет етуімен себептеледі. Мемлекеттік қызмет қағидаттарын құқықтық бекіту мемлекеттік органдардың жұмыс істеуіне, мемлекеттік-қызметтік қатынастарды құқықтық реттеудің тұрақтылығына себеп болады. Мемлекеттік қызмет қағидаттары мемлекеттік қызмет туралы заңнаманың, Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызмет институты мен кадрлық саясатының дамуына жағдай жасап отыруға тиіс.

Мемлекеттік қызмет қағидаттары мемлекеттік қызметтің таңдап алынған жүйесімен белгіленеді және мемлекетте болып жатқан саяси және әлеуметтік-экономикалық үдерістерге сай болуға тиіс. Құқықтық санат бола тұра, мемлекеттік қызмет қағидаттары мемлекеттік басқарудың осы институтының сапалы дамуын қамтамасыз етуге тиіс.

Әдебиет:

1. Уваров В.Н. Государственная служба и управление: учебник. - Петропавловск: Сев.-Каз. юрид. академия, 2004. - 34 с.
2. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций. - М.: Юрид. лит., 1997. - 189 с.
3. Манохин В.М. Советская государственная служба. - М., 1966. - 16 с.
4. Манохин В.М. Правовое регулирование советской государственной службы // Советское государство и право. - 1989. - №1. - 143 с.
5. Привалова С.В. Принципы организации государственной службы современной России: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.02. - М., 1999. 17 с.
6. Турисбек А. Правовые механизмы формирования корпуса административных государственных служащих в РК: дисс. канд. юрид. наук: 12.00.02. - Алматы, 2005. - 41 с.
7. Старилов Ю.Н. Государственная служба в РФ. Теоретико-правовые исследования. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1996. - 356 с.

ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЯ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ

Мақалада қазақ тіл біліміндегі фразеология теориясы қалыптасуының жаңа кезеңі, яғни әдеби тіл тарихы тұрғысынан зерттелуі, диалектілік материалдар негізінде зерттелуі, құрылымдық жағынан зерттелуі, этнолингвистикалық тұрғысынан зерттелуі туралы баяндалады.

Түйінді сөздер: фразеология теориясы, әдеби тіл тарихы, диалект, құрылым, этнолингвистика.

Әд.4

С. Базарбекова

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК В ФОРМИРОВАНИИ НОВОГО ЭТАПА РАЗВИТИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

В статье новое этап теории формирования фразеологии в знании казахский язык, то есть история литературный языка из точки зрения изучать, изучать на принципе материалов диалектики, структурированность из стороны изучать, будет излагаться с точки зрения изучать о этнолингвистики.

Ключевые слова: Фразеология теория, литературно языковая история, диалект, структура, этнолингвистика.

Лит.4

Saule Bazarbekova¹**KAZAKH LANGUAGE FORMATION OF A NEW STAGE THEORY OF PHRASEOLOGICAL**

Keywords: phraseology theory, literary history of language, dialect, structure, ethnolinguistics.

Lit.4

Мәселенің қойылуы. Бұл бағытта құнды пікірлер айтып, терең зерделеген Б.Кенжебаев, Ш.Сәтбаева, З.Ахметов, Ү.Субханбердина, З.Бисенғалиев т.б. ғалымдар еңбектерінің берер мағлұматы мен сабағы көп. Ғалым А.Ә. Байталиеваның мына сөздері осы кезең прозасының мәнін ашып бергендей: "егер біз қазақтың профессионалдық прозасының қалыптаса бастауын тек қана Ұлы Октябрь социалистік революциясынан кейінгі жылдардан іздесек, 20-жылдардың басында жазылып, қазақ әдебиетінің алтын қорына қосылған профессионалдық дәрежедегі көркем шығармалардың жазылу сырын немен түсіндіреміз?" [1,7]. Сұрақ мазмұнының өзі алғашқы қазақ прозасына берілген бағаның белгісін аңғартады. Бұл күрделі де қызықты, ерекше танылған құбылыс өз сипатының әдебиетімен де жазушылардың жаңа жанр үлгілеріндегі тілдік өрнектерін көрсетеді.

Соңғы зерттеулер мен жарияланымдардың талдануы. Жалпы, көркем әдебиет тілін зерттеудің қазақ филологиясындағы жайына келсек, оның жинақталған тәжірибесін көрсететін, біршама мәселелердің шешімін табатын құнды-құнды еңбектер бар. Алғашқыда жеке-жеке жазушылардың тіл ерекшелігін сараптау тұрғысынан және әдеби тілмен өзара байланысын анықтау тұрғысынан және әдеби тілмен өзара байланысын анықтау тұрғысынан қолға алынған бұл сала кейін қомақты жалпы теориялық және нақты тәжірибелік ізденістерге ұласты. Профессор Р.Сыздық "Сөз құдіреті" атты еңбегінде қазақтың көркем сөзінің құдіретін танытқан қаламгерлер тілін

талдаса [2], көркем проза тілін зерттеудің ғылыми-теориялық негіздерін зерттеген профессор М.Балақаев көркем шығарма тілін зерттеудің өзіндік қырларын ашып көрсетеді: 1) Таза тілдік қыр; 2) Стилистикалық қыр; 3) Көркем-эстетикалық қыр [3,29].

Бұл ғылыми еңбектермен танысып, оларды жүйелеп оқу біздің зерттеу жұмысымызға ықпал етпей қойған жоқ.

Ал алғашқы қазақ прозасы әдеби тұрғыдан көптеген әдебиетші ғалымдардың зерттеу нысаны болғанымен, лингвистикалық тұрғыдан тілі әр қырынан кейбір ғалымдардың жеке мақсаттарына нысан болғаны болмаса, проза тілінің көркемдік жүйесін құрайтын фразеологизмдер біртұтас зерттеуде негіз болған жоқ. Бұл ретте көз тоқтатып, көңілге түйер еңбектер: М.Белбаева "С.Торайғыров шығармаларының тілі"; Б.Шалабаев "Көркем проза тілі" т.б.

Профессор Р.Сыздықова Абай тілінің көркемдік бітімін лингвистикалық тұрғыдан сөз еткен "Абайдың сөз өрнегі" деген еңбегінде Абайдың фразеология саласындағы сөз құбылту тәсілдерін, жаңалықтарын талдайды. "Фразеологизмдер - сандаған жылдар мен ғасырлардың қазынасы, бұл, бір жағынан, екінші жағынан, ол-жеке қаламгерлердің табысы, еңбегі, ізденісі. Фразеологиялық тіркестер - семантикалық шоғырлар, яғни жеке сөз мағыналарының бір-бірімен түйісуінен туған жаңа мағыналық дүниеліктер. Демек, белгілі бір қаламгердің жалпы тілдік қазынасын және көркемдік байлығын зерттеуде оның фразеологиясын тауып тану ерекше орын алады" [2,95]-деп, ғалым өз зерттеуінің өзекті бөлігін фразео-

¹ Work Karaganda Economic University of Kazpotreboyouz

логияға арнайды.

Жалпы мәселелердің шешілмеген бөлімдерін айқындау. Жалпы шөла келгенде, қазақ тілі білімінің фразеологиясы екі бағытта зерттелуде деп айтуға болады:

- қазақ фразеологиясының теориясын жасауға қатысты жалпы проблемалары;
- қазақ фразеологиясының тәжірибеде қолданылуынан туатын жеке проблемалары.

Жалпыхалықтық тілдің фразеологиясы мен жеке ақын-жазушының шығармаларындағы фразеология немесе жеке бір шығарманың фразеологиясы бір-бірінен зерттеу тәсілі жағынан жеке мазмұны жағынан өзгешелігі бар. Жалпыхалықтық тілдің фразеологиясы оның барлық табиғатын қамтып қарастырса, жеке ақын-жазушы тілінің фразеологиясы стильдік тәсілде қолданылуы зерттеліп, ақын-жазушының өзіндік ерекшелігі айқындалады.

Зерттеудің мақсаты. Зерттеудің мақсаты - ақын-жазушының тілін зерттеуде оның фразеологизмдерді шығармаларында өалай қолданғанын, ондағы тәсілін анықтау. Көркем шығарма тілін зерттеген орыс ғалымы А.Н.Ефимов әдеби тілдің негізі жалпыхалықтық екенін және сөз шеберлері сұрыпталған, байытқан тіл екенін білдіреді.

Зерттеудің негізгі нәтижелері. Коннотация-жан-жақты сөз етіліп келе жатқан мәселелердің бірі. Оған қатысты беріліп жүрген анықтама-лар мен тұжырымдардан коннотацияның күрделі құбылыс екенін ажыратуға болады. Мысалы, Р.Барт "Коннотация- бұл қандай да бір идеологиялық және әлемге, дүниеге деген көзқарастың, солардың элементтерінің жиынтығы",- дей келе, коннотацияны әдебиет теориясының құралы ретінде тану керектігін, оның поэтикалық мәтінде образдардың, астарлы ойлардың мәдени мәнін ашуда автордың идеологиясын айқындауға көмектесетін құрал екенін түсіндіреді.

Коннотация сөзбен байланысты оның прагматикалық ақпаратының көптүрлілігі болып табылады. Себебі олар ақиқат өмірдегі заттар мен құбылыстардың өзін емес, оларға деген қандай да бір қатынасты, көзқарасты білдіреді. Прагматикалық қатынастың басқа түрлеріне қарағанда бұл көзқарас пен қатынас бір ғана айтушының ғана емес, үлкен бір тілдік қауымдастықтың өкілдерінің құзырында болады.

Коннотацияға когнитивистика тұрғысынан қарасақ, ол адамның санасымен, ойлауымен және қабылдауымен байланысты. Осы жерде денотация мен коннотацияның ұқсас тұстары да бар. Бұл осы сөздердің түбір тұлғасынан да анық байқалады. *Noto, notare* (латынша) байқаймын, бақылаймын деген ұғымды білдіреді, *al to pote* (ағылшынша) -байқау және есте сақтау. Денотация мен коннотация арасындағы айырмашылық олардың алдындағы *de con* приставкаларының антонимдік тұрғыдағы қарама-қайшылығын қарастыру барысында айқындалады. Бұл ерекшелік бөлу-бірге қарастыру тұрғысы-

нан сипатталады. Денотация мен коннотация ақпаратты беру және сақтау қабілеті жағынан тепе-тең. Бұл тіл арқылы берілетін ақпараттың түрін қарастыру барысында айқындала түседі. Демек, төмендегідей ақпараттық блоктарды ажыратуға болады: әлем туралы, мәтін туралы және тіл туралы ақпарат. Әлем туралы ақпарат - бұл адам туралы және коммуникация әктісі туралы ақпарат. Адам туралы ақпарат- адамның типологиялық сипаты туралы, оның эмоционалды, ментальды күйі жайлы ақпарат. Коммуникация әктісі туралы ақпарат- бұл қарым-қатынас жағдайы туралы, қарым-қатынас құралы жайлы, коммуникативтік серіктеске деген қатынас туралы ақпарат. Тіл туралы ақпарат- бұл норма жайлы, тура және жанама мағына, фразеология, концепт туралы ақпарат. Мәтін туралы ақпарат - бұл нақты бір мәтін туралы немесе интермәтін жөніндегі ақпарат. Мәтін туралы ақпарат, сондай- ақ, білім қоры, мәдениеті туралы, жалпы ауызша немесе жазбаша мәтіндерде берілетін мәдени құбылыстардың көптүрлілігі жайлы ақпарат.

Тіл білімінде коннотацияның құрылымына нелер жатады, коннотациялық компонент тілдік бірліктің семантикалық құрылымында қандай орынды алады, коннотацияны құраушы бірліктер арасында қандай қатынастар туындайды деген сияқты алуан түрлі сұрақтар туындап жатады.

Өткізілген зерттеулерден шығатын нәтижелер мен перспективалар. Осылайша коннотация құбылысының даралық табиғаты жағынан да, әлеуметтік сипаты тұрғысынан да тілдік қарым-қатынас құралдарының бірі болуға толық негізі бар екендігі тұжырымдалды. Фразеологизмдер ақынның объективті шындық болмысын қабылдауындағы сезімдік және танымдық іс-әрекетінен туындай келіп, өмір тіршілігінің барлық саласымен ұштасып жататыны анықталды. Осындай фразеологизмдерінен ақынның өмірлік тәжірибесі, танымдық деңгейдегі қорытынды пайымдары байқалады. Мысалы, Дүниеде болсаң жақсы, ат қалады, Ұстадан-тат, молдадан хат қалады ("Жақсының аты өлмейді, Ғаламның хаты өлмейді" мақалымен мағыналас фразеологизмінің ішкі формасынан ақынның өмірінен түйген қорытындысы байқалады); Түлкінің құйрығындай бұлаңда-тып, Құйрығымен сәлденің тапты малды ("Фразеологизм коннотациясынан адамдардың бейнесін ашудағы экспрессивтік, бағалаушылық қасиет байқалады, яғни жиіркену, жақтырмау мағынасы көрінеді); Дүние үшін жанның бәрі қайғыжеген неменсе Дүние-бір бұлаңдаған қызық түлкі (Ақынның эмоционалды күйі фразеологизм мағынасына бойлай еніп, оқырманын да сондай күйге түсуге уәждейді, адамдарда болатын дүниеқоңыздық сияқты қасиетке баға береді. Дүние үшін қайғыру өмірдегі негізгі ұстаным емес екендігін түсіндіреді, дүние-қолдың кірі, бірде бар, бірде жоқ болатынын бұлаң-бұла еткен түлкі жүрісіне балап-

„халық танымына түсінікті, образды түрде жеткізеді); Қызыл жүз қурай болып келді күзге (Мәтел әспетті бейнелітіркесінен экспрессивтілік, эмоционалдық байқалады.); Екі дүниенұры ғылым, Амалдап ұстамасаң, жойылмағы (Аталған фразеологиялық оралымнан эмотивтік сема мен бағалауыштық семаның тығыз байланысты екені байқалады. Мұндағы "нұр" лексемасында әрі эмоция, әрі бағалау мәні бар.); Жатқанмен алтын жерде кір болмайды, Жай тас пен дүрдің құны бір болмайды (фразеологизмнен астарлы ой байқалады. "Алтын" сөзінен жағымды бағалағыштық қарама-қарсы

мәнде алынып, адамға қатыстырыла айтылғаны айқын.) [3]. Осы фразеологизмдерден бағалауыштықты, экспрессивтілікті, эмоционалдылықты, ассоциацияның анық байқаймыз. Олар коннотацияның компоненттері екені белгілі.

Әдебиттер:

1. Байталиева А. Қазақ тіліндегі коммуникативтік және коммуникативтік фразеологизмдер. Алматы, 2009, 279б.

2. Сыздық Р. Қазақ тілінің стилистикасы. Алматы: Дәуір, 2005, 234б.

3. Балақаев М. Қазақ әдеби тілі және оның нормалары. Алматы: "Ғалым", 1984, 184б.

ЕУРОПАДАҒЫ ВЕНЧУРЛЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

ҰМақалада Қазақстанның қаржы жүйесінде Еуропадағы венчурлік қаржыландыру тәжірибесін қолдану мүмкіндіктері зерттелген.

Түйінді сөздер: Венчурлік қаржыландыру, венчурлік капитал, инвестиция.

Әд. 8.

З.К. Есымханова

ОПЫТ ВЕНЧУРНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ЕВРОПЫ И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЕГО В КАЗАХСТАНЕ

В статье рассматривается опыт венчурного финансирования в Европе и возможность его применения в Казахстане.

Ключевые слова: Венчурное финансирование, венчурный капитал, инвестиция.

Лит. 8.

Zeynegul Ezymkhanova

EXPERIENCE OF VENTURE FINANCING IN THE EUROPE AND POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN THE KAZAKHSTAN

In the article is considered an experience of venture financing in the Europe and possibility of its application in the Kazakhstan

Keywords: Venture financing, venture capital, investment.

Lit. 8.

Еуропада кәсіркерліктің венчурлық формасы, оның тиімділігі АҚШ-та іс жүзінде тексерілгеннен кейін, пайда болды. Еуропалық венчурлық бизнестің эволюциясы көбіне АҚШ-тың жолына ұқсас.

Еуропадағы венчурлық индустрияның пионері - Ұлыбритания болды. Егер 1979 жылы бұл мемлекеттегі венчурлық инвестициялардың жалпы көлемі 20 млн фунт стерлинг болса, 1987 жылы бұл көрсеткіш 6 млрд-қа дейін жеткен. Ұлыбританияда венчурлық бизнесті қаржыландыруға мемлекет те қатысады, бірақ оның үлесі 1,5%-дан аспайды [1]. Онымен қоса, мемлекет ынталандырудың жанама әдістерін қолданады (салықтық жеңілдіктер, заңнамадағы шектеулерді бәсеңдету жолымен жеке инвесторлар санын арттыру).

Венчурлық бизнестің даму процесі белгілі бір сатыда кәсіби ұйымдарды құруды талап етті. Олар коммерциялық емес ассоциациялар түрінде құрыла бастады. Олардың ішінде ең ескісі - Венчурлық капиталдың британдық ассоциациясы (BVCA) 1973 жылы құрылған. Венчурлық капиталдың Еуропалық ассоциациясының (EVCA) 1983 жылы құрылуы венчурлық индустрия өкілдері мен Евро комиссияның бірлескен бастамасының нәтижесі болды. Сол кезде оған 43 мүше кірсе, бүгінде оның 1300 мүшесі бар [2]. EVCA басты мақсаты - Еуропада венчурлық бизнестің дамуы үшін қолайлы жағдай жасау. Ол өз мүшелері мен өзге қатысушылардың мүдделерін еуропалық құрылымдарда қорғау, венчурлық инвестицияларға қатысуға институционалды инвесторларды тарту, венчурлық капиталдың шығуына қажетті механиз-

мдер мен тиімді, әрі қол жетімді стратегияларды дайындау қызметтерін орындайды.

Венчурлық капиталдың Еуропалық ассоциациясының қатысуымен Биржалық диллерлердің Еуропалық ассоциациясы (EASD) құрылған болатын. EASD - Еуропада инновацияларды қолдау механизмдерін жасау үшін құрылған, венчурлық капиталисттер, биржалық диллерлер, инвестициялық банктер мен өзге инновациялық институттардың қауымдастығы. Бұл саланы дамыту үшін жасаған алғашқы қадамы - тез өсетін жас компаниялар үшін еуропалық қор нарығы - EASDAQ-ты жасау болды. EASDAQ - Биржалық диллерлердің Еуропалық ассоциациясының автоматты котировкалау жүйесі, АҚШ-тың NASDAQ қорының прототипі ретінде 1996 жылы құрылды [3]. Биржада сатулардың электрондық жүйесі қолданатындықтан, оның сату алаңы жоқ. Бүгінде EASDAQ-тағы саудаға Ұлыбритания, Франция, Германия, Нидерланды, Швейцария, Австрия, Бельгия, Португалия, Италия, Дания, Финляндия, Греция мен Люксембург елдерінің компаниялары қатысады. Олардың кейбіреулерінің акциялары сонымен қатар NASDAQ-та да сатылады.

Еуропалық қауымдастық, сонымен қатар, венчурлық бизнестің Орталық және Шығыс Еуропа мен ТМД елдеріндегі дамуға елеулі үлес қосты. Еуропадық қайта құру және даму банкінің мен EVCA қатысуымен сәйкесті ірі жобалар жүзеге асырылды. 1994 жылдан бастап венчурлық капитал Ресей, Беларусь, Украина мен Қазақстанға салына бастады. Нәтижесінде венчурлық бизнес тек ТМД елдерінде ғана дамымай, Орталық Еуропаның Польша, Венгрия,

¹ Экономика ғылымдарының кандидаты Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің "Қаржы" кафедрасының доценті

Румыния сияқты мемлекеттерінде де кең жайылған [4].

Еуропа венчурлық қаржыландыру көлемі жағынан АҚШ-тан кейін екінші орында тұрса да, осы көрсеткіш жыл сайын артуда. Еуропаның барлық дерлік дамыған мемлекеттері 2003 жылда ІЖӨ-ге шаққанда венчурлық салымдарын бірнеше есе арттырған. Мысалы Ұлыбританияның венчурлық капиталы ЖІӨ-нің 0,18%-нан 0,87%-ға дейін артқан Ұлыбританиямен қатар, елеулі өсім Швеция, Финляндия, Нидерланды елдерінде байқалған.

2000-2010 жылдар аралығындағы Еуропадағы барлық венчурлық инвестициялар көлемі 421 млрд евроны құрады. Тек 2009 жылы бұл салаға әлемдік қаржы дағдарысы әсер етіп, қаржыландыру алдыңғы 2008 жылмен салыстыр-

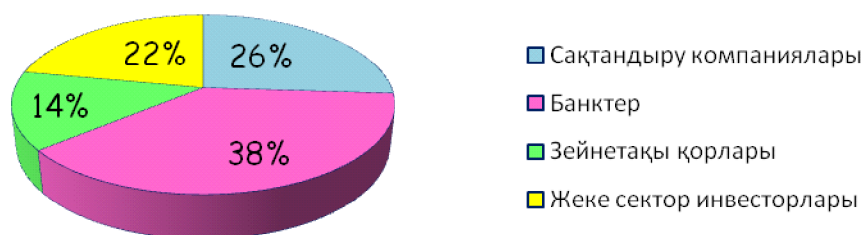
анда 57%-ға қысқарған. Ол соңғы онжылдықта болған ең төмен көрсеткіш еді. 2010 жылы ол 7%-ға өсіп 24,6 млрд евроға дейін жетті [5].

Еуропадағы венчурлық қаржыландыру саласы өзіндік қасиеттерге ие.

Біріншіден, еуропалық инвесторлар, американдық серіктестеріне қарағанда, инновациялық компания пайда әкеліп, аяғына нық тұрғанда қаржыны көбірек салады. Бастапқы "seed" және "start-up" сатыларында салынатын инвестиция үлесі 28%-дан аспайды.

Екіншіден, венчурлық инвестициялар тек жоғары технологияларға ғана емес, өндірістің барлық салаларына салынады [6]

Үшіншіден, еуропаның венчурлық қорларының негізгі инвесторлары коммерциялық банктер болып табылады (Сурет 1):



Сурет 1. Еуропалық венчурлық қорлар инвесторларының құрылымы (2012 ж.), %

Венчурлық қорларға салынатын капиталдың 38% банктерге келетін болса, 26% зейнетақы қорлары, 14% сақтандыру компаниялары, қалған бөлігі жеке сектор субъектілерінің салымдары болып табылады. Банктер үлесінің көп болуы еуропадағы венчурлық қаржыданжырудың тәуекелі аздау, "кеңею"

сатысында басым жүзеге асырылатынымен түсіндіруге болады.

Төртіншіден еуропадағы венчурлық капитал отандық қайнар көздерден емес, көбіне шетел инвесторларымен салынады. Осылайша, 2000-2010 жылдардағы еуропадағы венчурлық қаржыландыруды талдау нәтижесінде, осы саладағы жалпы инвестицияның тек 37% отандық, қалған 63% шетел қайнар көздерінен түсіп, және олардың ішінде АҚШ инвесторларының үлесі 76%-ға тең екен [7].

Еуропалық модельде негізгі реттеуші ролін Венчурлық капиталдың Еуропалық ассоциациясының (EVCA) атқарып, венчурлық саладағы қолдау қызметін Биржалық дилерлердің Еуропалық ассоциациясы (EASD) орындайтынын айтуға болады. Және венчурлық қор өз инвестицияларын несие алу арқылы жүзеге асырады. Жеке инвесторлар болса, инновациялық фирма акцияларын тек қор нарығында ғана емес, сонымен қатар тікелей жолмен де сатып ала алады деуге болады.

Егер Еуропаның аталған ерекшеліктерін Қазақстандық венчурлық модельде қолдану мүмкіндігіне келетін болсақ, олардың ішінде

ең тиімдісі - мемлекеттік сектордың аталған салаға аз араласуы. Себебі бүгінде Қазақстандық венчурлық қаржыландыру саласын ресми ақпарат бойынша 50%-нан астамын мемлекеттік сектор қаржыландырады, ал алдында аталған Ұлыбританияда ол көрсеткіш 33 есе төмен [8]. Демек, біз де бұл көрсеткішке жетуге тырысуымыз қажет. Келесі ерекшелік - венчурлық қаржыландыруға банктердің қайнар көз ретінде қатысуы. Қазақстанда несие нарығының жақсы дамуына қарамастан екінші деңгейлі банктер тәуекелі жоғары инвестиция салуға асықпайды, бұған себеп - тиісті заңнаманың жоқтығы. Үшіншіден венчурлық қаржыландыру Еуропадағыдай даму үшін бізге тек ғылым емес, сонымен қатар қор нарығын дамыту қажет. Егер біз осы ерекшеліктерді қолдансақ, технологияларымыздың сапасы еуропадан қалыспас.

Әдебиет:

1) Hochberg, Y., A. Ljungqvist and Y. Lu (2007), .Whom You Know Matters: Venture Capital Networks and Investment Performance., Journal of Finance 61 (1), pp. 251-302.

2) Casamatta, C. and C. Haritchabalet (2007), .Experience, Screening and Syndication in Venture Capital Investments., forthcoming, Journal of Financial Intermediation.

3) Cunny, C. J. and E. Talmor (2003) .The Staging of Venture Capital Financing: Milestones vs. Rounds., Working Paper, Texas A&M University and London Business School.

4) Cochrane, J. (2005), .The Risk and Return of Venture Capital,. Journal of Financial Economics 75, pp. 3-52

5) Bruining, H., Verwaal, M. Wright, A. Lockett and S. Manigart (2005), Firm size effects on syndication participation in European venture capital syndicates, Entrepreneurship Theory and Practice, forthcoming.

6) GA Vlaskin, EB Lenchuk. Innovative dimension of industrial policy in Central and Eastern Europe // Innovations, № 3, 2005.

7) The 'Central and Eastern Europe Statistics 2011' Special Paper is published by the European Private Equity & Venture Capital Association (EVCA). © Copyright EVCA August 2012

8) www.natd.gov.kz

Жаманчинов А.К.¹

ИНСТРУМЕНТЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассмотрены вопросы развития и формирования инновационной инфраструктуры в современных условиях Казахстана. Определены основные элементы инфраструктуры, которые предлагаются как инструменты для развития инновационного предпринимательства.

Ключевые слова: инновации, инновационное предпринимательство, инновационная экономика.

Лит.7

Жаманчинов А.К.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ДАМУЫНЫҢ АСПАПТАРЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА

Мақалада дамудың және инновациялық инфрақұрылымның құралымының сұрақтары Қазақстанның қазіргі шарттарында қара. Негізгі элементтер сияқты аспаптарды инновациялық кәсіпкерліктің дамуы үшін ұсыныл-инфрақұрылымдар тағайынды.

Түйінді сөздер: инновациялар, инновациялық кәсіпкерлік, инновациялық экономика.

Әд.7

Zhamanchinov A.K.

TOOLS DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

In article questions of the development and formation of innovative infra-structure in the current conditions in Kazakhstan. The main elements of the infrastructure, which are offered as tools for the development of innovative entrepreneurship.

Keywords: innovation, innovative entrepreneurship, innovation economy

Постановка проблемы. В представленных организацией INSEAD результатах рейтинга стран мира по Индексу инноваций за 2012 год, Казахстан среди всех стран, занимает 83 место[1]. Принято считать, что успешность экономики связана, как с наличием инновационного потенциала, так и созданием условий для его воплощения. На данный момент государством предпринимаются как попытки для решения существующих проблем в инновационной сфере, так и ведется работа по созданию максимально благоприятных условий для развития инновации в стране.

Анализ последних исследований и публикаций. Главным инициатором инновационной экономики в Казахстане является Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев. Эту тему он поднимает во многих своих выступлениях. В книге Назарбаев Н.А. Стратегия радикального обновления глобального сообщества и партнерство цивилизаций.-Астана, 2009.-264 с[2]. говорится: - "В Казахстане на сегодняшний день формируется ядро VI технологического уклада. Где указывается, что приоритетными должны стать инвестиции в технологии, а также проекты по подготовке кадров для инновационного прорыва, в развитие информационных технологий и Интернета, в ресурсосберегающие, экологические чистые технологии, в формирование национальных инновационных систем. Тему инноваций в экономике продолжает и российский автор, доктор экономических наук, профессор Российской академии государственной службы при Президенте Российской Феде-

рации Анатолий Спицын, наш земляк. В своей книге Интеграция на пространстве СНГ как стратегическая перспектива инновационной модернизации экономики (опыт теоретического анализа).-М.:Экономика, 2009.-295 с[3]. предполагает, что для решения стратегических задач инновационной модернизации экономики необходимо обновлять производство и вводить в действие предприятия. Указывает, что одним из главных факторов роста станут колоссальные капитальные инвестиции для создания технологически новых производственных фондов. Что на современном этапе необходима разработка энергоэкологических проблем. В решении этих проблем одно из ключевых мест принадлежит России и Казахстану, обладающих значительными запасами энергоресурсов, интеллектуальным и технологическим заделом для освоения энергосберегающих технологий, владеющих методологией глобального интегрального макропрогнозирования. Директор Института экономики МОН РК, академик НИА РК, доктор экономических наук, профессор, Лауреат Государственной премии РК, Президент Союза ученых Казахстана, автор более 300 научных публикаций Сабден Оразалы в своей монографии Конкурентоспособная экономика и инновации: монография.-Алматы, 2009.-152с[4]. определяет инновации как главный фактор повышения конкурентоспособности экономики Казахстана, предлагает критерии и показатели определения конкурентоспособности национальной экономики. В качестве новации читателям предоставляется "Экономичес-

¹ Магистр экономических наук

кий манифест". Главная идея автора - создание социально-ориентированной экономики в Казахстане. Для определения кризиса необходимо усиление роли государства во всех стратегических важных сферах и отраслях деятельности, обеспечивающих экономическую безопасность страны, включая научно-техническую область. Для блага народа Казахстана необходима ориентация не на идеалы индивидуального и массового потребления, а на сохранение традиций семьи и национальных особенностей общественных отношений. Это и есть главный ключ к построению гражданского правового общества в Республике Казахстан [5].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В общей тенденции развития инновационной сферы страны, немаловажную роль играет предпринимательство. Предпринимательство, ориентированное на инновации, создающее инновации. Инновационное предпринимательство. Для реализации которого, необходимы эффективные инструменты развития.

Цель исследования заключается в том, чтобы определить общие тенденции развития инновационной инфраструктуры, и выявить эффективные инструменты поддержки и формирования основных элементов инновационной экономики.

Основные результаты исследования. В одном из своих выступлений, глава государства, Н.А. Назарбаев, призвал общество "работать на инновационно-индустриальное развитие", искать абсолютные инновации, прилагать усилия для построения сильного Казахстана, с сильной экономикой.

Экономика подобного рода, подразумевает под собой наличие эффективной инновационной системы и институтов поддержки инновационного процесса. Другими словами, для формирования "умной экономики", необходима развитая, работающая инфраструктура в инновационной сфере. Инфраструктура, которая будет предусматривать эффективные инструменты для реализации амбициозных задач, стоящих перед нашим обществом - создания новой, умной экономики. В "концепции инновационного развития РК до 2030 года" [6], отмечено, что основными элементами инновационной инфраструктуры будут являться:

- 1) технопарки, в том числе региональные и технопарк, создаваемый на территории Парка инновационных технологий;
- 2) офисы коммерциализации технологий, создаваемые при научно-исследовательских организациях и высших учебных заведениях;
- 3) венчурные фонды;
- 4) отраслевые конструкторские бюро;
- 5) Международные центры трансферта технологий.

Которые, взаимодействуя между собой, обеспечат целостную систему поддержки инновационной деятельности на всех этапах её реализации.

Немаловажным фактором, на пути к реализации поставленной Главой государства цели, является развитие предпринимательства, малого и среднего бизнеса. И в свете разворачивающихся событий на мировой арене бизнес-процессов, четко прослеживается тенденция к переориентированию существующего бизнеса, или запуск принципиально нового, который будет не просто ориентирован на инновационные процессы, но будет движим инновациями, будет сам создавать инновации. Относительно новое явление инновационного предпринимательства уже сейчас имеет успех и завоевывает целые страны. Для полного понимания данного явления, следует отметить, что под инновационным предпринимательством понимается процесс создания и коммерческого использования технико-технологических нововведений. Как правило, в основе предпринимательской деятельности лежит нововведение в области продукции или услуг, позволяющее создать новый рынок, удовлетворить новые потребности. Инновации служат специфическим инструментом предпринимательства, причем не инновации сами по себе, а направленный организованный поиск новшеств, постоянная нацеленность на них предпринимательских структур. П. Дракер отмечает, что "предпринимателей отличает инновационный тип мышления" Инновационное предпринимательство - это особый новаторский процесс создания чего-то нового, процесс хозяйствования, в основе которого лежит постоянный поиск новых возможностей, ориентация на инновации. Оно связано с готовностью предпринимателя брать на себя весь риск по осуществлению нового проекта или улучшению существующего, а также возникающие при этом финансовую, моральную и социальную ответственность. В общем плане инновационное предпринимательство можно определить как общественный технический экономический процесс, приводящий к созданию лучших по своим свойствам товаров (продукции, услуг) и технологий путем практического использования нововведений [7].

Вышеприведенное определение, позволяет выделить среди общего числа инновационных предприятий, социальных предпринимателей. Основатель компании "Ашока", Билл Драйтон определяет данное явление следующим образом: "Социальные предприниматели не довольствуются тем, чтобы просто дать человеку рыбы, или обучить, как ее ловить. Они не успокоятся до тех пор, пока не революционизируют саму рыбную отрасль". Это определение в полной мере отражает суть социального, инновационного предпринимательства.

К инструментам развития инновационного социального предпринимательства, можно отнести относительно новые явления в обществе: краудфандинг, фандрайзинг и краудсорсинг. В целом, мотивы возникновения и популяризации этих явлений, схожи. Они направлены на

решении проблем путем обобщенных ресурсов. Фандрайзинг можно охарактеризовать как процесс сбора средств, денежных и других ресурсов, которые используются для реализации социально значимых программ, так и для организационной поддержки деятельности социальных предприятий. Краудфандинг дословно переводится как - "народное финансирование". Другими словами это коллективное сотрудничество людей, которые добровольно объединяют свои деньги или другие ресурсы вместе, чтобы поддержать усилия других людей, организаций. И краудсорсинг согласно словарю Merriam-Webster, это практика получения необходимых услуг, идей или контента путем просьб о содействии, обращенных к большим группам людей, особенно - к онлайн-обществу в отличие от обычных сотрудников или поставщиков.

Конкретно, в условиях Казахстана, для развития инновационного предпринимательства большое значение имеет реализация законов "О государственной поддержке индустриально-инновационной деятельности" (с дополнениями от 10.07.2012 г.), "О государственной поддержке инновационной деятельности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.07.2011 г.), и реализация государственных программ направленных на поддержку инновационного предпринимательства. На сегодняшний день, государство обеспечило рынок Казахстана, всеми необходимыми инструментами для реализации поставленной цели, создания новой, сильной экономики. Конкретную помощь начинающие и уже действующие предприниматели, планирующие связать свою деятельность с инновациями, могут получить в созданных для этих целей социально предпринимательских

корпорациях, технологических парках и государственных фондах. А именно, в АО "Банк Развития Казахстана", АО "Инвестиционный фонд Казахстана", АО "Национальный инновационный фонд". Одним из популярных фондов, является АО "Фонд развития предпринимательства Даму". Где каждый обратившийся, получает консультативную помощь, и может участвовать в одной из более пятнадцати представленных фондом программ. Так-же следует сказать о программах реализуемых государством, это и ГПФИИР на 2010-2014 годы, и Дорожная Карта Бизнеса 2020, и многие другие.

Литература:

1. Глобальный индекс инноваций (The Global Innovation Index) - глобальное исследование и сопровождающий его рейтинг стран мира по показателю развития инноваций по версии международной бизнес-школы INSEAD// 2012.
2. Назарбаев Н.А. Стратегия радикального обновления глобального сообщества и партнерство цивилизаций.-Астана: АРКО, 2009.-264 с., библиогр.18.
3. Габдуллина А.С. Инновационная деятельность в регионах Казахстана. //Саясат-Policy.-2010.-№8.-С.33-38.
4. Сабден О. Конкурентоспособная экономика и инновации: Монография.-Алматы:Эксклюзив,2009.-152с.
5. Жамангузова З.К. Инновационная экономика Казахстана: Библиографический обзор литературы.// источник - lib.nkzu.kz
6. Концепция Инновационного развития Республики Казахстан до 2030 года Астана, 2012
7. В.Г. Медынский, Л.Г. Шаршукова. Инновационное предпринимательство. М.: ИНФРА - М, 1997

К.Ж. Исабекова¹

ӨЗГЕ ТІЛДІ АУДИТОРИЯДА СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫН ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Берілген мақалада студенттердің қазақ тілінің меңгеруде септік жалғауының маңызы сөз етіледі. Қазақ тілінде сөйлеу үшін, ойын басқаға жеткізу үшін, сөйлем құрай білуі қажет. Сөйлем құрауы үшін сөздерді бір-бірімен байланыстырып, оларды сөйлемде дұрыс орналастыру керек. Сондықтан сөйлемдерді бір-бірімен байланыстыратын қосымшаларды үйрету маңызды, сөйлемдердің жасалу жолдарын білсе, сөйлем құрай алады, ал сөйлеудің бәрі сөйлемнен құралады.

Кілт сөздері: грамматика категория, жалғаулау, дағдыні қалпыстыру.

К.Ж. Исабекова

ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ ПАДЕЖНЫХ ОКОНЧАНИЙ В РУССКО-ЯЗЫЧНЫХ АУДИТОРИЯХ.

В данной статье дается анализ падежным окончаниям. Падежные окончания нужны для правильного составления предложения. Передача мысли - это предложение, а предложения состоят из слов. Чтобы правильно соединить слова в предложении нужно хорошо освоить грамматические категории.

Ключевые слова: падежные окончания, грамматическая категория, вопросы изучения.

К.Ж. Исабекова

THE TEACHING'S PROBLEMS OF CASE ENDINGS IN FOREIGN CLASSROOM.

In the article is given the analysis of case endings. Case endings are necessary for right forming of sentences. The transforming of thoughts is a sentence and the sentence consists of words. It is necessary to know grammatical categories to connect the sentences.

Keywords: case endings, grammatical category, the questions of the study.

Орыс тілді аудиторияларда оқытылатын қазақ тілі пәнінің түпкі мақсаты - студенттерді белгілі бір дәрежеде қазақша сөйлеп, өз ойын басқа біреуге жеткізе алатындай, сондай - ақ өзгенің сөзін ұғып, түсіне алатындай дәрежеге, деңгейге жеткізу. Білім алушыларды осындай деңгейге жеткізу үшін орыс аудиторияларында, мектептерде де қазақ тіліндегі сөздер жеке - дара емес, сөйлем түрінде үйретілу тиімді. Жеке сөздер мен грамматикалық формаларды жалаң түрде жаттау арқылы өзге тілді меңгеру мүмкін емес. Өйткені, сөздер азара байланысқа түсіп, сөйлем құрамына түскенде ғана белгілі бір ойды білдіреді.

Белгілі бір ойды білдіретін сөйлемдер (әрине, жай сөйлемдер, келе-келе күрделене түседі) жеке сөздермен салыстырғанда қабылдауға, ұғынуға, ойда сақтауға әлдеқайда жеңіл келеді. Ал мұндай сөйлем құрамындағы сөздерді байланысқа түсіретін дәнекерлердің ішіндегі ең негізгісі септік жалғаулары. Септік жалғауларынсыз сөйлем тек кейбір реттерде ғана болмаса кездеспейді деуге болады. Ең алдымен, қазақ тіліндегі септік категориясына байланысты грамматикалық материалдар коммуникативтік, яғни, қарым-қатынас жасау, сөйлесе білу бағытында іске асырылады.

Қазақ тіліне тән септік жалғауларын игеруде орыс тілін, басқаша айтқанда, ана тілін басшылыққа алып, тірек етудің зор маңызы бар. Өйткені, өзге тіл ана тіл негізінде меңгерілетіні мәлім. Айталық, кейбір ерекшеліктері болма-

са, септелу қазақ тілінде де, орыс тілінде де бар. Міне, осындай сәйкестілік пен кейбір айырмашылықтар ана тілінің негізінде салыстыру арқылы игеріледі.

Атау септігінің жалғауы болмайды Ол кім?, кімдер?, не?, нелер? (кто?, что?) деген сұрақтар қойылып анықталады.

Мысалы: Астана - әсем қала (не?) Гүлсім V курсқа оқиды (кім?).

Тәжірибеде студенттер атау септігін табыс септігінің жалғаусыз түрімен шатастырады.

Мысалы, студенттер ағаш отырғызды.

Бұл жерде олар "отырғызды" етістігін тірек етіп, "ағаш" сөзіне не деген сұрақ қояды да, дұрысы нені болу керек екенін ескермей, атау септігі деп ұғады. Мұндай қатеден оқытушы студенттерді көбірек жаттықтырып, сұрақты дұрыс қоя білуге дағдыландыру арқылы аулақтата алады.

Мысалы: Мақал-мәтелдер, жұмбақтар айтқызып, оларды ауызша орындату, дұрыс сұрақ қойғызып септік жалғауларын ажырату жұмыстарын жүргізу:

Көп сөз - көмір,

Аз сөз - алтын. (Многословие - зола, краткость - золото). Өтірік - деген дұшпан, отқа сүйреп салады. (ложь - коварный враг, который в огонь затащит).

Бұл не деген көп киім,

Тоқсан қабат көп киім.

Жаңбыр одан өтпейді,

Түймелеуге жетпейді.

¹ Қазақ тілі және Қазақстан мәдениеті кафедрасының доценті

Қабат - слой

Өтпейді - не пропускает

Түймелеуге жетпейді- не застегивается.

Ілік септігінің жалғаулары, - ның - нің, -дың, -дің, - тың, - тің. Ілік септік кімнің? Ненің? (кого? чего?) деген сұрақтарға жауап береді.

Ілік септіктегі сөз үнемі тәуелдік жалғаулы сөзбен тіркесіп қолданылады. Бұлар - ажыратуға көнбейтін тұтастық, сондықтан ілік септігін оқытуда оны тәуелдік жалғаумен байланыстырып отыру орынды. Орыс тіліндегі родительный падеж иелік мағынаны білдіргенде ғана қазақ тіліндегі ілік септікпен байланысқа түседі. Мұны орыс тілді студенттерге түсіндіру онша қиындық келтірмейді. Өйткені, олар ана тілін тірек ету арқылы қазақ тілі материалын тез игереді.

Ілік септігі орыс тіліндегі жалғаулықсыз родительный падеж және у предложением сәйкес келеді. Мысалы, Өнерлінің қолы алтын, Өлеңшінің тілі алтын. (у мастера - руки золотые, у певца - язык золотой).

Бірақ қазақ тіліндегі ілік септігінің орыс тіліндегі родительный падеждің мағынасымен сәйкес келмейтін жерлері де бар. Екі тілдегі ілік септіктің мағыналық ұқсастығы мен айырмашылығын студенттерге берік меңгерту үшін, Ы.Маманов айтқандай, "Күнiлгерi дайындалған орысша және қазақша қысқа көлемдегі сөйлемдерді бірінен екіншісіне аударып, ондағы родительный падеж бен ілік септіктің бір-бірімен ұдайы салыстырып жаттықтыру қажет" деген пікірін үнемі басшылыққа алып отыру қажет.

Ілік септігін саналы меңгеруде әр түрлі жаттығу жұмыстарын жүргізу пайдалы.

Мысалы: Мына сөйлемдерді орыс тіліне аударып, асты сызылған сөздердің қай септікте тұрғанын ажыратыңыз: Аристотель гректің атақты философы.

Ғылымның барлық салаларын зерттеген. Аристотель 17 жасында Афиныға келіп, Платон академиясында оқиды. Македония патшасы Филипптің тәрбиешісі болады. Аристотель мыңнан астам еңбек жазған.

Барыс септігі кімге? Неге? Қайда? (кому?, чему?, куда?) сұрақтарына жауап береді.

Барыс септігінің жалғаулары: қа-ке, ға-ге, на-не, а, е. Мысалы: дүкенге (в магазин), кітапханаға (в библиотеку), үйге (домой).

Барыс септік орыс тіліндегі дательный падежге сәйкес келеді, предлогсыз да "в, с, за, на" предлогтарымен де келе береді.

Барыс септігі алуан түрлі мағыналарды білдіреді. Соларды саналы меңгеру үшін студенттерді көбірек жаттықтыру қажет.

Мысалы: мынадай жаттығу орындатуға болады.

1-жаттығу. Прочитайте, найдите слова в барыс септік, поставьте к ним вопросы.

Өмір сүруге керекті зат-ауа. Біз дем аламыз. Дем алғанда ауа жұтамыз. Ауа өкпе арқылы бойға тарайды. Жаман ауа сыртқа шығады.

Таза ауа денсаулыққа пайдалы.

Табыс септік кімді? Кімдерді? Нені? Нелерді? (кого?, что?) сұрақтарына жауап береді. Табыс септігінің жалғаулары: "ды-ді, ты-ті, ны-ні, н"

Мысалы: құсты (птицу), адамды (человека), терезені (окно), дәптерді (тетрадь).

Табыс септігінің сұрақтары мен жалғауларын, синтаксистік қызметін, жалғаулардың бірде ашық, бірде жасырын қолданылу себептерін, табыс септік жалғауларының өзіне ұқсас тұлғалардан айырмашылықтарын, аталған жалғаулардың түбір сөздерге дыбыс үндестігіне қарай тіркесу тәртібін көрнекі құралдар арқылы түсіндіру тиімді.

Ол үшін кодоскоп арқылы мына сөйлемдерге талдау жасауға болады.

Ақылды бала ананы ардақтайды, әкені құрметтейді. Адамды еңбек көгертеді, жерді жаңбыр көгертеді. Отты үрлеген жағады, әділдікті іздеген табады. Әлия Отанын ерлікпен қорғады.

Жатыс септік кімде?, кімдерде?, неде?, нелерде?, қайда? (у кого?, у чего?, где?, когда?) деген сұрақтарға жауап береді. Жатыс септігінің жалғаулары: да-де,, та-те, нда-нде.

Мысалы: Айманда кітап жоқ (У Аймана нету книги). Сенде кітап бар ма? (У тебя есть книги?).

Қазақ тіліндегі жатыс септік (местный падеж) пен шығыс септік (исходный падеж) орыс тілінде жоқ. Дегенмен де ертедегі орыс тілінде местный падеж болған. Қазіргі орыс тілінде местный падеждің міндетін предлогтар атқарады.

Мысалы: үштерде (в три), жолда (на дороге).

Мына тәрізді жаттығу орындатуға болады. Прочитайте загадки, напишите отгадки, найдите существительные в жатыс септік.

1. Түнде бармың, Күндіз жоқпын.
2. Жазда жасыл торқа киеді, Күзде сары тон киеді. Қыста, суық аязда.

Жалаңаш тұруды сүйеді. Бұл не?

Шығыс септік кімнен?, неден?, қайдан?, қашаннан? (от кого? от чего? откуда?, с каких пор?) деген сұрақтарға жауап береді. Шығыс септігінің жалғаулары: дан-ден, тан-тен, нан-нен.

Мысалы, қаладан (из города), әкемен (от отца), жерден (с земли).

Жатыс септігі тәрізді шығыс септігі де орыс тілі грамматикасында жоқ.

Шығыс септік орыс тіліндегі дательный падеждің "из, от, с, у" предлогтарымен сәйкес келеді.

Мысалы, әуеден (с небо), ауадан (от воздуха), тастан (из камня).

Шығыс септігін қатыстыра отырып, сұрақ-жауап әдісі арқылы диалогты сөйлемдер құру, шығыс септігі қатысқан жұмбақтар мен мақал-мәтелдер, өлең түріндегі мәтіндермен жұмыс істету пайдалы.

Жаттығу. Прочитайте, найдите существительное в шығыс септік, поставьте к ним вопросы.

Переведите пословицы.

Өткінші бұлттан жаңбыр күтпе. Ашқарақтықтан өлгенше, аштан өлген артық.

Адам болаттан да берік, әйнектен де күйреуік. Адам аласынан сөз аласы жаман, оттың шаласынан сөздің шаласы жаман.

Өзектен шыққан өрт жаман, өзіңнен шыққан жат жаман.

Көмектес септік кімнен? Неден? (с кем?, с чем?, кем?, чем? на чем?, в чем?) деген сұрақтарға жауап береді.

Көмектес септіктің жалғаулары: мен, менен, бен, бенен, пен, пенен.

Мысалы, Асқармен (с Асқаром), Олегпен (с Олегом).

Көмектес септік орыс тіліндегі предлогты (с, на, в) предлогсыз творительный падежбен сәйкес келеді.

Мысалы, Жаңбырменен жер көгерер, еңбекпенен ер көгерер. (с дождем зеленеет земля, трудом красен человек).

Жаттығу: прочитайте, переведите пословицы, найдите существительные в көмектес септік.

Бойыңмен мақтанба, ойыңмен мақтан.

Еңбекпенен жарасқан, дем алам деп таласпас.

Диірмен тасымен, адамзат асымен.

Оймен бастап, қолмен тыңдыр.

Ағаш жемісімен де қымбат, желегімен де қымбат.

Көмектес септікті инструментальный падеж деп аударып жүрміз.

Бұл дұрыс емес, өйткені, көмектес септігі тек құралдық (инструменттік) мағынаны білдірмейді, сонымен бірге ол бірлестік және қимыл іс - әрекеттің іске асу тәсілін білдіреді.

Сондықтан біздіңше творительный падеж деп аударған орынды.

Көмектес септігінің бір ерекшелігі - оның жалғауларының буын үндестігі заңына бағынбайтындығы. Қандай жағдайда болмасын, олардың түбір сөздерге жіңішке түрде жалғанатындығын айту қажет.

Қорыта келгенде, септік жалғаулы сөздерді жеке алып септеуден аулақ болу керек, орыс тілді студенттер үшін жарамсыз, сөз тез ұмытылып қалады және байланыссыз алынған дербес сөздер еш уақытта қатынас құралы бола алмайды.

Септік жалғауларын қайталау сабақтарда сұрақ-жауап әдісі арқылы диалогты сөйлемдер құрау, студент дағдысын қалыптастыруда жетекші қызмет атқарумен қатар, сөйлем тілі жетіліп, тіл байлығы артады. Сөз бен сөзді байланыстырып, сөйлем құрауға, өз ойларын жүйелі айтуға деген дағды қалыптасады. Сондықтан септік жалғауларын дұрыс меңгерудің маңызы зор.

Әдебиеттер:

1. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту.- Алматы: Мектеп, 1989. -96 б.

2. Аханов К. Тілі білімінің негіздері. - Алматы, Санат, 1993.- 496

Ибраев А.Д.¹**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Рассматриваются основные компоненты дистанционного обучения - технологии 21 века - открытое обучение, компьютерное обучение, общение участников процесса обучения с использованием новых информационных технологий и современных телекоммуникаций. Первые шаги организации дистанционного образования в КНАУ имени К.И. Скрябина и взаимодействие учителя и учащихся.

Ключевые слова: дистанционное обучение, форма, технология, инновация, средство, киберкласс, современные телекоммуникации, принципы дистанционного обучения, современная общества.

Лит.4.

Ибраев А.Д.

КАШЫКТЫКТАН БИЛИМ БЕРУДҮҢ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА МӖСЕЛЕЛЕРИМЕН ПЕРСПЕКТИВАСЫ

21 ҕасыр технологиясы - ашык оқыту, компьютерлік оқыту, оқу процесінде қатысушылардың арласуы қазіргі телекоммуникация мен жаңа ақпараттық технологияны қолдану қашықтықтан оқытудың басты компоненті ретінде қарастырылған. К.И. Скрябин атындағы ҚҰАУ қашықтықтан білім беруді ұйымдастырудың бірінші қадамы оқытушы мен білім алушылар қарым-қатынасы.

Түйінді сөздер: Қашықтықтан оқыту, форма, технология, инновация, қаражат, киберкласс, қазіргі телекоммуникация, қашықтықтан оқыту қағидаты, заманауи қоғам.

Әд. 4.

Ibraev A.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE THEORY AND PRACTICE OF DISTANCE EDUCATION

Article considers the main components of distance education - Technologies of 21 centuries - open learning, computer training, communication of the participants of the learning process with the use of new information technologies and modern telecommunications. The first steps of distance education in KNAU named after Skryabin and interaction teachers and students.

Keywords: distance learning, shape, technology, innovation, means kiberklass, modern telecommunications, distance education principles, modern society.

Lit. 4.

В настоящее время в связи с коренными преобразованиями, происходящими во всех сферах образования, в том числе и в общественной жизни остро стоит вопрос повышения качества образования, а также проблемы подготовки и воспитания специалистов, отвечающих всем запросам современного общества. Для решения этих проблем со стороны государства было принято множество важных документов.

"Наиболее важным этапом реформирования системы образования в Кыргызстане является принятие Стратегии развития образования на 2012-2020 годы. Ее реализация направлена на построение гибкой, открытой, соответствующей современным требованиям, национальной системы образования, с учетом лучших традиций отечественного образования и международного опыта.

В основу реформы заложено то, что система образования должна обеспечивать конкурентоспособность и экономическое процветание страны, а также способствовать повышению стоимости и качества человеческого капитала. Высшее образование в перспективе должно руководствоваться рыночными принципами, с применени-

ем механизма государственных заказов. Этот механизм должен быть основан на исследованиях, которые должны выявлять состояние рынка и самой системы образования, а также отслеживать тенденции развития экономической и других сфер жизни, для адекватного реагирования и внесения изменений в систему образования, с учетом перспектив развития страны".

Кыргызстан располагает одной из самых крупных и авторитетных образовательных систем в мире, однако ее пропускная способность и, главное, формы предоставления образовательных услуг уже не соответствуют потребностям общества. Общество диктует новые правила, и сегодня люди должны обладать высшим образованием, чтобы быть востребованным на рынке труда. Кроме этого динамика информационного развития современного общества диктует необходимость непрерывного образования, поэтому людям, имеющим высшее образование, требуется постоянно повышать квалификацию для успешного осуществления любого вида деятельности. Решение этих задач в рамках использования традиционных методов обучения требует непомерных финансовых затрат и от-

1 к.п.н., доцент, Кыргызский национальный аграрный университет им.К.И.Скрябина.

влечения от активной деятельности недопустимо большого количества людей. В настоящее время реальной альтернативой этому стало развитие системы дистанционного образования.

Преимущества дистанционной формы обучения очевидны:

1. Возможность осуществления обучения без отрыва от рабочего места, в удобное время.
2. Возможность определить индивидуальные сроки и темп обучения.
3. Высокая доля самостоятельности наряду с возможностью в любое время получить помощь от преподавателя.
4. Возможность привлечения к образовательному процессу и оказанию оперативных консультаций ведущих специалистов вне зависимости от географической удаленности преподавателей и обучаемых.
5. Возможность использования приобретенных навыков работы с Интернет-технологиями в профессиональной деятельности и обучении.
6. Использование в обучении самых современных учебных средств и технологий.

Система дистанционного образования должна создавать вокруг участников образовательного процесса (администрации, преподавателей и учащихся) максимально созидательную и логичную информационную среду, удобную для быстрого и хорошо структурированного обмена учебной, методической и административной информацией, составляющей содержание процесса обучения.

При дистанционном обучении используются различные информационные и коммуникационные технологии (чаще всего - сочетание различных технологий). Современные технологии дистанционного образования упорядочивают процесс управления системой образования, оптимизируют усвоение знаний за счет формирования специализированной информационной среды, удобной человеку, привычно использующему Интернет для получения информации и межличностных коммуникаций.

Интернет в целом является почти идеальным техническим средством для дистанционного образования. Но необходимо помнить, что любое обучение требует определенной организационно-информационной поддержки.

В настоящее время во всех высших учебных заведениях Кыргызстана создаются оптимальные условия для свободного использования интернет технологий. В некоторых учебных заведениях открылись информационные центры, где исследуются новые возможности информационных технологий и задачи применения их в учебном процессе. Помимо этого практикуются работы по разработке программных обеспечений, отвечающие предъявленным требованиям.

Первые шаги организации дистанционного образования в Кыргызским национальным аграрным университете (КНАУ) им. К.И.Скря-

бина началось с рассмотрением требований к дистанционному образованию (приказ №6/2 МОиН КР от 14 июня 2012года) и проводились большие работы по внедрению дистанционной технологии образования.

Автоматизированная система документооборота (система AVN) запущено полным ходом и гибко настроено в системе образования КНАУ.

С целью создания условий для преподавателей дистанционного обучения был открыт новый мультимедийный компьютерный класс со скоростным выходом в Интернет и оборудованный web-камерами.

Работает автоматизированная электронная научная библиотека КНАУ, которая постоянно пополняется новыми электронными книгами.

Ведущими специалистами КНАУ разработан гибкий и удобный для применения образовательный портал <http://cdo.knau.kg> и разработано методическое руководство по применению образовательного портала для студентов-дистантников и для тьюторов (преподавателей).

На 2012-2013 учебный год было набрано 180 студентов для обучения по технологии дистанционного образования по 15-ти направлениям.

Проводились тренинг - семинары для преподавателей и для студентов дистанционного образования по применению образовательного портала и зарегистрированы в образовательный портал ДО.

Обучаясь, преподаватели приобрели следующие навыки: как нужно использовать образовательный портал дистанционного образования, налаживать контакты со студентами, организовывать самостоятельные работы студентов, отрабатывали методику использования дидактических возможностей новых информационных технологий и т.д.

Применение новых информационных технологий оказывают большое влияние на самообразование и успешное выполнение самостоятельной работы студентов. Применение компьютерных технологий позволяет студентам выполнять самостоятельную работу с большим энтузиазмом. С помощью интернет узлов преподаватель осуществляет в учебном процессе непрерывную связь со студентами.

Одной из основных причин недостаточно активного распространения дистанционной формы образования является неразработанность теоретических основ проблемы, отсутствие координации по внедрению в практику продуктов педагогического проектирования для дистанционной формы образования, отсутствие педагогов-координаторов.

Недостаточность условий для освоения студентами новых информационных технологий в высших учебных заведениях Республики, а также недостаточное уделение внимания со стороны преподавателей вопросам организации самостоятельной работы студентов с использованием интернет источников является острой проблемой сегодняшнего дня.

Когда речь идет о дистанционном обучении следует понимать наличие в системе учителя, учебника и учащихся. Это взаимодействие учителя и учащихся. Отсюда главное при организации дистанционной формы обучения - создание электронных курсов, разработка дидактических основ дистанционного обучения, подготовка педагогов-координаторов. Дистанционная форма - это не синоним заочной формы обучения, ибо здесь предусматривается постоянный контакт с преподавателем, с другими учащимися киберкласса, имитация всех видов очного обучения, но специфичными формами. Следовательно, требуются теоретические проработки, экспериментальные проверки, серьезные научно-исследовательские работы. К сожалению, то, что мы сегодня видим в Интернете и в большинстве компакт-дисках, никак не отвечает элементарным педагогическим требованиям. К разработке таких курсов необходимо подходить столь же серьезно, как к разработке учебника. Специфика дистанционной формы обучения несомненно накладывает очень существенный отпечаток на проектирование электронных учебников. Сама система дистанционного обучения в той же степени, что и очная форма и любые другие формы обучения требует новейших педагогических технологий, направленных в первую очередь на интеллектуальное и нравственное развитие личности. Личностно-ориентированные технологии в дистанционном обучении приобретают новые возможности, благодаря уникальным возможностям, которые

предоставляет Интернет. Но это вовсе не значит, что управление учебным процессом может быть ослаблено. Отсюда значимость проблемы, связанной с разработкой самих курсов дистанционного обучения и методикой их использования для различных целей базового, углубленного, дополнительного образования.

Думается, настало время включить в программу подготовки специалистов в педагогических учебных заведениях специального курса "координатор дистанционного обучения". Думается, это поможет решить целый ряд вопросов, связанных с пониманием проблемы дистанционного обучения, его роли и места в общей системе образования.

Литература:

1. Постановление правительство КР "Об установлении двух уровневой структуры высшего профессионального образования в КР" от 13 августа 2011 года № 496.
2. Положение (проект) об использовании дистанционных образовательных технологий в сфере высшего профессионального образования КР.
3. Дидактические основы совершенствования самостоятельной работы студентов в условиях применения новых информационных технологий (на примере предмета информатики): автореф. канд. пед. наук: / А.Д. Ибраев. - Бишкек, 2012. - 20 с.
4. Гершунский Б.С. Философия образования.- М., 1998 - с 29

Мақалада төңкеріске дейінгі заң терминдерінің сөзжасамдық жүйесі, морфологиялық тәсіл арқылы жасалу жолы сөз етіледі. Заң ғылымының туынды терминдеріне жалғанған қосымшаларын құрамына қарай бірнеше топтарға топтастырылуы туралы айқындалып, термин жасайтын өнімді жұрнақтардың өзіндік ерекшелігі туралы баяндалады.

Түйінді сөздер: заң терминдері, морфологиялық тәсіл, сөзжасам, жұрнақ.

Әд.5

К.Қабатаева, А.Баербекова
РОЛЬ МОРФОЛОГИЧЕСКОГО СПОСОБА В ОБРАЗОВАНИИ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

В статье рассмотрены системы словообразования и морфологические способы образования юридической терминологии до Октябрьской революции. Определена классификация групп суффиксов, окончаний и особенности активных суффиксов в образовании юридических терминов.

Ключевые слова: юридические термины, морфологические способы, словообразование, суффикс.

Лит.5

Klara Kabatayeva,¹ Bayerbekova Aliya²
THE ROLE OF MORPHOLOGICAL WAYS IN FORMING OF LEGAL TERMS

In the article is given the system of wordbuilding and morphological ways of legal terminology's forming before October Revolution. The classification of suffixes, endings and peculiarity of active suffixes in forming of legal terms.

Keywords: legal terms, morphological ways, wordbuilding, suffixes.

Lit.5

Мәселенің қойылуы. Қазақ тіл білімінде сөзжасам мәселесі соның ішінде морфологиялық тәсіл (синтетикалық) сөзжасау барынша зерттелген. Сөзжасамның аталған тәсілін алғаш зерттегендер Ғ.Мұсабаев, А.Ысқақов, Н.Оралбаева, Ғ.Қалиев, Е.Жанпейісов, А.Қалыбаева, Қ.Есенов т.б. Сөзжасам мәселесіне арналған Н.Оралбаеваның оқулығы мен А.Салқынбайдың еңбегін ерекше атауға болады.

Соңғы зерттеулер мен жарияланымдардың талдануы. Қазақ терминологиясында да морфологиялық тәсіл қарастырылып келеді. Ғалымдар Ө.Айтбаев пен Б.Қалиев зерттеулерін, сонымен қатар Ш.Құрманбайұлы мен Ш.Біләловтың, А.Алдашеваның монографиялық ізденістері тілге тиек етеді. Көптеген зерттеулер мен әдебиеттерде жалпы терминдердің жасалу тәсілі, оның ішінде морфологиялық тәсілі туралы айтылса да, заң терминдерінің, анықтап айтсақ, төңкеріске дейінгі заң терминдерінің морфологиялық тәсіл арқылы жасалуы айтылған емес.

Жалпы мәселелердің шешілмеген бөлімдерін айқындау. Әрине, терминологиялық сөзжасамның өзіндік ерекшеліктері бар. Термин үшін терминдік атаудың сөздік мәнін ашу, ұғымға анықтама беру керек болса, жай сөзжасамда сөзжасаудың бір тәсілін пайдаланумен шектеледі. Жай сөзжасам мен терминдік сөзжасамның ұқсастықтары да бар. Жалпы әдеби тілге қарағанда, терминологияда сөз жасайтын жұрнақтардың қызмет аясы өте кең. Яғни сөзжа-

самның морфологиялық тәсілі түбір сөзге әр түрлі жұрнақтар жалғау арқылы туынды сөз жасалатындығымен ерекшеленеді. Бұл тәсіл заң терминдерін жасауда көп қызмет атқарады. Осы мәселені ескере отырып, біз морфологиялық тәсіл арқылы заң терминдерінің жасалу жолдарына ерекше көңіл бөлуге тырыстық.

Зерттеудің мақсаты. Зерттеудің мақсаты - қазақ заң терминдерін тарихи тұрғыдан талдау арқылы заң терминологиясының негізгі белгілерін, қалыптасуын, бүгінгі даму тенденциясын анықтай отырып, төңкеріске дейінгі заң терминдерінің жасалу жолдарын айқындау, осыған байланысты төмендегідей міндеттер алға қойылды:

- Заң терминологиясының морфологиялық негізгі белгілерін анықтау;
- Заң терминологиясына қойылатын негізгі морфологиялық талаптарды сипаттау;
- Заң терминологиясының шығу көздерін анықтау;

Зерттеудің негізгі нәтижелері. Заң ғылымының туынды терминдеріне жалғанған қосымшаларын құрамына қарай топтастыруға болады:

1. Бір жұрнақ жалғануы арқылы жасалған туынды терминдер: даугер, зорлық, куәгер, парақор, үкімет, күнәкар, құншы, күнәсіз т.б.
2. Бір сыңары жұрнақ жалғануы арқылы жасалған терминдер: кінәлы адам, даугер адам, жазалы адам.

Сөз тудырушы қосымшалардың қолданы-

¹ Candidate of Philological Sciences, Professor of Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz

² Work Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz

сы бірдей емес. Осы негізге сүйене отырып, қазақ тіліндегі заң терминдерін жасауға қатысатын жұрнақтарды өнімді және өнімсіз жұрнақтар деп екіге бөлуге болады.

Термин жасайтын өнімді жұрнақтар:

- лық, /-лік, -дық, /-дік, тық, /-тік. Бұл жұрнақтардың түркі тілдеріндегі байырғыдан келе жатқан ең өнімді жұрнақтар қатарына жатады. Бұл жұрнақтардың көмегімен жасалған терминдердің ертеден келе жатқан тарихы бар. Бұл туралы Р.Үрекенова "Қазақ тіліндегі -лық жұрнағының көне түркі тілдерінде -лығ-, -лиг, -луг, -лүг түрінде белгілі болып, сын есім және зат есім жасалғандығын" атап көрсетеді [1].

-лық жұрнағы дерексіздік зат есімдер мен қатыстық сын есімдер жасайды. -лық қосымшасының зат есім мен қатыстық сын есім тудырады қызметі арта түседі. Мысалы: құқықтық жүйе, кепілдік беру, т.б.

Мелиоранскийдің көне түркілік лық, лук жұрнағы туралы былай деген: "(лық, лук, lik, lyk) употребляются для производства а) отвлеченных существительных, например, баі - богатый, байлық - богатство, наман - дурной, намандық - зло....." [2].

-лық қосымшасының бір ерекшелігі - лексикалық қабаттың қай түріне болса да емін еркін жалғана беруінде. : ұрлық жасау, билік ету.

-лық жұрнағы тегі шығыстық болып келетін араб, парсы сөздеріне жалғанады: күнәкарлық ету, жәбірлік көру. Орыс тілінен енген кірме терминдерге де -лық қосымшасы еркін жалғана береді. Әсіресе, орыс тілінен енген зат есім түбірлеріне жалғанып, олардан қатыстық сын жасайтын амал ретінде кең қолданылады: соттық, оязнайлық, адвокаттық іс.

-лық қосымшасы жалғанатын тұлғалардың морфологиялық құрылымы да әркелкі болып келеді:

Түбір+лік: ұрлық, әділдік, барымталық.

Түбір+ды (-ді)+лық: жауаптылық, айыптылық.

Түбір+сіз (болымсыздық мағынасында) +лық: күнәсыздық, жауапсыздық, арсыздық.

-лық жұрнағы тіркесті терминдерге жалғанғанда терминдер анықтаушы қызметін атқарады. Мұндай жағдайда -лық анықтаушы сөздің көбінесе басында және соңында келеді: сөз басында: ұрлық жасау, кепілдік беру, әміршілік ету, жарлық ету; сөз соңында: хан жарлығы, патша әміршілдігі.

Есім сөздерге жалғанып, болымсыздық мағына білдіретін туынды сын есім жасайтын өте өнімді жұрнақтың бірі -сыз, -сіз. Мысалы: законсыз, шүбәсіз, сотсыз, тергеусіз.

-к, -қ, -ық, -ік, -ақ, -ек жұрнақтары арқылы жасалған заң терминдері: құқық, талақ, бұйрық.

Есімшенің өткен шақ түрі де термин жасауға негіз (-ған, ген, -қан, -кен) негіз болады. Есімше формасының ерекшелігі - сын есім қыз-

метінде тұрса да, заттанып тұрса да өзінің қимыл мәнін, шақтық мәнін жоғалтпай сақтап тұрады, керісінше осы мағыналар арқылы сапалық, заттық мағынада қолданылады. Терминдік сипатта да осы өткен шақ мәні аңғарылып тұрады. Мысалы: даулаған істер, мархамат қылған адамдар, куә болған кісі.

-лы, -лі, -ды, -ді, -ты, -ті қосымшалары негізгі және туынды зат есімдерге жалғанып, белгілі бір заттың немесе бір құбылыстың бар екендігін білдіретін туынды сын есімдер жасайды: даулы адам, күнәлі адам, айыпты кісі.

Аса өнімді -шы (-ші) жұрнағы арқылы мынадай заң терминдері жасалады: жәрдемші, көмекші (прокурордың көмекшісі), законші, хакімші.

-қар, -ғар жұрнақтары қазіргі қазақ тілінде көлемі жағынан үлкендік, ірілік пен бір нәрсеге бейімділік, икемділік секілді заттық және сындық ұғымдарды білдіру үшін жұмсалады. Салыстыр: 1) заң-ғар // ас-қар, аң-ғар (таудың аңғары), шұңқыр, үңгір// зеңгір (аспан); 2) сотқар, ызғар, өткір, қиқар, ұшқыр, тапқыр, алғыр, кереғар т.б.; 3) кішірейту мәнін де білдіреді: тайқар "екі жастағы есек" (салыстыр: тайынша) [3]. Бұл жұрнақтан жасалған заң терминдері санаулы ғана: сотқар, жафақар.

-кес жұрнағы зат есімнен сын есім тудыратын, қазір актив қолданылмайтын жұрнақ. Тіпті төңкеріске дейінгі материалдардан тек бір ғана сөзді байқадық, ол даукес сөзі.

Ежелгі түркілік -м, -ым, -ім тұлғасы зат есім, сын есім жасауға қатысқан. Мысалы: кесім, бітім, мерзім, үкім, тоқтам, төлем.

Қазақ тілінде -қын тұлғасы көбінесе бір құрамды түбірлерге жалғанса, -қан екі-үш құрамды немесе туынды тұлғаларға үстемеленіп жалғана береді. М.Қашқари сөздігінде -қан тұлғалы есімдер туынды -қын тұлғасына қарағанда молырақ. Көне ұйғыр тілінде -гын тұлғасы тек сөзжасамдық қызмет атқарған да, ал -ған сөзжасамдық қызметтен гөрі есімше/шақ категорияларында жиірек қолданылған.

"Қазақ тілінде құрамында мұндай -қын тұлғасы бар сөздердің біразы қазір зат есім мәнінде ұғынылса, біразы сын есім мәнінде қолданылады. Кейбірінің бойында қимыл есімі мәнінің көмескілене қоймағаны байқалады" [4].

А.Ысқақов -қын тұлғасын етістіктерден зат есім тудыратын өнімсіз жұрнақтар қатарында қарастыра келіп, "олар, біріншіден, іс-әрекетті істеушінің, я іс-әрекеттің иесінің атауын жасайды, екіншіден, етістіктердің мазмұнына тікелей байланысты іс-әрекеттің атауын жасайды" деп көрсетеді [5].

Төңкеріске дейін мұндай жұрнақтармен бірнеше әкімшілік-заң терминдері жасалған: тұтқын, қуғын, қашқын, босқын, шапқын.

-мыс, -міс, -мыш, -міс формалары кейбір сабақты етістіктерге ғана жалғанып, олардан конкретті зат атауларын жасаса, кейбір салт етістіктерден абстракт зат есімдер тудырады: қылмыс, тұрмыс.

- уыл, (-уіл) формасы -у және -ыл қосымшаларынан құралған. Өйткені бұл тұлғаны жамылған сөздердің көбінің түбірі етістік болады да, олардан жасалған азын-аулақ сөздер әр түрлі заттық ұғымның атаулары ретінде қызмет етеді: қарауыл, шабуыл, тосқауыл.

Сонымен қатар, -нама, -наме, -деме жұрнақтары арқылы көптеген терминдер жасалған: мәлімнама, уәденаме қағаз, бұйрықнама, ғарзанама, ғарызнама, ғинаетнаме, куәнама, кепілдеме.

-у тұйық етістігінің жұрнағы арқылы да терминдер баршылық: тонау, жасау, ақтау, ұстап алу, тергеу, тіркеу, салауат қылу т.б.

Өткізілген зерттеулерден шығатын нәтижелер мен перспективалар. Қорыта келгенде, морфологиялық жолмен жасалған терминдер қазіргі қазақ тіліндегі заң терминдері жүйесінен елеулі орын алады. Бұл - қосымша арқылы сөзжасамның термин шығармашылығында да негізгі көз екендігімен түсіндіріледі, сол себепті қазақ тіліндегі заң терминдерінің жасалу жолдарының ішіндегі өнімді тәсілдердің бірі болып саналады. Жұмыста құқықтық мемлекет құру жолындағы қазіргі қазақ қоғамы үшін қазақ тілінде заң тер-

миндерінің зерттелуі ең қажетті де өзекті мәселе екендігі айқындалып, төңкеріске дейінгі заң терминдерінің қалыптасу және даму жолдары сол кезеңдегі әлеуметтік өмірдегі болып жатқан түрлі экономикалық, мәдениет, тұрмыстық, праволық, ғылыми-техникалық өзгерістермен байланысты екендігіне ғылыми тұжырымдар жасалды. Осыған орай жұмыста төңкеріске дейінгі заң терминдерінің мағыналары ашылып, олардың морфологиялық тәсілі анықталып, тарихи тұрғыдан сипаттама берілді.

Әдебиеттер:

1. Урекенова Р.А. Образование терминов в казахском языке. Алма-Ата, Наука, 1980, 128 с. 67 б.
2. Мелиоранский П. Краткая грамматика казах-киргизского языка. Часть 1. Спб.1894г.
3. Тектігүл Ж.О. Қазақ тіліндегі түркі негізді аффикстердің эволюциясы. - Алматы: "Ғылым" ғылыми баспа орталығы. 2002 ж. - 303 б. 207 б.
4. Томанов М. Қазақ тілінің тарихи грамматикасы. А, 1981, 235 б., 178 б.
5. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. - Алматы: Ана тілі, 1991. - 384 бет. 157 б.

ХАЛЕЛ ДОСМУХАМЕДУЛЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҒЫНА, ҚҰРЫЛЫСҚА, ЭКОНОМИКАҒА БАЙЛАНЫСТЫ ТЕРМИНДЕР

Мақалада Халел Досмұхамедұлының үй шаруашылығына, құрылысқа, экономикаға қатысты терминдері талданып, қазіргі тіліміздегі алатын орны туралы сөз етіледі. Мақалада жиырмаға жуық термин сөздер талданды.

Түйінді сөздер: заң терминдері, морфологиялық тәсіл, сөзжасам, жұрнақ.

Әд.13

К.Қабатаева, А.Искакова

ТЕРМИНЫ ПО ЭКОНОМИКЕ, СТРОИТЕЛЬСТВУ И ДОМАШНЕМУ ХОЗЯЙСТВУ В ТРУДАХ ХАЛЕЛА ДОСМУХАМЕДОВА

В статье рассмотрена система словообразования, морфологические и семантические способы образования терминов по экономике, строительству и домашнему хозяйству в трудах Халела Досмухамедова. Определены значения около двадцати терминов.

Ключевые слова: термины по экономике, строительству, домашнему хозяйству, морфология, семантика.

Лит. 13.

Klara Kabatayeva,¹ Ainur Iskakova²

THE TERMS BY ECONOMY, BUILDING AND HOUSEKEEPING IN HALEL DOSMUHAMEDOV'S WORK.

In the article are given Governor Generals' law terms and their features, the ways of development which were published in the first newspapers and journals. In the article is given the system of wordbuilding, morphological and semantic ways of the terms' formation by economy, building and housekeeping in Halel Dosmuhamedov's work. And also are defined about 20 terms' definitions.

Keywords: The terms by economy, building, housekeeping, morphological, semantic.

Lit. 13.

Мәселенің қойылуы. XX ғасырдың басы, әсіресе, жиырмамыншы-отызыншы жылдар мамн ғалымдардың зерттеуі бойынша қазақ терминологиясының тарихындағы қиын да күрделі кезең делініп жүр. Өйткені, жаңа формацияның орнауы, мерзімді баспасөз бен баспа өнімдерінің көптеп шыға бастауы, сан түрлі ғылым салаларына арнап ана тілінде оқулықтар жазу, басқа тілдерден енген неологизмдерді аудару қажеттілігі сол кездегі зиялы қауым алдына пән атауларының қорын жасау міндетін қойды. Осыған байланысты, Халел Досмұхамедұлының экономикаға, үй шаруашылығы мен құрылысқа қатысты терминдерді зерттеу маңызы туындайды.

Соңғы зерттеулер мен жарияланымдардың талдануы. Жалпы терминология мәселесі Б.Әбілқасымовтың "XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдеби тілі" [1] еңбегінде, С.Исаевтың "Мерзімді баспасөзде ұшырасатын стильдік қателер туралы/Тіл мәдениеті және баспасөз" [2] еңбегінде, Ө.Айтбаевтың "Қазақ терминологиясының дамуы мен қалыптасуы"[3], Ә.Қайдаровтың "Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас" [4] атты еңбегінде, Ш.Құрманбайұлының "Жалпы қолданыстағы сөздердің терминге айналуы" [5] атты еңбектерінде қарастырылса, Ш.Сарыбаевтың "Тіл білімпазы" [6] еңбегінде, К.Нұрпейісовтің "Қайраткер Халел"[7], М.Құлкенов "Баспагер һәм редакторы"[8] атты еңбектерде Халел Досмұхамедұлының терминдеріне қатысты мәселелерді

сараптауға болады.

Жалпы мәселелердің шешілмеген бөлімдерін айқындау. Қазақ терминологиясының қалыптасуы мен даму ерекшеліктерін анықтауда Х.Досмұхамедұлы артында қалдырған ғылыми мұраларының тигізер үлесі мол. Оның термин жасаудағы тәжірибесін зерттеп, кәдеге асыру әсіресе, дербес мемлекеттік құқыққа ие болған қазақ елінің бүгінгі таңдағы мәдени-рухани өмірінде маңызы зор екендігі белгілі. Өйткені, қазақ тілінің мемлекеттік мәртебе алуы төлтума терминологияға деген сұранысты одан сайын күшейте түсті. Осыған орай, Х.Досмұхамедұлының қоғамдық ғылымдар саласы бойынша жазылған еңбектерінде кездесетін үй шаруашылығына, экономикаға және құрылысқа қатысты терминдерді зерттеп, осы күнгі қолданылып жүрген атаулармен салыстыра отырып, лексика-семантикалық топтарға бөлу көзделеді.

Зерттеудің мақсаты. Х.Досмұхамедұлының қоғамдық ғылымдар саласы бойынша жазылған еңбектерінде кездесетін үй шаруашылығына, экономикаға және құрылысқа қатысты терминдерді зерттеп, осы күнгі қолданылып жүрген атаулармен салыстыра отырып, лексика-семантикалық топтарға бөлу, оларға тән ерекшеліктерін жан-жақты сипаттап беру, ғалым қаламынан туындаған терминдердің құрамын талдап, олардың жасалу жолдарын көрсетіп, терминдердің тілдік қабатын анықтау, атап айтқанда, байырғы және

1 Candidate of Philological Sciences, Professor of Karaganda Economic University of Kazpotreboyz.

2 Work Gymnasium №45

кірме сөздердің мөлшерін анықтау, оларға тілдік сипаттама беру және айқындау - басты талаптардың бірі болып табылады.

Зерттеудің негізгі нәтижелері. Халел Досмұхамедұлының еібектерінде үй тұрмысы, үй шарашылығына қатысты атаулар көптеп кездеседі. Осы күні әдеби тілде жиі қолданылып жүрген үстел, керует, май шам, еден, орындық, шамның мұржасы // тұрбасы // піскек, қобдиша, ас қасық, шай қасық, архитектура, қорған, сәулетші, ғимарат, кірпіш, киіз үй, аула сияқты атаулармен қатар тілімізде сирек қолданылатын шәйгөн, там, өртік, міндер, жабын, терезенің болдығы, шым үй, жар дуал, шамдал, т.б. [9, 19] сөздер де кезінде Х.Досмұхамедұлы еңбектерінен орын алған, жиі кездеседі.

Осы аталып өткен сөздердің ішінен беймәлімдеу, құлаққа тосын тиетін бірқатар сөздер бар. Осы атаулардың кейбіреуіне түсініктеме бере кетейік.

Шәйгөн. Шай қайнататын ыдыс. "Мелихордан шәйгөн, ас қасық, пышақ, шанышқының саптары жасалынады. [9, 338]. Диалектологиялық сөздікте: шәйгөн Түрікм.: Көнеұр., Тахта., Тедж.; Орын: (Ад., Бөр., Гур., Маң.) Ақ құман" деп түсіндірілген [10, 368]. Бүйірлі келген, шүмекті шай қайнататын ыдыс мағынасында қолданылатын бұл сөздің тілімізде шәугім деген әдеби варианты бар.

Абажыр. Бұл сөз француз тілінен орыс тіліне, одан біздің тілімізге еніп отыр. Шамның жарығын бір орынға жинақтау үшін лампаның үстіне орнатылатын (мата, қағаз т.б. нәрселерден жасалатын үй жабдығы). Х.Досмұхамедұлы көпшілікке түсінікті болу үшін оның абажурды да баламасы қалпақты да қатар қолданған. "Шамның қалпағы (абажыры) қара не қызыл, көк сары секілді бояулы болмай, ақ шыныдан (фарфордан) болсын" [9, 189]. Шет тілдер сөздігінде бұл сөз "Абажур [фр. abat-jour] - часть светильника, изготовляемая из стекла, ткани металла, пластмассы и др. и предназначенная для защиты глаз от действия света и создания требуемой освещенности" деп түсіндірілген [11,7] Жатақ үй. Жатақ бөлме. Ұйықтайтын бөлме. "Төсек орныңды, жатақ үйіңді таза ұстасаң, керуеттеріңді қайнап тұрған ыстық сумен уақыт-уақыт жуып тұрсаң, бірге мен қаңдаладан құтыласың" [9,143].

Түсіндірме сөздікте жатақ сөзінің екі мағынасы көрсетілген. 1) мекен, тұрақ, 2) күш-көлігі болмағандықтан жайлауға көше алмай қалған кедейлер және солардың қонысы, мекен жайы. Көркем әдебиет шығармаларында бұл сөз негізінде осы екі мағынада қолданылып жүр. Ал, Х.Досмұхамедұлы бұл сөзді үйдің ішіндегі орынның спальная сөзінің мағынасында қолданылып, оның мағынасының кеңеюіне себепкер болып отыр. Д.Әбілев, С.Мұқанов шығармаларында кейін бұл сөздің дәл осы мағынада кездеседі. Халекеннің қолданысының әсері де болуы әбден мүмкін.

"Жатақ" сөзіне диалектологиялық сөздікте үш түрлі түсініктеме берілген: 1) Басқа киіп жа-

татын тақия тәрізді бас киім; 2) Судың асты, судың орны; 3) Қайықтағы адам жататын орын [10, 27]. Х.Досмұхамедұлы қолданған "жатақ үй" сөзі ұйықтайтын бөлме деген мағынада қолданылып отыр. Ал, қазір бұл сөз солтүстік-батыс өңірінен келген біраз студенттердің тілінде "жатақхана" мағынасында қолданылып жүр.

Терезенің болдығы. Терезе желдеткіші "Қысты күні жылы үйдегі терезенің болдығын ашсақ, келген суық ең әуелі аяғымызға сезіледі" [9, 330]. Х.Досмұхамедұлы терезенің бодығы сөзін терезе желдеткіші деген мағынада қолданылып отыр. Қазір баспа беттерінде вентиляторды да, форточканы да желдеткіш деп жүр. Дұрысында желдеткіш деген вентилятор атауына дәл келеді. Ал, форточканың баламасын біз Х.Досмұхамедұлы еңбектерінен тауып отырмыз. Ғалым оны терезенің болдығы деп алған.

Х.Досмұхамедұлы "Қармыс батырдағы":

"Өртік, міндер төгіліп,
Кешке мінер күн қайда?!
Ала шашбау тепкілеп

Ырғалап шығар күн қайда?!" [9, 152] деген мәтінді келтіре отырып, "өртік-жабу, міндер-төсек, жабынды" деген сөздерге түсініктеме берген. [9,155]. "Жабу" сөзінің түсіндірме сөздікте үш түрлі мағынасы берілген. 1) ат-көліктің үстіне суық тигізбеу үшін бүркеп қоятын жамылғы; 2) нәрсенің үстіне бүркеп тұратын, матадан істелген бұйым; 3) қазақы үйдің киіз есігі [12,481]. Х.Досмұхамедұлының түсіндіріп отырған "өртік" сөзі сөздіктегі бірінші мағынаға сәйкес келеді. "Міндер" сөзі екінші мағынадағы қолданысқа ие. С.Омарбековтың еңбегінде "міндер" сөзінің диалектілік мағынасы берілген. "Міндер - моланың үстіне тастан қойылатын белгі. Кейде бес тас деп те атайды. Үйткені міндер бірінің үстіне бірі қойған бес текше тастан құралады" [13,76]. Бұл қолданыс келтірілген мағынаға сай келмесе де, затың бірінің үстіне бірін қойып "Жабу" мағынасына жуықтайтын мәні бар екені аңғарылады.

Бұлық көпшік. Ер үстіне салатын былғары көпшік. "Сонда Махамбет астындағы бұлық көпшікті жарып жіберіп, ішіндегі мамығын жақындап қалған қуғыншылардың көзіне шашып жіберіп құтылып кетеді" [9, 62]. Түсіндірме сөздікте "бұлық" деген сөз "құлық" сөзіне сілтелінген. Құлықтың түсіндірмесінде берілген үш мағынасының біреуі де Х.Досмұхамедұлының қолданып отырған мағынасына жуымайды. Қазақ тілінің диалектологиялық сөздігінде "бұлық" сөзінің төрт мағынасы келтірілген. Соның ішінде бұл сөздің бір мағынасы "былғары" деген ұғымда қолданылған. Ғалым С.Омарбеков бұл сөзге былайша түсініктеме береді: "Бұлық - былғары көпшік. Бұлық көпшік деп те қолданылады" [13, 143]. Бұл жерде Х.Досмұхамедұлы ер үстіне салатын былғары көпшікті айтып отыр.

Шиша. Шамның шынысы, "Шамның мұржасы (тұрбасы, шипасы) буылтықсыз шелек қалыпты болсын" [9,10]. Түсіндірме сөздікте "шиша" сөзіне 2 түрлі түсініктеме берілген. 1) керосин шамның жалынын тартатын шынысы; 2) сұйық

құю үшін арнайы жасалған арнайы шыны ыдыс; бөтелке [12, 231]. С.Омарбеков бұл сөздің шүйші варианты туралы былай дейді: "Шүйші-керәсін шамның мойны, шынысы" "Еркем шүйшіні сүртіп қой". Оңтүстік Қазақстан облысы тұрғындары тіліндегі шиша, түрікпен тіліндегі чүйше, азербайжан тіліндегі шүшә, өзбек тіліндегі шиша сөздері бөтелке және жалпы шыны мағынасында жұмсалады. Шиша сөзі XIII ғасырда жазылған түркі тілі грамматикасында да кездеседі (П.М.Мелиоранский. Араб филолог о турецком языке) [13, 67].

Шамдал. Май шамдары қоятын тұғыр, жабдық. "Мыстан, қазан, самаурын, шамдал, бақыр аушалар, машиналардың түрлі бөлімдері жасалады" [9,338]. Қазақта. "шамның сәні шамдалмен" деген мәтел бар. Шамдал сөзі қазақ сөйленістерінде жиі қолданылады.

Жабын жабыңды. Бір нәрсенің үстіне салынатын бұйым. "Биік ескі қораға жабын болған тақтайлардың топырақпен толған жарығында бабақтардың шығып тұрғанын көргенім бар" [9, 99]. Түсіндірме сөздікте жабын атаулы жабыңды сөзіне сілтеніп оның үш мағынасы көрсетілген. 1(бір нәрсенің үстіне салынатын бұйым; 2)Үсті шөп сабанмен жабылған жаппа; 3(Терезе пердесі. Ал, диалектологиялық сөздікте ол сөздің 6 мағынасы көрсетілген.

Х.Досмұхамедұлы бұл сөзді "бір нәрсенің үстіне салынатын бұйым" мағынасында қолданған.

Мәсуек. Бұл сөзді Х.Досмұхамедұлы "Тіс тазалағыш" тіркесімен қатар қолданған: "Тамақ жеген сайын тісінді мәсуекпен (тіс тазалауышпен) жақсылап тазала" [9,191]. Н.Оңдасыновтың сөздігінде: "(мисуак УН) мәсуек тазартуға тиісті; 2) Шығыс елдерінде тіс ысқышын жасайтын хош иісті өсімдіктің аты."

Х.Досмұхамедұлы оңтүстік қазақтарының тіліне тән біраз сөздерді пайдаланады. Соған қарағанда ғалым тек батыс, солтүстік ғана емес, оңтүстік сөйленістері жөнінде де хабардар болғанға ұқсайды. Жар деген сөздің тұсына жақша ішінде дуал сөзін қатар келтіргеніне қарағанда, бұл екі сөзді синоним ретінде қолданғаны байқалып тұр. Диалектологиялық сөздікте жар сөзінің "үйдің қабырғасы" деген диалектілік мағынасы көрсетілген. Білім мағына Бағыс сөйленістер тобына тән. Жергілікті халық жар газеті (қабырға газеті), жар сағаты (қабырға сағаты) сияқты тіркестерді жиі қолданады. Мұны диалектологиялық экспедиция материалдары да растайды. Мысалы, Үйдің төрт жарының төртеуін төртеуін де сылату керек. Жар газеті мен жауынгерлік листок оқта-текте бір шығады.

Маяна.Жалақы, еңбекақы. "Ет алсақ, қадағы үш миллион сом, айында алатын маянамыз жүз миллионнан саналады". [9,141]. Кітапты баспаға дайындаған редакция алқасы сілтемеде "маяна" сөзін "жалақы", "еңбекақы" мағынасындағы сөз болу керек - деп дұрыс түсініктеме берген. Түсіндірме сөздікте:

" Маһианә, маһияна, маяна (маһи+анә, ма+яна). 1.Ай сайын. 2.Айлық, жалақы. "Бабасы Көмік деген аяр еді, Жәмшиттен маяна жеп өлгенінше, әр түрлі аярлықты жаяр еді". (Тұрмағамбет). [12, 247].

Мадди маданият. Бұрынғы өткен мәдениет. "Осылардың үстіне ислам ғалымдарына қарсы мад-

ди маданият, шаруашылық, сауда-санағат терминдеріне артықша назар салған". [9,158].

Өткізілген зерттеулерден шығатын нәтижелер мен перспективалар. Қорыта келгенде, Халел Досмұхамедұлының еңбектеріндегі үй шаруашылығына, құрылысқа және экономикаға байланысты терминдердің қолданылуы халықтық тікелей әлеуметтік, тұрмыстық және әдет-ғұрпына байланысты кеңінен қолданылған. Х.Досмұхамедұлының оңтүстік аймақ қазақтарының тіліне тән біраз сөздерді пайдаланғанын, соған қарағанда ғалым тек батыс, солтүстік ғана емес, оңтүстік сөйленістері жөнінде де хабардар болғанын біз жоғарыда атап өткенбіз. Ғалым оңтүстік өңірінде жиі қолданылатын ауқат (тамақ), ауқаттану (тамақтану) сөздерін де қолданған. Х.Досмұхамедұлы шығармаларын ықпалмен оқыса, одан әдеби тілдің кәдесіне жарайтын, әдеби лексикамызды байытуға үлес қосатын баамаларды табар еді. Ғалым басқа тілдерден сөз алу дәстүрін заңды құбылыс деп есептейді. Бірақ жапа-тармағай ретсіз ала бермей, іріктеп, қазақ тілінің фонетикалық заңдарына қайшы келмейтіндей етіп алу керектігін айтады. Ғалымның осы мақалада жазған ойлары бүгінгі күні де маңызын жойған жоқ.

Қай ғылым саласын алмасақ та ондағы терминдердің басым көпшілігі орыс тілі арқылы енген сөздер болып келеді. Осы терминдердің бір қатарына төл тілімізден балама тауып аудару не сәтті сөзжасам нәтижесінде лексикамыз едәуір байып, дамыды.

Әдебиеттер:

1. Әбілқасымов Б. XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдеби тілі. - Алматы: Ғылым, 1982. - 223 б.
2. Исаев С. Мерзімді баспасөзде ұшырасатын стильдік қателер туралы//Тіл мәдениеті және баспасөз. - Алматы: Ғылым, 1972. - 124-131 б.
3. Айтбаев Ө. Қазақ терминологиясының дамуы мен қалыптасуы. - Алматы: Ғылым, 1988. - 208 б.
4. Қайдаров Ә. Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас. - Алматы: Рауан, 1993. - 43 б.
5. Құрманбайұлы Ш. Қазақ лексикасының терминологиясы. - Алматы: Ғылым, 1998. - 205 б.
6. Сарыбаев Ш. Тіл білімпазы//Халел тағылымы. (Республикалық ғылыми теориялық мәслихат материалдары). - Алматы: Ғылым, 1994. - 32-42 б.
7. Нұрпейісов К.Н. Қайраткер Халел//Халел тағылымы. - Алматы: Ғылым, 1994. - 19-32 б.
8. Құлкенов М. Баспагер һәм редакторы//Халел тағылымы. - Алматы: Ғылым, 1994. - 42-45 б.
9. Досмұхамедұлы Х. Таңдамалы. - Алматы: Ана тілі, 1998. - 384 б.
10. Қазақ тілінің диалектологиялық сөздігі. I т. - Алматы: Ғылым. 1966. - 176 б.
11. Словарь иностранных слов. М., 1989, С.345).
12. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 3 том. Алматы: Қазақстан. 1982. -545 б.
13. Сыздықова Р. Сөздер сөйлейді. - Алматы: Ғылым. 1980. - 136 б.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАЗРАБОТКИ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ

В статье рассмотрены основные моменты в формировании стратегии маркетинга розничных предприятия в условиях жесткой конкуренции. Определены этапы разработки стратегии маркетинга. Также, определены основные цели, достижения этих целей и действия, которые укрепят конкурентные позиции предприятия розничной торговли.

Ключевые слова: розничные предприятия, стратегия маркетинга, конкуренция.

Лит. 5.

Қабден А.Т., Борбасова З.Н.

БӨЛШЕК САУДА КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ МАРКЕТИНГТІК СТРАТЕГИЯЛАРЫН ӨЗІРЛЕУДІҢ КЕЙБІР КӨРІНІСТЕРІ

Мақалада қатаң бәсекелестік жағдайындағы бөлшек сауда кәсіпорындарының маркетингтік стратегияларының негізгі құрылу кездері қарастырылған. Маркетингтік стратегиялардың құрылу кезеңдері қарастырылған. Сонымен қатар, бөлшек сауда кәсіпорындарының бәсекелестік позициясын айқындайтын іс-әрекеттер, мақсаттар және осы мақсаттарға жету жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: бөлшек сауда кәсіпорындары, маркетингтік стратегия, бәсекелестік.

Әд. 5.

Kabden A.T., Borbasova Z.N.

SOME ASPECTS OF DEVELOPMENT OF MARKETING STRATEGY THE RETAILER.

The article describes the main points in the formation of the marketing strategy of retail enterprise in a competitive environment. The stages of developing a marketing strategy. Also, the basic goal, to achieve these objectives and actions that will strengthen the competitive position of a retail outlet.

Keywords: retailers, marketing strategy, competition.

Lit. 5.

Постановка проблемы. Существенные изменения казахстанского торгового бизнеса, отмечаемые в последнее время, связаны, прежде всего, с насыщением рынка товарами и требуют от отечественных торговых предприятий внедрения в практику прогрессивных торговых технологий. В таких условиях возрастает роль и значение организации маркетингового управления деятельностью торгового предприятия.

Ужесточение конкуренции в сфере розничной торговли требует от операторов рынка детальной проработки своей маркетинговой стратегии. Формирование маркетинговых стратегий для розничных предприятий имеет свою специфику. Высокие темпы развития розничного рынка, обусловленные ростом доходов населения, позволяли ретейлерам захватывать и удерживать значительные доли рынка, не применяя детально проработанную маркетинговую стратегию.

Основные результаты исследования. Для внедрения новых стратегий компании необходимо более детально рассмотреть свои цели и пути их достижения.

Основные цели деятельности компании: связь с потребителями и получение прибыли. Другие цели, которые преследует предприятие:

- увеличить темпы роста прибыли;
- повысить объем реализации товаров;
- расширить сегмент рынка;

- помочь клиентам узнать о компании как можно больше положительной информации;
- повысить эффективность использования капитала;
- повысить удовлетворенности потребителей услугами и сервисом;
- рост конкурентоспособности фирмы.

Эти цели можно достичь следующим образом:

1) Цены на товары установить ниже, чем у конкурентов в связи с ориентацией фирмы на людей со средним уровнем дохода. Это обеспечит приток широкого круга потребителей соответственно спрос на товары и услуги увеличится и фирма станет конкурентоспособной на рынке.

2) Обеспечить взаимосвязь фирмы с потребителями с наименьшим количеством посредников. Это можно достичь за счет привлечения новых поставщиков или заключения контрактов с фирмами-производителями.

3) Обеспечить распространение положительного мнения о компании за счет личного общения, доброжелательности, вежливости и компетентности.

4) Добиться постоянного роста объема оказываемых услуг за счет рекламы, а в дальнейшем за счет расширения бизнеса.

Поэтому одной из важнейших задач маркетинга состоит в установлении максимально

¹ Кабден А.Т. магистрант КЭУК

² Борбасова З.Н. д.э.н., профессор

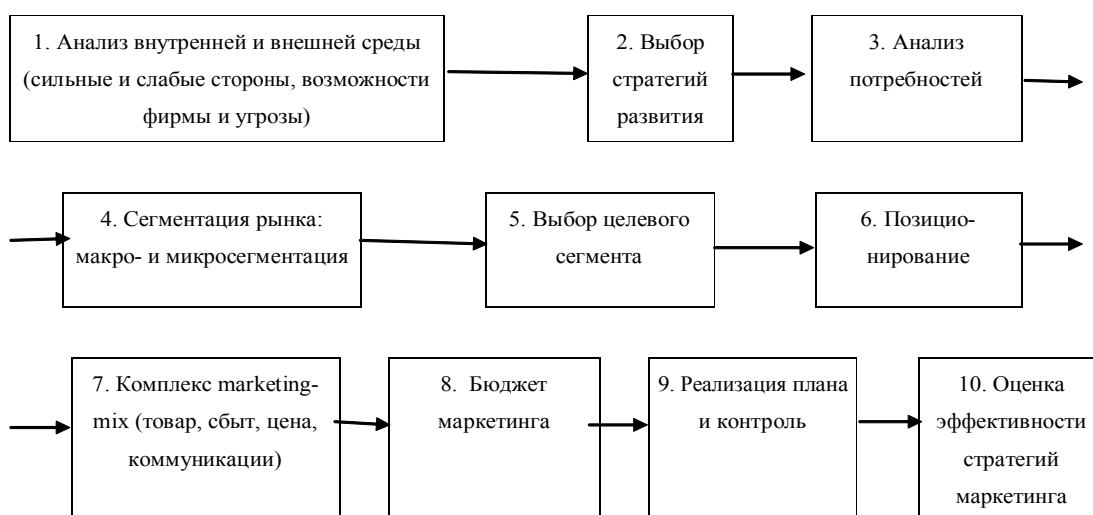
возможной планомерности в деятельности фирмы. Цель маркетинга в данном случае - так хорошо познать и понять клиента, что товар или услуга будут полностью удовлетворять потребителя. Это обеспечивается путем выбора оптимальной маркетинговой стратегии. Тем самым уменьшается степень неопределенности и риска маркетинговой деятельности.

Выбор стратегии маркетинга является определяющим на всех стадиях бизнеса - от появ-

ления продукции или услуги на рынке до их продажи и послепродажного обслуживания. Необходимо главное внимание уделять целевым покупателям, поэтому необходимо выбрать рынков, поделить его на сегменты, отобрать из них наиболее перспективные и концентрировать свое внимание на обслуживании и удовлетворение этих сегментов.

Этапы разработки стратегии маркетинга приведены на рисунке 1.

Рисунок 1. Этапы разработки стратегии маркетинга



Исходя из вышесказанного, подлинная стратегия маркетинга основана на сегментации, дифференциации и позиционировании. Она направлена на поиск конкурентного преимущества фирмы на рынке и разработку такого комплекса маркетинга (marketing-mix), который позволил бы реализовать это конкурентное преимущество.

SWOT-анализ позволяет определить причины эффективной или неэффективной работы компании на рынке, сжатый анализ маркетинговой информации на основании которого делается вывод о том, в каком направлении организация должна развивать свой бизнес и в конечном итоге определяется распределение ресурсов по сегментам. Результатом анализа является разработка маркетинговой стратегии или гипотезы для дальнейшей проверки.

Факторы, формирующие стратегию, могут быть классифицированы на две группы [1, с.69].

Внешние:

- состояние экономики (уровень занятости, инфляции, налогообложения и уровень деловой активности, экономический рост);

- социальные и политические процессы, государственное регулирование и гражданские права (интересы здравоохранения, равной оплаты за равный труд, влияние закрытия предприятий на местное сообщество и др.), природная среда и ресурсы, инфраструктура;

- привлекательность отрасли и условия конкуренции (рост рынков, технологические изменения, появление новых продуктов, силы кон-

куренции, экономика доходов, затрат и прибыли для отрасли, основные требования для конкурентного успеха);

- особые возможности и угрозы для компании.

Внутренние:

- сильные и слабые стороны организации, ее способность к конкуренции;

- персональные амбиции, философия бизнеса и этические убеждения управляющих (субъективные факторы, которые могут иметь важное влияние на организационную стратегию);

- влияние разделяемых ценностей и культуры компании на стратегию (политика, ценности, традиции, способы поведения, которые могут существенно влиять на культуру организации).

По форме стратегия - это разновидность управленческих документов, которая может быть представлена в виде графиков, таблиц, описаний и т.д.

По содержанию стратегия - это модель действий, инструмент для достижения целей организации [2, с.87].

Исходным пунктом формирования стратегии предприятия является, прежде всего, осознание его руководством невозможности сохранить и укрепить позиции фирмы, опираясь на традиционную политику. На разработку стратегии помимо потенциала организации влияют ряд факторов, среди которых важнейшими являются миссия и цели организации; состояние

рынка: конкурентные преимущества; организационная культура; продукция; компетентность высшего менеджмента и уровень его притязаний.

Стратегия развития предприятия вырабатывается в ходе реализации процесса стратегического планирования, проводимого на предприятии, итогом которого является предварительный проект развития на перспективу. Он, как правило, включает выбор конкретных сфер рынка, на деятельность которых должна быть ориентирована фирма; определение источника и типа используемых ресурсов; составление перечня технологий, планируемых к использованию; выбор способов, отраслей и направлений будущей деятельности, а также вида производимого продукта. В совокупности это и составляет стратегию организации [3, с.29].

Выработка стратегии развития предприятия предполагает знание и использование основных принципов планирования и управления. Различные авторы, описывающие основные принципы стратегического планирования, сходятся во мнении, что выбор миссии и целей организации является ответственным решением при стратегическом планировании [4с.78]. Миссия и цели служат ориентирами для всех последующих этапов планирования и одновременно, накладывают определенные ограничения на направления деятельности организации при анализе альтернатив развития.

При разработке новой стратегии для предприятия характерны следующие цели:

- Более высокое и надёжное положение на рынке.
- Расширение ассортимента продукции и повышение качества продукции.
- Увеличение доли рынка.
- Улучшение репутации предприятия среди клиентов.
- Обеспечение хорошей рекламы.
- Использование имеющегося опыта, на-

выков и технологических разработок в выпуске новой продукции.

- Выход на рынок иностранных конкурентов с более низкими издержками.
- Обеспечение хорошей сбытовой сети.
- Максимально удовлетворить вкусы и потребности покупателей [5, с.89].

Выводы проведенного исследования. Таким образом, эти и другие действия не только укрепят конкурентные позиции предприятий розничной торговли, но и заставят конкурентов "стрелять по движущейся мишени", то есть воздействовать на фирму в постоянно меняющихся условиях. Подобные мероприятия, проводимые компанией, потребуют от конкурентов огромной выдержки, надежной ресурсной базы и высокого уровня организации работы предприятия. Конкуренты попросту не будут знать, к чему готовиться завтра и готовиться ли вообще, а неизвестность всегда, как минимум, заставляет нервничать и просчитывать все возможные варианты, которых естественно существует великое множество. Как известно, нервная и напряженная обстановка в течение длительного периода времени не приводят ни к чему хорошему, и рано или поздно конкуренты начнут делать необдуманные поступки, пытаясь "подгадать" развитие событий.

Литература:

1. Басовский Л.Е. Маркетинг: Курс лекций. - М.: ИНФРА-М, 2008.
2. Дорошев В. И. Введение в теорию маркетинга. Москва 2003.
3. Герчикова И.Н. Менеджмент. Москва: 2008.
4. Факторы влияющие на конкурентоспособность предприятия // Вестник УМБ - Алматы, 2009.- №2- С.55-58.
5. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер. с англ. - М.: Ростингер, 2007.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ - ГЛАВНОЕ В НАЧАЛЬНОМ ОБУЧЕНИИ

В статье дается краткий обзор важности развития речевой деятельности в детском возрасте, дан краткий обзор работы учителя, также описаны некоторые методологические инструменты подготовки развития речи среди школьников, включая опыт самого преподавателя.

Ключевые слова: развитие речи, творческое списывание, творческий диктант, свободный диктант, сочинение. Лит. 4.

Карп Е.В.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІ ТІЛДІҢ ДАМУЫ - БАСТАПҚЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ

Мақалада балалық жаста сөйлеу мәдениеті қызметін дамыту маңыздылығына және мұғалімнің жұмысына қысқаша шолу жасалынған, сонымен қатар оқушылар арасында сөйлеу мәдениетін дамытудың кейбір әдістемелік құралын дайындау суреттелініп жазылған.

Түйінді сөздер: сөйлеу мәдениетін дамыту, творчестволық көшіру, творчестволық диктант, еркін диктант, шығарма.

Әд. 4.

E. Carp

SPEECH DEVELOPMENT OF PUPILS - THE MAIN THING IN THE EARLY LEARNING

This article gives a brief overview of the importance of the development of speech activity in childhood, provides a brief overview the teacher's work also describes some of the methodological tools to prepare language development among school children, including the experience of the teacher.

Keywords: language development, creative writing off, creative dictation, free dictation, an essay.

Lit. 4.

Урок русского языка - это, прежде всего урок развития речи и мышления учащихся.

Рамзаева Т. Г.

Одним из показателей уровня культуры человека, мышления, интеллекта является его речь. Речь - это канал развития интеллекта. Чем раньше будет освоен язык, тем полнее будут усваиваться знания.

Речевая деятельность детей способствует овладению родным языком. Речь помогает ребенку не только общаться, но и познавать мир. Развитие речи - важная задача обучения родному языку. Речь - основа всякой умственной деятельности, средство коммуникации. Овладение речью - это главный способ познания окружающего мира. Чем полнее и глубже усваиваются богатство языка, чем свободнее человек пользуется ими, тем лучше он познает всевозможные стороны в природе и обществе. Для ребенка грамотная речь - залог успешного обучения и развития, возможность в полной мере существовать в обществе. Развитие речевой деятельности ребенка - не стихийный процесс, он требует определенного педагогического руководства.

Большинство направлений работы по развитию речи можно успешно проводить на самых разных уроках. Но главные - это, конечно же, уроки русского языка и литературного чте-

ния. Поэтому полноценное речевое развитие младших школьников является важнейшим направлением процесса обучения русскому языку.

"Дитя, которое не привыкло вникать в смысл слова, темно понимает или вовсе не понимает его настоящего значения и не получило навык распоряжаться им свободно в устной или письменной речи, всегда будет страдать от этого коренного недостатка при изучении всякого другого предмета",- так считал К.Д.Ушинский[1,с.5-9].

Прошло много времени с тех пор, как были написаны эти строчки, но актуальность их не пропадает: через изучение русского языка - к познанию других наук.

В основу начального курса русского языка положено всестороннее развитие речи. Этой задаче подчинено изучение фонетики, морфологии, элементов лексики и синтаксиса. Развитие речи - это принцип в работе, как по чтению, так и по правописанию. Работа над правильным произношением и выразительностью устной речи, над обогащением словаря, над точностью и правильным употреблением слова, над словосочетанием, предложением и связной речью,- вот основное содержание уроков по развитию речи.

Развитие речи - та необходимая составная часть содержания, то звено, которое органичес-

¹ Учитель начальных классов высшей категории, средняя общеобразовательная школа № 86

ки связывает все части начального курса языка и объединяет их в учебный предмет - русский язык. Наличие этого связующего звена открывает реальные пути осуществления межпредметных связей и создания системы занятий по развитию речи, единой для уроков грамматики и правописания.

Рассмотрим принципы в работе учителя как ступени для движения его совместно с подопечными по лестнице знаний.

Речевая активность учащихся проявляется в их общительности, в отсутствии скованности, молчаливости, боязни говорить. Учитель обязан "разговорить" своих учеников в любых условиях и ситуациях.

Углубленное смысловое восприятие детьми учебных текстов для чтения, списывания, воспроизведения по памяти. Педагог понимает, что развитие речи у одних надо начинать с устной речи, для других - верным будет начало с речи письменной.

Формирование у детей педагогом некоторых понятий, связанных с лингвистикой текста. Имея знания о построении текста, ребенок успешно овладевает осознаваемостью речевых действий.

Теоретические знания, умение анализировать, сопоставлять и компоновать свои мысли в звуковой или зрительной интерпретации, показывают уровень готовности ребенка к речевой деятельности самостоятельно или под контролем учителя.

Выполнение заданий, развивающих связную речь учащихся, письменную или устную, способствует повышению уровня у детей собственной речевой активности и её применения на практике. Ребенок чувствует самостоятельность в своей речевой деятельности, он уже перестает комплексовать за свою косноязычность и боязнь быть не понятым окружающими.

Эти "ступени" существуют перед учителем как проект его деятельности в развитии речи и общей культуры своих учащихся.

Современная нацеленность программы на речевое развитие учащихся выдвигает задачу дальнейших методических поисков, связанных с определением места и роли уроков развития речи в системе обучения русскому языку.

Важнейшим достоинством современного этапа обучения русскому языку является повышенное внимание к речевой подготовке школьников. Обучение в начальной школе начинается с усвоения понятий "язык", "речь", "предложение", что в дальнейшем становится базой для обучения грамоте как основе письменной речи, для обогащения лексического и грамматического строя речи, для её стилистической дифференциации[2,с.11-13].

Указанные методические закономерности и принципы в своей совокупности являются теорией методики обучения языку и развития речи, руководствуясь которой целесообразно строить работу по развитию речи младших школьни-

ков, определять содержание, отбирать и структурировать средства и методы обучения на современном этапе.

Работу по развитию речи своих учеников строю в системе так, чтобы приоритетными оставались следующие цели:

- обогащение словарного запаса и грамматического строя речи учащихся;

- обучение выбору точных, выразительных, адекватных речевой ситуации языковых средств;

- обучение нормам языка и целесообразному, уместному применению его в зависимости от речевой ситуации, от смысла и стиля высказывания;

- совершенствование и развитие речевой деятельности учащихся, т.е. процессов порождения и восприятия речи, на всех уровнях языка - фонетическом, лексическом, морфологическом и синтаксическом; выработки основных качеств "хорошей" речи.

Развивать речь детей - значит систематически работать над её содержанием, последовательно учить детей построению предложений, вдумчивому выбору подходящего слова и его формы, постоянно работать над грамотным оформлением мыслей.

Задачу добиться творческого подъема в классе и тем самым способствовать прочному усвоению родного языка я решила с помощью разнообразных видов письменных работ. К ним относятся: творческое списывание, творческий диктант, свободный диктант, творческое изложение, творческое сочинение.

Все эти виды работ провожу в определённой системе, начиная с таких, которые требуют от учащихся меньшей самостоятельности. Первой ступенькой в этой работе является творческое списывание. Творческое списывание, прежде всего, должно быть сознательным. Сознательным же оно должно быть только в том случае, если учащиеся понимают содержание текста, умеют пересказывать его, объяснить правописание слов с уже изученными орфограммами.

Творческое списывание обычно усложняют заданиями, связанными с развитием речи. В ходе работы над текстом дети подбирают пропущенные слова, проводят орфографический разбор, затем текст списывается.

Например: Наступила... зима. Выпал... снег. Он покрыл... землю, деревья, крыши домов (и т.д.).

Творческий диктант может быть проведен на уроках закрепления и на уроках проверки знаний учащихся. Творческий диктант с ведением в него требуемых заданием орфограмм близок к творческому списыванию. При творческом диктанте текст воспринимается на слух, ученик должен тут же, чтобы не отстать от класса, подобрать нужное слово для вставки, т.е. работать быстрее, для чего необходим определённый навык.

Например: Было (жаркое, знойное) лето. Кузьма шел по (зеленому, пестрому) дугу. Вдруг

в (высокой, сочной) траве он увидел (маленьких, сла-бых) зайчат, (и т.д.) (Слова в скобках - дети подбирают сами)

Переходной ступенькой к изложению является свободный диктант. Он способствует развитию умения уловить ход мыслей автора, запомнить их последовательность связь. Для свободного диктанта необходим сюжетный текст.

Как известно, урок развития речи является разновидностью уроков русского языка, где основным упражнением традиционно считается изложение и сочинение.

Специфика выборочного изложения состоит в том, что дети учатся выделять в тексте отдельные темы, вычленивать материал, относящийся к той или иной теме, строить высказывание на основе собранного материала. Выборочные изложения, в конечном счёте, - связующие звено между изложением и сочинением.

Выборочные изложения, используемые в системе других видов работ по развитию речи, помогают научить школьников собирать и систематизировать материал, способствуют закреплению умения определять объём и границы темы высказывания, раскрывать основную мысль.

Задача учителя начальных классов состоит в том, чтобы развивать у детей потребность в написании увиденного, услышанного, прочитанного, учить без боязни делиться своими переживаниями, развивать потребность описывать красоту окружающей природы, красоты человека, приобщать его к миру прекрасного.

Чтобы сочинение получилось ярким, необходимо добиваться связности текста, красочности в описании, правильного построения предложения. Подготовка к написанию сочинения начинается задолго до этого. Дети выписывают отрывки из стихов, работают с текстами на тему сочинения, наблюдают, собирают иллюстрации. На уроке каждый старается поделиться знаниями, которые он добыл. Это очень важно, чтобы до написания сочинения дети уже работали над отдельными словами, предложениями.

На уроке развития речи, основное внимание уделено речевой деятельности учащихся, которая проявляется как в устной, так и в письменной формах. Цель такого урока - опираясь на полученные знания о языке, целенаправленно обогащать лексико-грамматический строй речи детей, учить их воспринимать (и понимать) чужую речь, а также строить собственные высказывания (тексты) в соответствии с нормами русского языка. Речь как деятельность по использованию языка в целях общения, познания, воздействия на других людей определяет содержание и структуру урока развития речи.

Кратко охарактеризую особенности речевых уроков. Специфика урока развития речи заложено уже в самом его названии: приоритет здесь отдаётся развитию языковой личности. Кроме того, она проявляется в целях, содержании, типологии уроков, а также в методах и приёмах обучения.

Основные цели урока развития речи:

- обогащение словарного запаса и грамматического строя речи учащихся; обучение нормам языка и их использованию в речи;

- формирование коммуникативной компетенции и развитие языковой личности, совершенствование коммуникативных умений;

- обучение навыкам культуры речи и речевого общения;

- развитие основных видов речевой деятельности: говорения, письма, слушания и чтения;

- развитие мышления и формирование процессов мыслительной деятельности (анализа и синтеза, абстракции и обобщения) средствами языка, используемыми в речи;

- знакомство с основными речеведческими понятиями, как теоретической основой обучения языку и развития речи.

Структура урока развития речи диктуется целями и содержанием учебных задач и речевых ситуаций.

Младший школьник с сегодняшнего дня получает большое количество информации из самых различных источников. Для использования этих сведений в своей жизни ученику необходимы не только знания, но и умение обладать грамотной речью для общения и жизни в обществе.

Развитие устной и письменной речи у младшего школьника предполагает не столько формирования системы знаний, умений и навыков, а самое главное всемерное развитие ребёнка в процессе обучения на всех ступенях школы [3, с.10-12].

Литература:

1. Анищенкова Е.С. Речевая гимнастика для развития речи дошкольников. - М.: АСТ: Астрель, 2007. - 61 с.

2. Дембицкая Н.В., Обухова Е.А., Бакулина Г.А. Методика интеллектуального развития младших школьников на уроках русского языка. -- М.: Владос, 2006. - 280с.

3. Политова Н.И. Развитие речи учащихся начальных классов на уроках русского языка/ Пособие для учителя.- М.: Просвещение, 1984.

4. Щеголева Г.С. Уроки развития связной речи в начальной школе: Методическое пособие для преподавателей начальных классов - СПб.: Специальная литература, 1997

**ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МИСТИКАЛЫҚ ОБРАЗДАР ЖӘНЕ
М. ЖҰМАБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕР**

Мақалада М.Жұмабаев шығармасындағы символизмнің көрінісі, яғни мистикалық образдардың көрінісі туралы қарастырылған. Сонымен қатар қазақ әдебиетіндегі символизмнің ерекшеліктері анықталған.

Түйінді сөздер: Символ, символизм, мистикалық образдар, лирикалық кейіпкерлер
Әд.10.

Ш. Кельмағанбетова

**МИСТИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ В КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ
ТВОРЧЕСТВА М.ЖУМАБАЕВА**

В статье раскрываются особенности творчества Магжана Жумабаева, т.е. проявления символизма и мистические образы в произведениях. Также рассматриваются особенности символизма в казахской литературе.

Ключевые слова: Символ, символизм, мистические образы, лирические образы
Лит.10.

Kelmaganbetova Sholpan¹

**MYSTICAL IMAGES IN KAZAKH LITERATURE AND SOME PECULIARITIES
OF M. ZHUMABAEV'S WORK**

The peculiarities of M. Zhumabaev's work i.e. the display of symbolism the peculiarities of symbolism in Kazakh language and mystical images in his works are given in this article.

Keywords: Symbol, symbolism, mystical images, lyrical images.
Lit.10.

Мәселенің қойылуы. Бүкіл қазақтың саяси-әлеуметтік, мәдени-ғылыми, тарихи-эстетикалық ой-пікіріне қозғау салып, серкелік жасайтын құдіретті күш қазақ халқының шығармашылық рухы, сөз өнері. Тым әріге бармай-ақ алты алашты ауызға қаратқан, қас-дұшпандарын алыстан-ақ қалтыратқан Абылай ханды оң жолға бастап, ақ батасын берген, терістігі болса, бетіне шыжғырып басқан, халық мүддесін жеке пиғылдан жоғары қойып, қазақтың дана да көркем сөзін мемлекеттік деңгейге шығарған Бұқар жырауды еске алайықшы. Бұл - қазақтың рухы басылмаған, өзінше ойлап пішуден қалмаған дәуірінің жемісі еді.

XX ғасыр қазақ даласына да жаңа дәуірдің жаршысы болып келді. Абай дәстүрін дамытып, жалғастырған ізбасар ақындар Шәкәрім, Ахмет, Міржақып, Сұлтанмахмұт, Мағжандар тарих сахнасына шықты. Осы кездегі Ресейдегі саяси әлеуметтік өзгерістердің қазақ жеріне жаңғырып жетуі қоғамдық әлеуметтік ойдың өрісін кеңейтті. 1905 жылғы алғашқы орыс революциясының әсерінен қазақ даласына келген ағартушы демократтар әсері болды. Жоғарыдағы ақын-жазушылар бастаған қазақ ақын-жазушылары ұлттық сана-сезімді оятар бағыт-бағдар іздеді. Оны әрқайсысы өзінше тапты, өз пікірлерін бір бағытқа түзеді.

XX ғасырдың басы - қазақ халқының тарихында ұлы өзгерістермен үлкен асулар кезеңі, яғни, айбынды да айралы саяси күрес, ащы ыза мен кекке толы көтерілістер дәуірі болды. Дәл осы тұста қазақ арасында оқу-ағарту жұмыстары өркен жайып, қазақ зиялылары алдыңғы

қатарға шыға бастады. Қазақ тілінде кітап бастыру, газет-журнал шығару жолға қойылды. Халықтың сана-сезімі оянып, руханияттың басты көзіне айналды.

Соңғы зерттеулер мен жарияланымдарда талдануы. Қазақ жазба әдебиетінің өткен ғасыр басындағы әдеби ағым-бағыттары турасындағы көзқарастарды қарастырғанда, бүгінгімен салыстырғанда олардың айтылған мерзімдеріне көңіл бөлу аса қажет. Өзімізге белгілі, "кемелденген социализм" дәуірінде жазылған әдеби зерттеулерде ғасыр басындағы шындықтар бұрмаланып келді.

Бірінші, қоғамдық күштерді белгілі символикада бейнелеп, сол арқылы оқушы көңілінде тиісті әсер қалдыру. Мәселен, алмас қанатты періште бейнесіндегі Бостандық, Азаткер Ғұн, керітартпа Түн баласы т.т.

Мағжанның негізгі тұлғасы, кейіпкерлер: от, күн, түн, шығыс пен батыс, жал- жал қарақан тобырлары т.б. Міне, мұның бәрі рәміздік белгілер. Рәміздік белгілер тікелей өмір суреті емес. Ақын жүрегіндегі лепті, күшті толқыныстар. Рәміздік (символ) нысандардың лексикасы, сөз қолданысы, өлең сазы, назы тіптен айрықша [2;174].

"Бостандық"- 1923 жылғы жинақта осы өлеңге автор "1918 жылы Сібірде революция дәуірінде жазылған" деген ескертпе жазады. Соған қарағанда бұл өлең Омбыны чехославактар мен Колчак үкіметін басып алған кезінде жазылса керек [3;433].

Мағжанның "Бостандық" өлеңінің ерекшелігі неде десек, бостандық символының "таң"

¹ Philologi master, Work Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz

емес, "періште" болуы ғана дей алмаймыз. Мәселе ишарат белгінің тосын, соны (бостандықты "періштеге" балау С.Мұқанов, С.Сейфуллинге тән болмауы өз алдына екендігіне ғана емес, сол белгілі қаншалықты ажарлап тұлғаланып көрсете білуінде. Алдымен ақын қиындықты тұспалдау арқылы берумен шектелмейді, сол ишараны кең дамытып, өзіндік биікке көтереді.

Жер жүзін қан басқанда,
Көбігі шығып аспаға.
Жын жолдас боп адамға,
Туралық, теңдік ұмытылып.
Инжіл, құран жыртылып,
Жатқанда жерде- табанда.

Мұндағы үлкейту, шарттылық (жер жүзін қан басу - әрине, әлсіреу) бір нақты суретпен (қанның көптігі, көлемділігі сондай, оның көбігі болуы, әрі сол көбіктің аспаға шығуы) ұласқан. Сондай-ақ адамға жын жолдас болуы да - шарттылық жемісі. Сөзбе - сөз ұғынып, адам жынмен жолдас болды деп түсінбейміз, жын тәрізді ерекше теріс сипатты дұшпандық иелері мен жолдас болуын қабылдаумен бірге "жын" сөзі туғызатын бір түрлі қорқыныш елегізуді де қоса қабылдаймыз. Инжіл, құранның жыртылып, табанда жатуы да сол кездегі басым көпшілігі дінге сенген халық ұғымына жақын түсінікті алумен бірге, сол оқиғаға белгілі бір кезеңдегі, белгілі бір елдегі дінге қарсы науқан биігімен емес, жалпы адамзаттық ортақ дәстүр мұнарасымен қарау нәтижесі деп түсіну керек. Өлеңде одан әрі бостандық белгісі - періште болып көрсетіледі:

Көк есігі ашылды,
Жұмақ нұры шашылды.
Келді ұшып бостандық.
Ғарыш нұрлы жүзі бар
Кәусар жібек сөзі бар,
Әдемі, алмас ақ қанат.

Көк есігі болмайтыны, оның пайда болып, ашылуы да ерекше құбылыс екені белгілі. Демек, көк есігі ашылуы да бостандық символы - періште артықшылығын дәлелдеуді негіздеп тұр. Періштенің "нұрлы жүзі", "кәусар жібек сөзі", "әдемі алмас ақ" қанаты болуы - бәрі бостандық белгісін ақынның қаншалық қадірлейтін көрсетеді. Осы орайда Сәкеннің бостандық символы - тұлпарды қалай күтіп, баптағанын еске алайық:

Таңды қарсы алмаққа
Тұлпарларды таптық біз.
Айдарына қызыл шоқ
Үкілеп сүзіп таптық біз
Қызыл шашақ - оқа ұстап,
Жібек жабу жаптық біз
Күміс ермек ерлесіп.
Жаратып, байлап бақтық біз.
(... "Асығып тез атандық" өлеңінен).

Мұнда нақты көрсету (тұлпар айдарына шоқ тағу) ажарлаумен (шоқтың қызыл болуы, оны үкілеп, сүзіп тағу, жабудың жібек болуы, ердің "күміс" екендігі т.б.) астаса алынған. Әйтсе де бостандық белгісін әдемілеуге келгенде, екі

ақынның да шарттылық пен ажарлауды пайдалануан біршама ұқсастық байқалса да, өлеңді тұтас оқып шыққанда, әр ақында әдеміліктің түрлі бояуға малынғанын көреміз.

Мағжанның осы топқа жататын өлеңдерінің бірі - "Пайғамбар" өлеңі. Б.Қанарбаева Мағжанның бұл өлеңінің өмірге келуі жөнінде былай түсіндіреді: "XIX ғасырдың аяғы XX ғ.басында монополистікке дейінгі капитализмнен, империализмге өту дәуірі аяқталды. Халықаралық аренада соғыс күштері жаңадан жіктеледі. Дүние жүзінің барлық елдерінің экономикалық және саяси дамуының әркелкілігі оларды өзара шиеленістіре түсті. Ресейдің Жапониямен болмай қоймайтын соғыс қатері күшейді. Ресейдің өз ішінде тулаған толқынды буырқанып, революциялық дағдарыстың толғағы пісіп жетіле бастады."

Күнбатыстан әлем халықтарына келе жатқан бұл апат, Ресейдің алдыңғы ойлы демократтарының наразылығын тудырды. Халық басына төніп келе жатқан бұл қауіпті орыс символиктерінің бірі Мережковский өзінің 1894 жылғы "Дети почи" өлеңінде бейнелеп жазды. Еліне төніп келе жатқан апаттан сақтандыруға тырысты. Өлеңде империалистерді құдайдың қарғысына ұшыраған түнектен туған, түн балалары деп атайды. Шіркін осы бір жемтікке таласқан құзғындардың ортасына жай түсітіп, жан-жаққа тарататын пайғамбар болса, мүмкін ол осы қырғыннан бойын сақтап отырған Шығыстан келер деп үміттенеді. Бұл - күнбатыстан келе жатқан апаттың алдын алып соғылған қоңырау еді. Мережковскийдің бұл болжамының дұрыс шыққанын уақыт дәлелдейді. Дүние жүзілік соғыс басталғанда, қазақ ақыны, оның данышпандық пікіріне тәнті болып, орыс ақынын "пайғамбар" деп атайды. Сөйтіп қазақ халқын оның пікірімен жақын таныстыру мақсатындағы әйгілі "Пайғамбар" өлеңі өмірге осылай келді.[4;46].

"Мережковскийдің "Түн балалары" (1894) Мағжан бір жасқа толғанда жазылған осы өлеңнің бір шумағын Мағжан кейін есейе келе "Пайғамбар" атты өлеңіне эпиграф етіп алады. Эпиграф етілген шумаққа қасіретті түн балалары бар үмітін Шығыстан ағарып атып келе жатқан таңмен байланыстырады. Таңмен бірге пайғамбар келе ме деп дәметеді. Бірақ бұлардың күтісі орыс суреткері Александр Ивановтың "Явление Христа народу" монументальдық полотносындағы пайғамбарды жарқын үмітпен күткен сорлыларға ұқсамайды. Мережковский өлеңіндегілер шетінен үміті кесілгендер ме, қалай?

Мы - над бездною ступени,
Дети мрака, солнца ждем:
Свет увидим - и, так тени
Мы в лучах его умрем,-

Деп күтпеген жерден қасіретті аяқталады Мережковский өлеңі.

Мережковскийден өзгеше, қазақ ақынының өлеңінде түн балалары емес, Шығыстан келеді

деп дәмеленетін Пайғамбардың өзі сөйлейді. Ол түн балаларына арнайы сәлем жолдағандай. Символистік өлеңнің жұмбағы көп. "Дети мрака" - "Түн балалары" кім, олар не себепті қасіретті? Соншама жазығы неде? Жұмбақ шымылдықты қазақ ақыны жүргендей. Күнбатысты қараңғылық қаптауын, көр көзділердің"

Қалайша күнәға батқандықтарын ол былайша түсіндіреді: батыс иманынан айырылған, жанын емес қарнын ойлайды, кеңірдегі сасыған топса. Олар тәңірінің сүйікті ұлы Айсаның қанын ішкендер, Інжілді өртеп, Құранды аяққа басқандар. Сол себепті шулайды, ұлиды, көр көзінен жас төгіп, Күншығыстан бір Пайғамбарды күтеді. Және ол Пайғамбар көктен, ғарыштан келетін мифологиялық тұлғаға ұқсамайды. Сірә де Мағжан біздің сонау көне тегіміз Аттилланың күллі Европа құлдарын құлдық бұғаудан құтқарған ерлігің еске ала ма, әйтеуір Батысты азат ететін Пайғамбардың Күннен, Гуннен туғанын паш етеді.

Қайғыланба, соқыр сорлы, шекпе зар,

Мен - Күн ұлы, көзімде күн нұры бар.

Мен келемін, мен келемін, мен келем,

Күннен туған, Гуннен туған Пайғамбар.

Мұнымен тынбай, ақын ерте күнде атты Күннен туған Гунның кім екендігін нақтылап, өлеңінің соңынан "Гун - түріктің арғы атасы" деп сілтеме жасайды.

Күншығыстан таң келеді - мен келем,

Көк күңіренеді мен де көктей күңіренем.

Жердің жүзін қараңғылық қаптаған,

Жер жүзіне нұр беремін, Күн берем! - дейді

Мағжан жырындағы Пайғамбар. Демек, символикалық стильде сарыуайым, дүниеден торығу, табыт мен көрден басқаны көрмеу, өлім күйін есту ғана кезікпейді екен. Еңдеше ақынның кеудесінен қараңғылықты, өмірге қабілетсіздікті көрушілердің айтып жүргені бос сөз. Мағжан енді ояна бастаған Шығыстың алып халықтары рухынан нәр алды да, күй қанатты басым билге көшті, атой салды, үлкен символдық бейнелер арқылы жахандық көлемдегі пафосқа көтерілді. Символистің де символисі бар. Бірі өлең жолына өрісті ой-пікірлерді сыйғыза алмаса, заманын нақтылы бейнелер арқылы суреттеуге мүмкіндік таппаса, Мағжан, керісінше, Бостандықтың өзіне символ тапты, романтикалық әуездің өзін ұлттық идеяға бағындырды, ешбір риторикасыз, айғай-ұйғайсыз нешеме континенттерге жетерлік дауыспен сөйледі [5; 284-285].

Осы "Күншығыс", "От", "Пайғамбар" өлеңдері жөнінде және Мағжан поэзиясын ақындық-азаматтық кредосын А.Шәріп: "Желісі көне" "Шығыс-батыс" проблемасындағы бұл тенденциямен жақсы таныс Мағжан өз тұғырнамасын тиянақтап алды да, ақындық-азаматтық бағдарламасын жүзеге асыру үшін түркішілдікке ("Орал", "Орал тауы", "Алыстағы бауырыма", "Тез барам", т.б.) табан тіреді және онысын шығысшылықпен түйістірді ("От" циклі). Ақын поэзиясындағы Күн, от образдарының саяси

айшық аңғартатыны - осы арнада" - деп қарастырады. М.Оразбек болса осы шығысшылық, түркілікті қазақи ортадағы бақсылық сезім ауанына сай алады да: "Мағжанға ғана тән бақсылық ауаны оның символизмін мүлде жаңаша бағытқа салып, поэзиядағы символизм үлгісін ұлттық таным аясында тың арнаға бұрады. Оның айрықша тұлғасын таңытатын ешкімге ұқсай бермес ұлттық символизмдік лирика қалыптастыра отырып, өзінің өзгеше даралық сипатын дәлелдей түсетін ақындық бір тұсы да осында жатыр", - деген пікір білдіреді [6;12].

"Пайғамбар", "Күншығыс", "От" өлеңдері ақынның өзге өлеңдеріне қарағанда, авторлық идея, поэтикалық мазмұн үш өлеңді бір-біріне жақындата түседі. Бірақ жеке-жеке алғанда үш шығармада да өзіндік айтары бар автор дарынның қайталанбас дербес қолтаңбасы екендігін мойындамасқа лажымыз жоқ [7; 49-56].

"Пайғамбар", "Күншығыс", "От" өлеңдері ақынның өзге өлеңдеріне қарағанда, авторлық идея, поэтикалық мазмұн үш өлеңді бір-біріне жақындата түседі. Бірақ жеке-жеке алғанда үш шығармада да өзіндік айтары бар автор дарынның қайталанбас дербес қолтаңбасы екендігін мойындамасқа лажымыз жоқ [8; 49-56].

Жалпы мәселенің шешілмеген жақтарын айқындау. Символизмнің философиялық астарын және ақын жанының ерекшеліктерін есепке алғанда Мағжанның бұл өлең А.Шәріп: "Символистердің өмір-өлім" ара қатынасын айқындауда сауаттанған, саналы түрде сүйенген қайнары - Ницшенің Мәңгі Қайта Оралу туралы ілімі", - деп байланыстырған болатын [9; 3]. Ал бұл жөнінде Ш.Елеукунов: "Мағжан өлеңдерінде жиі ұшырасатын өмір мен өлім проблемасы толығы үстінде Фрейдтің Танатос инстинкті дейтінге байланысты пікірлері қазақ ақынына қатты әсер еткендігі байқалады", - дейді. өлең "қажыдан енді, күш бітті" деп басталады да, өңшең ажалына кезіккендерді тізбектей жөнеледі. Бейтаныс адам о дүниеге аттанса да, жас қайың құласа да, майдандағы ұлан оққа ұшса да, Бетпақшөлде адасқан сорлы опат болса да, он бестегі сұлу көз жасына тұншығып жан тапсырса да, жас жігіт айдын көл астындағы толқын шаш жалаңаш сұлуларды құшқан бойда жан тәсілім етсе де - бәрінің рефрені, қайырма-сы біреу: өлім әрдайым ақынға тәтті күй болып естіледі. Ежелгі дәстүр бойынша сұм ажалға лағнет айтылмайды. Ақын жаны тітіренбейді, қайта "балқиды". Қорытынды шумақ былайша түзіледі:

Бетімнен тәтті бір сүйіп,

Алдыға алшы әлдилеп..

Келші, өлім, тезірек.

Жан ұшудан тоқтады,

Жынданып енді соқпайды.

Кешегі асау жас жүрек,

Балқиды жаның бұл күйге.

Мені де, өлім, әлдиле..

әлдиле, өлім, әлдиле!

Ақын шынымен-ақ қара басына өлім тіледі

ме, жоқ әлде не ойы болды екен бүккен? Өнердің үнемі түсінікті болуы шарт емес шығар. Мүмкін өнерді бір уақ түсіну де керек шығар? [10; 97].

"Өз басым осы өлеңді оқығанда оспаққа асылайын деп тұрған, не зиратқа қарай ентелеп бара жатқан лирикалық кейіпкерді көзіме елестете алмаймын. Өлең автордың тағдырына қатысты десек, бұның да қисыны шамалы. Өзін өлімге әддилеткісі келсе, Мағжан сол Карелия орманында қалудың айласын табар еді ғой. Жалпы, өзін өлімге қиған символисті көреміз. Мағжан өлеңінен біз әбден қиналған, тағдыр теперішін көріп қажыған, қапаланған адамның жан әлемін сезінеміз. Ажалды еске алу бұл арада гротеск ролін атқарып тұрған тәрізді. Нағыз ақын жүрегі дүниедегі не жақсылық, не жамандықтың бәрін магниттей өзіне тартып алады. Ол қуаныштан да, қайғыдан да жас төгу, өліп кеткісі келуі мүмкін. Мағжан сөйткен. Заманның қайғы-қасіретін жүрегінен өткізіп, дертіндей сезінген. Бірақ ол ешқашан болашақтан үмітін үзбеген", - дейді Ш.Елеукунов [11; 201]. Өмір азабынан өлім құтқарады дейтін минуттарды кім басынан кешпеген көбі оны ұмытады, ал ақын соған бір сәт тәнті бола қалады [12;126].

Зерттеудің негізгі нәтижелері. Символистік бағыт көркемдік мазмұнның рухани - эстетикалық терең мәнін белгілейді. Бұл үлгідегі көркемдік мазмұн мәдени - көркемдік дәстүр бірлігінен, қаламгерлердің дүниетаным ұқсастығынан және олардың алуандығы өмірлік проблемалардың ортақтығымен, түптеп келгенде, дәстүр тудырып отырған әлеуметтік, мәдени, тарихи жағдайлардың ұқсастығынан шығады. Дегенмен бір бағыттағы әр қаламгердің дүниетаным, проблемаға қарым-қатынасы, оларды шешу жолдары мен тәсілдеріне қатысты түсінігі, идеялық және көркемдік концепциялары әр түрлі болуы әбден мүмкін. Соған орай бағыттың әдеби мектептер мен топтардан айырмашылығы айқындалады.

Символизм қазақ поэзиясына үлкен олжа салды деуге болады. Символизм арқасында қазақ өлеңінің бұған дейін ашылмаған қырлары ашылды. Лирика жанрымыз жүрекке, сезімге бойлай түсті. Символистер санадан гөрі сезімге мольрақ берілетіні белгілі. Сезімнің талай мың құбылма күйлері әлі хатқа түсіп үлгермеген және де Мағжан өзінің жаңа ырғақ, дыбыстарды, буындарды түрлі-түрлі әуенде қоңыраулату арқылы ескі поэзиялық дәстүрлеріміздің бір қыдыруының күлпәрша-

сын шығарды. Сонымен қоса символизм - дүние-ежүзі әдебиеті дамуының белгілі бір сатысы екенін ескере кетейік. ХХ ғасырдың басында қазақ әдебиетінің дүниежүзілік байланысын айтқанда да Мағжан поэзиясындағы символизм сарынының сол байланыс арқылы енгенін айта кетіп, қазақ әдебиетіне бұл ағымның бой көрсеткені зиянға емес, пайдаға шығады деп ойымызды қорытамыз.

Аталған бағытта жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижелері мен перспективалары. Қазақ әдебиеттану ғылымында әдеби ағым мәселесі ең бір түйткіл мәселенің бірі екендігі белгілі. Біз осы магистрлік жұмысымызды жазу барысында әр кезеңде әр түрлі ғылыми-теориялық тұрғыда жазылған ғылыми еңбектерге сүйене отырып, М.Жұмабаев шығармасындағы осындай ағымдардың көрінісіне баса назар аудардық.

Әдеби мектептер мен топтардың мүшелерін идеялық-көркемдік таным бірлігі яғни бағдарламалық-эстетикалық тұтастық топтастырады. Ал бір бағытта бірнеше ағым, мектептің болуы ұшыраса береді. Демек, ағымдар бағыттың алуан түрлері болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Әбдиманұлы Ө. ХХ ғасыр бас кезіндегі қазақ әдебиеті. Алматы, "Қазақ университеті", 2002.
2. Тілешов Е. Суреткер және көркемдік әдіс. Алматы, 2005
3. Волков А. Очерки русской литературы конца XIX и начала XX века. Москва, 1955.
4. Қанарбаева Б. Жырымен жұртын оятқан. Алматы, "Ана тілі". 1989.
5. Жирмунский В.М. Введение в литературоведение. С. - П., 1996.
6. Жұмабаев М. Шығармалары. I том. Алматы, "Жазушы". 1989.
7. Елеукунов Ш. Әдебиет және ұлт тағдыры. Алматы, "Жалын" ЖШС, 1997.
8. Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы. 2-кітап: оқу құралы/ жалпы ред. Басқарған Т.Кәкішұлы: Алматы: Қазақ университеті, 2002.
9. Ысқақұлы Д. "Қазақ елі, бір ауыз сөзім саған". Алматы: ҚАЗАқпарат, 2004.
10. Мұстафа мен Мағжан - Тұран елінің даналары, Алматы, 1993.
11. Шәріп А. Қазақ символизмі // Қазақ әдебиеті, 9 шілде, 1999.
12. Елеукунов Ш. Арсының ақыны. // Таңшолпан, 2002, №4.

Мақалада, қазіргі таңда шетелдік инвестицияларды тарту саясатын жетілдіру бағыттары ел экономикасының шикізаттық бағдарлануын азайтуға мен ауылшаруашылық сияқты салалардың дамуын қамтамасыз етуге жұмылдырылу қажеттегі негізделеді. Сондай-ақ шетелдік инвестицияларды тарту аймақтардың әлеуметтік дамуындағы теңсіздік пен депрессивті аудандардағы жұмысбастылық мәселелерін де шешеуге бағытталуы керек.

Түйінді сөздер: мемлекеттік инвестициялық саясат, шетелдік инвестициялар, инвестицияларды салалық қайтабөлу.

Әд. 5.

Құттыбай М.
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ
ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

В статье обосновывается необходимость концентрации и направления привлекаемых иностранных инвестиций на снижение сырьевой направленности национальной экономики и поддержку таких отраслей как сельское хозяйство. Кроме этого привлечение иностранных инвестиций должно быть направлено на решение проблем социального неравенства в регионах и повышение занятости в депрессивных районах.

Ключевые слова: государственная инвестиционная политика, иностранные инвестиции, отраслевое перераспределение инвестиций.

Лит. 5

Miras Kuttybay
FOREIGN EXPERIENCE OF IMPROVING THE INVESTMENT
POLICY OF THE STATE

Article proves necessity concentrating and directing attracted foreign investment to reduce raw material orientation of the national economy and support industries such as agriculture. Besides the attraction of foreign investment should be focused on solving the problems of social inequality in the regions and increasing employment in depressed areas.

Keywords: public investment policy, foreign investment, sectoral reallocation of investment.

Lit. 5

Қазіргі заманғы жағдайларда нарықтық қайта құруларға және экономиканың жаңа сапалы ахуалға көшу тиімділігінің басты және анықтаушы белгісі экономикалық өсудің тұрақты, орнықты қарқындылығына қол жеткізу болып табылады. Қазақстанның 2030 жылға дейін Даму стратегиясымен анықталған негізгі жеті бағыттарының бірі - шетелдік инвестицияларды тарту осы экономикалық басымдықтың шарты болып табылады. Осы басымдықты іске асыру шетелдік капиталдар мен ішкі жинақ қаражаттарды тарту, осындай даму траекториясына шығу арқылы экономикалық өсуін жаңартуды білдіреді, Қазақстан макроэкономикалық тұрақтандыруға және кейбір салаларды көтеруге, сондай-ақ барлық экономиканың егжей-тегжейлі тұрақты, қарқынды өсуіне қол жеткізе алды [1-2].

Осы мәселені шешу, бәрінен бұрын, экономикалық өсу сияқты, сондай-ақ инвестиция ретінде теориялық пайымдауды талап етеді. Теориялық модельдер мен экономикалық өсу және инвестицияларды зерттеудің практикалық маңызы зор, өйткені олар теориялық-әдіснамалық негізін қалыптастырады, онда белгіленген уақыт ішінде елді мемлекеттік реттеу бағдар-

ламасы негізделеді. Инвестицияларды мемлекеттік реттеудің теориясы мен практикасы өзара тығыз байланысты, соңғысы экономикалық теорияның дамуы арқылы нығайтуды талап етеді.

Қазақстанда экономиканың нақты секторын инвестициялау қаржы ресурстарын жоспарлы кезеңде орталықтан шоғырландыру және бөлудің көмегімен жүзеге асырылды. Әміршіл-әкімшіл жүйенің және оған тән реттеудің дерективті әдісінің жойылуымен оның тетіктерін жеке инвестициялық-қаржылық мекемелер түріндегі орталықтандырылмаған қаржыландыру институттары ауыстыруы тиіс еді. Іс жүзінде осындай ауысу болмады.

Нарықтық жағдайда инвестициялық үдеріс кәсіпкерлік негізінде нәтижеге жету, пайда (табыс) табу мақсатында инвестиция нарығында шаруашылық субъектілерімен жүзеге асырылады. Инвестициялық үдерістер қоғамдық өндірістің маңызды элементтері болып табылады. Бұл еңбек қаражатын табиғи тозу үдерісінде шығатын еңбек қаражатын алмастыру ғана емес, сонымен бірге өндірістің қуаттылығын, оның ішінде ең жоғары сапалы деңгейде ұлғайту, халықтың қалыпты тіршілігін қамтамасыз

¹ Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің 2-курс магистранты

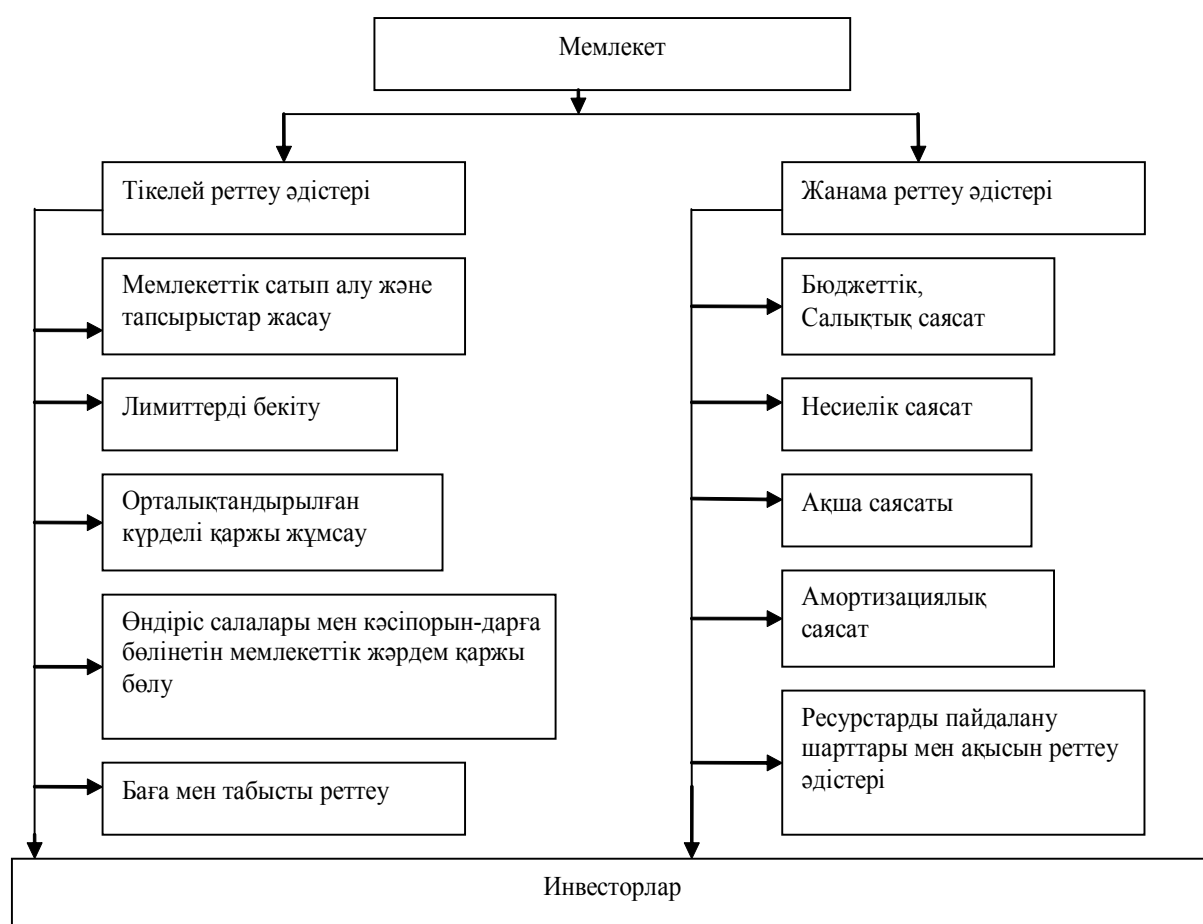
ету.

Инвестициялық үдерістің мәні бойынша белсенділігін экономиканың өміршеңдігі айқындайды. Капиталды қайта кеңейтіп өндіру үдерістері тиімдірек жүргізілсе, еліміздің өндірістік аппараты мен әлеуметтік инфрақұрылымы ойдағыдай дами түседі.

Жалпы алғанда, инвестициялық үдеріс - яғни кім ақша ұсынса (уақытша еркін қаражаты барлар), кім сұраныс жіберсе (оларға көрсетілетін қажеттілік) осылардың орнына қолданылатын мәліметтер тетігі. Тараптардың екеуі де әдетте, инвестициялық нарықта тұлғалар арасында (мемлекет, заңды, жеке тұлғалар, институттар және т.б.) мәміле жасау, келіссөз жүргізу, сұранымы мен ұсынысы бойынша мәселелерді шешу үшін кездеседі [3].

Инвестициялық үдеріс - белгілі бір уақыт аралығында сұраныс, ұсыныс пен қажеттілік негізінде инвестициялар өндірістік қорлардың тиімді қолданылуына, болашақ жетілдірілуіне және жағдайдың жақсаруына ықпал ететін күрделі, серпінді дамып отыратын әлеуметтік-экономикалық жүйе.

Еліміздің инвестициялық үдерісін мемлекеттік реттеудің басты мақсаты нормативтік-заңнамалық базаны одан әрі жетілдіру мен тиімді инвестициялық жобаларды мемлекеттік қолдау негізінде капитал салымдарын қаржыландырудың бюджеттен тыс көздерін кеңейту мен жеке меншік отандық және шетел инвестицияларын тарту үшін қолайлы орта құру болып табылады (1 сурет).



1 сурет. Мемлекет пен инвесторлар арасындағы қарым-қатынас

Экономиканы мемлекеттік реттеуде мемлекет пен инвесторлар арасындағы іс-қимылдар нарықтық механизм арқылы жүзеге асырылуымен байланысқан жағдайда инвестициялық үдерістің жандануы біршама оң нәтижеге жетеді.

Сонымен қатар, әлем елдерінің шеңберінде инвестициялық ресурстарды тарту мен пайдалану сызбаларының алуан түрлілігі барысында олардың барлығында негізгі қайнар көз

ретінде шетелдік капиталды атап өтуге болады. Бұл аталмыш инвестициялық ресурстың экономикалық өсімді қамтамасыз етуде қандай рольге ие болу ауқымы және қызметтеріне байланысты.

Шетелдік капиталдың ұлттық экономиканың дамуына қатысуы, ең алдымен, елдің халықаралық еңбек бөлінісіне қатысуы мен әлемдік экономикалық кеңістіктегі капиталдың еркін қозғалысының объективті заңдылықтары-

мен байланысты екені баршаға мәлім. Әлемдік экономиканың тарихы, әсіресе дамушы елдер экономикасының тарихы капитал импортының олардың экономикалық өрлеуінің шешуші факторына айналатынын да дәлелдейді.

Экономиканың өрлеуіндегі шетелдік капиталдың шешуші ролі айқын көрініп-ақ тұр, жекелей алғанда, Оңтүстік-Шығыс Азияның жаңа индустриалды елдерінің мысалында. Тек оның тікелей қатысуы кезінде ғана аталмыш елдер қазіргі таңдағы индустриализация, импорттың орын басушы салаларды дамыту (XX ғасырдың 60 жылдары), экспорттық потенциалды құру (XX ғасырдың 70 жылдары) және ғылыми сыйымды салаларды дамыту (XX ғасырдың 80-90 жылдары) сияқты классикалық болып табылатын кезеңдерден жедел түрде өтті. Ғылыми сыйымды өнімдер сияқты, жаңа өнім түрлерін өндіру нәтижесінде жаңа индустриалды елдер әлемдік шаруашылықтың алдыңғы қатарларына шықты.

Шетелдік инвестициялардың көмегімен Бразилия мен Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінде импорттың орнын басушы өндірістер мәселесі мен экспорттық потенциалды біртіндеп арттыру мәселелері шешілді. Мұнда Бразилия дамушы елдер үшін ауыр болып табылатын займдар мен несиелерді алуға емес, тікелей шетелдік инвестицияларды тартуға, өзара тиімді шарттарда қазіргі таңдағы өнеркәсіптік өндірістерді құруға ұмтылған. Сол уақытта, шетелдік корпорациялармен экономикалық ынтымақтастық қалыптасқан фирмалық арналар мен өнімді өткізу нарықтарын пайдаланатын мүмкіндіктері бойынша ұйымдастырылған.

Осылайша, халықаралық инвестицияларды тарту формалары мен қағидаларының алуан түрлілігі барысында дамушы елдер үшін капитал импорты әлеуметтік экономикалық өсімді жылдамдатудың қуатты катализаторына айналды (геруге айтарлықтай қаражаттар талап етіліп, неғұрлым жоғары кепілдендірілген әсер бере алатын табиғи байлықтардың болуы барысында тартымды да тиімді пайдалануға қатысты). Мұндай жағдайда шетелдік инвестициялардың әсері интегралды болады.

Сонымен қатар, қабылдаушы ел экономикасындағы шетелдік капиталдың ролі барлығы ойлайтындай бірқалыпты емес. Халықаралық капиталдың белгілі жағдайларда ғана ұлттық экономиканың өсіміне ықпал ететіні анық. Бұл жағдайлар дұрыс саясатты таңдап, оны максималды пайдалылықпен және нәтижелілікпен пайдалануға қатысты. Бұл кәсіпкерлік емес, несиелік негіздегі шетелдік капитал формаларына қатысты. Олардың тиімсіз пайдаланылуы тек сыртқы қарызды арттырып, елдегі экономикалық жағдайды нашарлатуға ғана қабілетті [4].

Алайда, аталмыш мәселенің болуы өзге қаржыландыру көздерінің ішінде халықаралық капиталдың экономикалық даму деңгейі әр түрлі елдер үшін ролі мен орны мәселелерінің жеткіліксіз теориялық зерттелмегенін ғана

дәлелдейді. Дамушы елдер үшін меншік инвестициялық ресурстардың жеткіліксіздігі капитал импортының мәселені шешудің жалғыз ғана жолы болып табылады дегенді білдіретіндігі анық.

Капиталдың бір елден екінші елге құйылуы компаниялардың түрлі елдердегі өнімді өндірудің жекелеген кезеңдерін шоғырландыруға ұмтылысын білдіреді. Өнеркәсіптік дамыған елдердің компаниялары, әсіресе ірі компаниялары ұлттық шекаралардан шыға отырып, неғұрлым трансұлтты компанияларға айналады. Түрлі елдерде орналасқан кәсіпорындары бар ірі трансұлттық компаниялардың құрылуы халықаралық мамандану мен кооперацияның жылдамдауына әкеледі. Капиталдың өзара қозғалысы, оның негізінде трансұлттық компаниялардың құрылуы негізінде әлемдік шаруашылықтағы елдің өзара тәуелділігін тереңдетудің маңызды факторы болып табылатын шетелдік инвестициялар жатыр.

Осылайша, дамушы экономикадағы инвестициялық шығындардың деңгейі уровень кем дегенде өндірістің қалыпты деңгейін қолдау үшін жеткілікті болуы тиіс. Осы мақсатта кез-келген елдің экономикасы үшін шетелдік инвестициялардың құйылуы өмірлік маңызды болып табылады.

Экспорт саласындағы қиындықтар мен өткізу нарықтарының күрделене түсуіне байланысты сыртқы нарықтарды жаулап алуда капиталдың сыртқа шығарылуы зор рольге ие. Капиталдың сыртқа шығарылуы капиталдың бір бөлігі бір елдің ұлттық айналымынан алынып, оның өндірістік процестің түрлі формаларына (тауарлы, ақшалай) орналастырылуы жүзеге асатын процесті білдіреді.

Капиталдың сыртқы шығарылуы түрлі елдердің экономикалық және саяси даму теңсіздігі күшеюінің басты себептерінің бірі болып табылады. Бір елдердің экономикалық өсімінің жылдам қарқыны мен өзінің өндірістік күштерінің даму қарқынынан артта қалып отырған өзге елдердің халықаралық қаржылық қолданғыс монополиясы арасында сәйкессіздік туындайды.

Инвестицияларды, оның ішінде шетелдік инвестицияларды тарту мәселесіне қатысты түрлі тәсілдемелер аталмыш түсінікті халықаралық капитал қозғалысы теориясы арқылы қарастыруды болжайды (яғни, капитал салымдарының ерекше инварианты түсінігі мүмкін болғанда).

Халықаралық капитал қозғалысы - бұл капиталды сыртқа шығару және сырттан енгізу. Еңбек сияқты, капитал да елдер арасында орын ауыстыра алады. Дәстүрлі түрде халықаралық капитал ағындары мынадай формаларға жіктеледі: жеке және мемлекеттік, ссудалық және кәсіпкерлік, тікелей және қоржынды, ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді.

Мемлекеттік инвестициялар - бұл халықаралық орын ауыстыруы үкіметаралық келісім-

дермен анықталатын мемлекеттік займдар, ссудалар, гранттар, көмек. Осыған несиелер мен халықаралық ұйымдардың өзге де қаражаттарын жатқызуға болады, бірақ қандай жағдай болмасын бұл салық төлеушілердің ақшалары.

Жеке капитал - бұл шетелге орналастырылатын немесе шетелден жеке тұлғалармен (жеке немесе заңды) алынатын мемлекеттік емес қайнар көздердің қаражаттары.

Капитал ссудалық формада өз иесіне депозиттер, өзге салымдар, несиелер бойынша пайыз түрінде табыс әкелсе, ал кәсіпкерлік формадағы капитал - тек пайда түрінде ғана табыс әкеледі. Дәстүрлі түрде кәсіпкерлі капиталға тікелей және шетелдік инвестицияларды жатқызады.

Тікелей инвестициялар - бұл бір елдің шаруашылық бірлігінің өзге елде орналасқан кәсіпорынның іс-әрекетіне тұрақты ықпал етуге ұмтылуын сипаттайтын халықаралық инвестициялық іс-әрекет категориясы.

Тікелей инвестициялау бірлескен және толығымен шетелдік кәсіпорындарды құру формасында жүзеге асырыла алады. Субкелісім-шарттар, басқарушылық шарттар, франчайзинг, лицензиялық мәмілелер, өнім тарауы сияқты түрлі акционерлік емес формалар да белсенді дамып, әрекет етуде.

Портфельдік инвестицияларға (қоржынды) инвесторға қаражат салынған объектіні басқаруға қатысу құқығын бермейтін шетелдік құнды қағаздарға салынатын инвестицияларды жатқызады [5, б.28].

Қазіргі таңдағы тікелей инвестициялау бұл тек капитал қозғалысы ғана емес, сонымен қатар бұл түсінік неғұрлым кең мағынаны қамтиды. Инвесторларды тәуекелге барып, ақшаларын тікелей негізде салуға итермелейтін себептерді қарастырайық.

Шетелдік компания ұлттық нарыққа келгенде, ол, тәртіп бойынша, отандық кәсіпорындардың қолы жетпейтін белгілі бәсекелік артықшылықтарға ие болады. Әдетте ол басымдық технологияның болуымен, патентке ие болумен, басқарудың жақсы ұйымдастырылуымен байланысты. Келесі нұсқа - жергілікті кәсіпорындарда болмайтын аса ірі мөлшердегі капитал көздеріне деген иеліктің болуы.

Ұлттық дамуға шетелдік капиталдың алғашқы салымы оның ұлттық жинақтардың қолма-қол көлемімен инвестициялардың қалаулы көлемін салыстыру барысында ресурстардың тапшылығын толықтыратынын тұрады.

Екінші жағымды жағдай шетелдік инвестициялардың даму бағдарламаларын жүзеге асыру үшін қажетті шетел валютасының көлемі мен ұлттық экспорттан түсетін таза түсімдер көлемі арасындағы айырманы толтыруға мүмкіндік беретінін тұрады.

Елге келетін шетелдік инвестициялардың ағыны шеше алатын үшінші мәселе - бұл мемлекеттік бюджетке түсетін болжамды салықтық түсімдер мен салықтардың нақты алынған со-

масы арасындағы айырманы жою.

Шетелдік инвестицияларды қолдайтын төртінші аргумент, бұл олардың ағыны жартылай болсын басқарушылық және кәсіпкерлік тәжірибе мен технологияның жетіспеушілігін толтыратынтығы.

Сонымен қатар, ішкі қайнар көздердің шектілігі жағдайында халықаралық капитал экономиканы қайта құрылымдау, ғылыми-техникалық артта қалуды жеңу, нарықтық инфрақұрылымды құру, отандық кәсіпорындарды нарықтық қаржы-экономикалық қатынастардың әлемдік талаптарына бейімдеуге қабілетті. Шетелдік капитал мен инвестицияларды тарту артта қалып қойған және депрессивті аудандарды дамытуға да ықпал етуі мүмкін.

Институционалды қайта құрулар нарықтық экономиканың жаңа институттарын қалыптастыру арқылы экономикалық жүйені реформалауды білдіреді, олар мынадай институттар: банктік-қаржы жүйесі, ұйымдасқан тауарлы және қор нарықтары, бизнесті ұйымдастырудың жаңа формалары және т.б.

Шетелдік инвестицияларды тарту мен пайдаланудың теоретико-қолданбалы аспектісінде сыртқы несиелеу мен қарыз беру саясатының дұрыс жүргізілгендігін анықтауда маңызды фактор болып табылатын инвестицияларды тарту формаларының мазмұнды бөлігін анықтауға қатысты бастапқы әдістемелік тәсілдемелерге ие. Осыған байланысты, инвестицияларды тарту тиімділігін анықтау мәселесінің нарықтық қатынастарға өтіп, шаруашылық етудің дамыған экономика-қаржылық механизмімен ие болмайтын транзитті елдердегі инвестициялық саясатты өңдеу барысында шешуші болып табылатынын айта кету керек.

Шетелдік капитал ағынының қалыптасқан сызбасы үш арна бойынша жүзеге асырылады: дамуға ресми көмек, экспорттық несиелер мен тарту мен пайдалану көздері бойынша бастапқы бағдарға ие болмайтын кәсіпкерлік капитал.

Алайда, бірқатар авторлар ағынның жіктелуіне қатысты аталмыш көзқарас бірқатар жөнсіздіктерге ие деп есептейді, өйткені экспорттық несиелер мен дамуға ресми көмек капитал ағынының әр түрлі формалары болып табылмайды, себебі екеуі де несиелік негізге ие (басым бөлігі - экспорттық несиелер, аз бөлігі - дамуға ресми көмек).

Елдер инвестициялық саясатты өңдеу барысында шетелдік капиталды тарту барысында қол жеткізе алатын мақсаттардың тізімі айтарлықтай кеңейе түседі. Мұнда әрекет етуші кәсіпорындарды жаңаландыру туралы ғана сөз қозғалуы мүмкін, бірақ ол мынаны да қарастыруы мүмкін:

- Құрылымдық қайта құру, қазіргі таңда шығарылмайтын немесе ішкі наық қажеттіліктері үшін жеткіліксіз көлемде өндірілетін өнімдерді өндіру үшін жаңа кәсіпорындарды құру;

- Жаңа экспортқа бағдарланған және импорттың орнын басушы өндірістерді құру;
- Бәсекелестікті дамыту үшін жаңа шаруашылық бірліктерді құру;
- Ішкі нарық үшін, сондай-ақ экспорттық потенциалды кеңейту үшін пайдалы қазбалардың жаңа кен орындарын жедел игеру;
- Нашар дамыған территорияларды жедел дамыту;
- Консалтинг, маркетинг, кадрларды дайындау саласындағы шетелдік тәжірибені пайдалану үшін шетелдік қатысуы бар кәсіпорындарды құру.

Сарапшылардың пікірінше, қазіргі таңда шетелдік инвестицияларды тарту саясатын жетілдіру бағыттары ел экономикасының шикізаттық бағдарлануын азайтуға мен ауылшаруашылық сияқты салалардың дамуын қамтамасыз етуге жұмылдырылу қажеттегі негізделеді. Сондай-ақ шетелдік инвестицияларды тарту аймақтардың әлеуметтік дамуындағы теңсіздік пен депрессивті аудандардағы жұмысбастылық мәселелерін де шешеуге бағытталуы керек.

Инвестициялық саясаттың төменгі тиімділігінің тағы бір көрсеткіші - шағын және орта инвесторлардың болмауы. Олар үшін қолайлы климат құрылмаған. Шағын және ортаинвесторларға айнылымын арттыру қиынырақ, олар ірі инвесторлармен салыстырғанда жергілікті нарықты зерттеу мүмкіндіктеріне ие болмайды. Тіпті олар үшін біздің нарық жоғары тәуекелді нарық болып қала береді (одан аталмыш инвесторлар форс-мажорлы жағдайлар бойынша кезкелген уақытта шыға алады). Негізінен, бұның барлығы венчурлы мәмілелер.

Әрекет етуші инвестициялардың төменгі тиімділіктерінің себебі ретінде сарапшылар

келісілерін атап өтеді. Ең алдымен, елге инвесторларды тартудың нақты механизмі жоқ. Негізінен, инвестициялау жеке жобаларға тартылып, кәсіпорындарды басқаруға беруге бағытталған. Өкінішке орай, олардың табыстарды жасырып, салықтардың толық көлемде түспеу жағдайлары байқалды. Жаңа иегерлерді жергілікті билік органдарымен өзара қатынастарға отыруға жағдайлары қызықтырмайды. Соңдықтан инвесторлардың өз ақшаларын салуына дейін, олар салықтар бойынша жеңілдік алып, жергілікті бюджеттерге төлемдер жүргізу, басқаруға алынған кәсіпорындардың дебиторлық-кредиторлық берешектері бойынша төлемді кейінгі қалдыру мүмкіндіктеріне алуға ұмтылған. Жергілікті шеуніктердің парақорлығы нәтижесінде шикізаттық салаға инвестициялаудың артуы, өндірісті дамытпай, қоймаларда шикізат қорларын сақтауға қызығушылық танытқан оффшорлы компанияларды құру жағдайлары орын алды.

Әдебиет:

1. ҚР-ң 8.01.03 ж-ң "Инвестициялар туралы" заңы - // Индустриальная Караганда. - 2003. - 21 янв. - с 6
2. Бланк И.А. Управление использованием капитала. - Киев: Ника-Центр, 2000. - 656 с.
3. Игошин Н.В. Инвестиции: организация, управление и финансирование. - М.: 1999.
4. Нурланова Н.К. Формирование и использование инвестиций в экономике Казахстана: стратегия и механизм. - Алматы: Ғылым, 1998.-240 с.
5. Рогачев А.А., Ниматуллин Е.З. Инвестиции и инвестиционная политика. - Алматы: Ғылым, 1999. - 220 с.

В статье рассмотрены вопросы использования интерактивного метода обучения "Case-study" (кейс), основным направлением которого является формирование у студентов умений и навыков в ходе групповой коммуникативно-познавательной деятельности, принятия самостоятельных решений при решении профессиональных задач и развития конструктивно-критического мышления.

Ключевые слова: образовательный процесс, Case-study метод, организация занятия

Лит. 8.

А.Мадиева
ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ CASE-STUDY ӘДІСТЕМЕСІ

Мақалада негізгі бағыты студенттерге коммуникативті-танымдық әрекеттерді жасау дағдысын қалыптастыратын, кәсіби мақсаттарды шешуде өзіндік шешім қабылдауды және конструктивтік-сындарлық ойлау қабілетін жетілдіруге көмектесетін интерактивті "Case-study" (кейс), оқу әдістемесін қолдану сұрақтары қарастырылған.

Маңызды сөздер: оқу үрдісі, Case-study әдісі, сабақты ұйымдастыру.

Әд. 8.

Madiyeva Aigul¹
METHODS OF CASE-STUDY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The paper deals with the questions of use of interactive teaching method of 'Case-study' (case), the main focus of which is to develop students' skills during group cognitive-communicative activities, make independent decisions in solving professional problems and development of constructive and critical thinking.

Keywords: educational process, Case-study method, organization of classes

Literature 8

Постановка проблемы: В современных условиях развития образовательного процесса одной из наиболее важных и перспективных тенденций является применение современных информационных технологий в обучении. Поскольку уровень развития технологий позволяет внедрять новую концепцию обучения, помещающую студента в центр образовательного процесса, превращая его из пассивного слушателя в самого активного в этом процессе. Интерактивные способы обучения дают возможность преподавателю визуализировать процесс усвоения учебного материала студентами. Поэтому очень важным аспектом здесь является использование интерактивных форм обучения связанных с передачей визуальной информации, каковым является "Case-study" метод.

Анализ последних исследований и публикаций. Следует сказать, что интерактивный метод "Case-study" (кейс) применяется в учебном процессе уже довольно продолжительное время, в России данный метод используется уже с 90 годов прошлого столетия, тогда же появились и первые публикации [1; 6].

Большинство авторитетных учёных считает его довольно эффективной формой обучения, поскольку он направлен на формирование умений и навыков в ходе групповой коммуникативно-познавательной деятельности студентов, квалифицированное самостоятельное решение профессиональных задач, конструктивно-критического мышления. К тому же данный метод

способствует наглядному запечатлению учебного материала [3; 4; 7].

В образовательном процессе метод "case-study" состоит в анализе, осмыслении конкретной прикладной ситуации из жизни, описание которой одновременно отражает как практическую проблему, так и требует определенный комплекс знаний для её разрешения [5].

Классические кейсы в среднем от 10 до 25 страниц плюс до 10 страниц иллюстраций. Они предполагают поиск единственно правильного либо оптимального решения. Самостоятельная работа над кейсом может составить до 8 часов, а его презентация и разбор на занятии от 2 до 16 академических часов [2].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Лекции, демонстрируемые с помощью проектора в режиме слайд-шоу, пока не стали в нашей стране наиболее распространённым способом обучения. Хотя совершенно очевидно, что степень усвояемости преподаваемого материала можно значительно увеличить, если он будет сопровождаться наглядными пособиями и визуальными эффектами. Поэтому внедрение интерактивных форм обучения пока остаётся нерешённой проблемой отечественной системы высшего образования.

Цели работы состоит в распространении имеющегося опыта использования интерактивного метода "Case-study" в обучении студентов, с тем чтобы способствовать в повышении эффективности усвоения учебного материала и при-

¹ Associate professor of Astana branch of the Distance Learning Center, candidate of economic sciences Karaganda Economic University of Kazpotrebovyuz

витии навыков диагностирования ситуации, участия в процессе достижения и принятия решения.

Основные результаты: Проблема использования интерактивного метода "Case-study" в обучении может иметь многовариантные способы решения.

При анализе могут использоваться различные его виды: системный, корреляционный, факторный, статистический анализ и другие, в том числе в совокупности. Ниже в таблице № 1 представлены разновидности анализа при использовании в "case-study":

Таблица №1

<i>Вид аналитической деятельности</i>	<i>его характеристика</i>	<i>основные разновидности</i>
Проблемный анализ	Выделение проблем, формирование проблемного поля, квалификация проблем	1. Анализ проблемного содержания ситуации 2. Анализ проблемных условий ситуации 3. Анализ проблемных последствий ситуации
Системный анализ	Рассмотрение объекта с позиций системного подхода как некоторой системы, характеризующейся структурой и функциями	1. Дескриптивный анализ, т.е. на основании имеющейся структуры формируются функции 2. Конструктивный анализ, т.е. на основании заданных функций создается структура
Праксеологический анализ	Рассмотрение деятельностных процессов с точки зрения их оптимизации	1. Анализ путей оптимизации деятельности 2. Алгоритмизация и моделирование деятельности
Прогностический анализ	Формирование предсказаний относительно будущего развития ситуации	1. Нормативный прогностический анализ, когда задается будущее состояние системы и определяются способы достижения будущего 2. Поисковый прогностический анализ, при котором посредством построения трендовых моделей определяется ситуация будущего

Метод "case-study" хорошо сочетается с другими методами обучения, что показано в таблице 2:

Таблица № 2

<i>Метод обучения</i>	<i>Характеристика его роли в кейс-методе</i>
Моделирование	Построение модели ситуации
Системный анализ	Системное представление и анализ ситуации
Мысленный эксперимент	Способ получения знания о ситуации посредством ее мысленного преобразования
Методы описания	Создание описания ситуации
Проблемный метод	Представление проблемы, лежащей в основе ситуации
Метод классификации	Создание упорядоченных перечней свойств и сторон, составляющих ситуации
Игровые методы	Представление вариантов поведения героев ситуации
«Мозговая атака»	Генерирование идей относительно ситуации
Дискуссия	Обмен мнением по поводу проблемы и путей ее решения

Классификация кейсов: практические - на основе реальных жизненных ситуаций; обучающие - моделирование возможных ситуаций; научно-исследовательские - проверка научных гипотез [8].

Задача практического кейса - детальное, наглядное и условное отражение типичной жиз-

ненной ситуации в целях тренинга обучаемых, закреплению знаний, умений и навыков поведения (принятия решений) в данной ситуации.

Исследовательский кейс - модель получения нового знания о ситуации и поведения в ней. Он трудно применим в обучении в экономических вузах, поскольку требует эксперименталь-

ного моделирования ситуации.

В кейсе как сюжетная канва могут использоваться идеи классических экономических канонов, оперативные данные из СМИ, местные материалы, что значительно актуализирует интерес со стороны студентов.

Знание местной среды и обстоятельств, описанных в кейсах, придает студентам уверенность, им сложнее оценивать, например, поведение и мотивы иностранных потребителей.

Научную строгость кейсу придают статистические данные о состоянии рынка, социально-экономические характеристики предприятия и т.п. При этом данные материалы могут играть роль непосредственного инструмента для диагностики ситуации, а могут выступать в качестве материала для расчета показателей, которые наиболее существенны для понимания ситуации. Статистические материалы размещают либо в самом тексте кейса, либо в приложении.

В целях единообразия образовательной системы рекомендуются следующие основные типы кейсов:

I. совокупность мини кейсов в рамках одного занятия и направленных на решение практических задач;

II. классический (полный или самостоятельный) кейс, рассчитанный на коллективное обсуждение ситуации или самостоятельную работу студента и выработку им его решения;

III. серийный (сетевой) кейс, где следующий кейс является продолжением предыдущего;

IV. межотраслевой (комплексный) учебный кейс в виде деловой игры или комплексного учения для закрепления знаний из различных отраслей науки [2].

Кейс оформляется в виде методических указаний и содержит следующие структурные элементы:

- титульный лист и лист согласования (оборотную сторону титульного листа);

- сценарий ситуации (тема занятия, краткое описание изучаемой проблемы, поставленной задачи, содержание (описание) самого кейса и задания или вопросы для студентов);

- технологическая карта проведения кейса, дискуссии, обсуждения, диспута, анализа;

- справочные материалы (наглядные приложения, слайдовые сопровождение, аудио-видео материалы, компьютерные симуляции, выдержки из нормативно-правовых актов, ссылки на дополнительные информационные ресурсы и т.д.).

Сценарий ситуации.

Содержание мини кейса может быть:

- в виде описания, анализа реальной практической ситуации, требующей решения поставленной задачи;

- с недостатком исходных сведений с целью побуждения поиска необходимой информации;

- с избыточными или неправильными данными для развития критического подхода в оценке ситуации, умения отфильтровывать избыточную информацию;

- основанные на прогнозировании дальнейше-

го развития ситуации и допускающие вероятные решения.

Типовое содержание кейса:

ситуация - случай, проблема, история из реальной жизни;

контекст ситуации - хронологический, исторический, контекст места, особенности действия или участников ситуации;

комментарий ситуации, представленный автором;

вопросы или задания для работы с кейсом; приложения.

Общая структура кейса:

- введение - краткое изложение ситуации, цели и задачи проблемной ситуации;

- основная часть - описание ситуации на определенный период времени (к описанию могут прилагаться интервью, высказывания, статистика, видеоматериалы и т.д.);

- заключительная часть - постановка проблемы или формулировка задания (поэтапного задания) для студентов, например, составить бизнес-план и т.п., а также детальные вопросы для обсуждения, требования по оформлению результатов по работе с кейсом;

- приложения - справочные материалы, ссылки на информационные источники для самостоятельного изучения, таблицы, схемы, графики, фотографии или слайдовое сопровождение, видеофильмы и т.д.

Серийный кейс в виде практикума на определенный период обучения, каждое последующее занятие является продолжением предыдущих кейсов.

Межотраслевой (комплексный) учебный кейс в виде деловой игры или комплексного учения проводится в условиях, максимально приближенных к реальному времени. Студенты для принятия решения опираются на уже имеющиеся знания и навыки из различных отраслей знаний. Организатор учения дает задания в виде серии вводных, по которым участники игры должны принять решения и оформить в виде соответствующих документов. Оценка их действиям дается на подведении итогов игры.

Основные требования к содержанию кейса.

Хорошая фабула кейса фокусируется на теме, вызывающей интерес студентов. Реализм кейса опирается на драму, в нем должно быть напряжение, кейс должен чем-то разрешиться.

Фабула кейса в пределах последних пяти лет, поскольку студенты воспримут кейс как новость скорее, чем как историческое событие.

Личная ситуация центральных персонажей кейса как важный элемент в процессе принятия решения может вызвать чувство сопереживания с его главными действующими лицами.

Включение в кейс цитат из источников в самой компании. Произнесенные или написанные, официальные или неофициальные цитаты добавляют реализма и позволяют студенту толковать такие цитаты в свете того, что он знает о людях, от которых эти высказывания исходят.

Содержание в кейсе проблем, понятных студенту.

Рациональные моменты прежних решений, по которым в кейсе можно строить новые решения.

Возможность решения кейсом проблем менеджмента (оценка решений, уже принимавшихся дру- гими).

Привитие кейсом навыков менеджмента. Инструмент для выработки его навыков - исчерпываю- щая иллюстрация задач менеджмента. Между тем некоторые кейсы документируют процесс управле- ния бизнесом, представляя тем самым модель, ко- торую студент может взять за образец реальной жи- зни. Но совершенно отдельно от последующего по- знания через разрешение кейса сам кейс учит искус- ству менеджмента - как смоделировать проблему в структуре дерева решений.

Технологическая карта проведения кейса.

До начала занятия преподаватель обязывает студентов изучить список рекомендованной лите- ратуры, а при необходимости сам кейс.

Во время занятий преподаватель: организует предварительное обсуждение кейса, делит группы на подгруппы, руководит обсуждением кейсов и т.п.

Студент: задает вопросы, предлагает варианты решений, принимает решение, составляет письмен- ный отчет и т.п.

Обсуждение кейса может проводиться в форме: дискуссии, деловой игры, моделирования, партнер- ства.

Дискуссия должна проводиться в корректной форме. Следует соблюдать баланс активности меж- ду чрезмерно разговорчивыми и пассивными уча- стниками дискуссии. Авторитет руководителя заня- тий не должен влиять на отдавание правильного ответа и заслонять равноправные субъектные от- ношения, необходимо поддерживать дружелюбие и взаимное уважение при высказываниях. Желатель- но поддерживать краткость и ясность высказываний, не отвлекаться от заданной темы на обсуждение аб- страктных проблем, формировать партнерские от- ношения.

Основные правила организации дискуссии:

- критикуются идеи, позиции, ошибочные мне- ния, а не конкретные лица, их высказавшие;

- внимательно выслушиваются соображения каждого участника, руководитель не прерывает уча- стника, даже если с ним не согласен, это служит побуждению и вовлечению каждого участника в дискуссию. Следует высказать уважение и понима- ние к точкам зрения всех участников дискуссии;

- выясняются все мнения участников и демонст- рируется стремление понять разные подходы к об- суждаемой проблеме. Точка зрения меняется под воздействием фактов и убедительных аргументов. Цель не в том, чтобы победила какая либо из сторон, а выработать наилучшее решение.

Деловая игра осуществляется на основе заран- нее разработанного сценария. Преподаватель разъясняет правила, проводит жеребьевку ролей, раздает пакеты материалов участникам игры. Пре- подаватель оговаривает, что нельзя выходить из игры, занимать пассивную позицию или наоборот подав- лять активность, нарушать этику поведения и уста- новленный регламент. Ролевые позиции участников могут быть разнообразными в зависимости от мо- дификации деловой игры.

Этапы разработки кейса:

- определение места кейса в системе образо- вательных целей;

- поиск институциональной системы, которая будет иметь непосредственной отношение к теме кей- са;

- построение, или выбор модели ситуации;
- создание описания;
- сбор дополнительной информации;
- подготовка окончательного текста;
- презентация кейса, организация обсужде- ния.

Весь процесс проведения занятия может быть вредствлен в форме технологической карты деловой игры, примерная схема такой карты показана в та- блице 3.

Таблица № 3

Технологическая карта деловой игры

Этапы		Участие студентов
этап подготовки	Разработка сценария деловой игры	- Общее описание игры - План деловой игры - Отображение ситуации и объекта по сценарию - Инструктаж участников - Подготовка материального обеспечения игры
	Ввод в игру	- Постановка проблемы, целей - Обозначение правил - Распределение ролей - Формирование групп - Консультации
этап проведения	Групповая работа над заданием (под руководством тренера либо координатора)	Виды работ: - Работа с материалом (источниками) - Тренинги - Активизация групповых ролей - Работа с компьютером
	Межгрупповая дискуссия (обсуждение)	- Подведение итогов игры - Анализ, оценка и самооценка - Выводы, обобщение и рекомендации

Этапы организации занятия:

1. Этап погружения в совместную деятельность.

Основная задача - формирование инициативы и мотивации к совместной деятельности участников обсуждения.

Текст может быть роздан студентам до занятия для самостоятельного изучения и подготовки ответов на вопросы. В начале занятия проявляется знание слушателями материала "case-study", и заинтересованность в обсуждении. Выделяется основная проблема, лежащая в основе кейса, и она соотносится с соответствующим разделом курса.

2. Этап организации совместной деятельности.

Основная задача - организация деятельности по решению проблемы. Она может быть организована в малых группах или индивидуально. Слушатели распределяются по временным малым группам для коллективной подготовки ответов на вопросы в течение определенного преподавателем времени. В каждой малой группе (независимо от других групп) идет сопоставление индивидуальных ответов, их доработка, выработка единой позиции, которая оформляется для презентации. В каждой группе выбирается или назначается "спикер", который будет представлять решение. Если кейс составлен грамотно, то решения групп не должны совпадать. Спикеры представляют решение группы и отвечают на вопросы (выступления должны содержать анализ ситуации с использованием соответствующих методов из теоретического курса; оценивается как содержательная сторона решения, так и техника презентации и эффективность использования технических средств). Преподаватель организует и направляет общую дискуссию.

3. Этап анализа совместной деятельности.

Основная задача - проявить образовательные и учебные результаты работы с кейсом. Кроме того, на этом этапе анализируется эффективность организации занятия, проявляются проблемы организации совместной деятельности, ставятся задачи для дальнейшей работы. Действия преподавателя могут быть следующими: Преподаватель завершает дискуссию, анализируя процесс обсуждения "case-study", и работы всех групп, рассказывает и комментирует действительное развитие событий, подводит итоги.

Выводы и перспективы последующих работ в данном направлении. В целом, использование вышеописанного метода позволяет преподавателю-разработчику кейса сформулировать очень детальный перечень знаний и навыков по каждому разделу преподаваемого курса и подготовить наглядный материал для адекватного восприятия студентами.

Использование в учебном процессе интерактивных технологий трансформирует роль преподавателя, который может формировать индивидуальные траектории изучения курса и вносить в обучение элементы, прививающие студентам умение работы в команде и коллективе, что является важной составляющей для их дальнейшей профессиональной реализации.

Использование в учебном процессе интерактивных технологий трансформирует роль преподавателя, который может формировать индивидуальные траектории изучения курса и вносить в обучение элементы, прививающие студентам умение работы в команде и коллективе, что является важной составляющей для их дальнейшей профессиональной реализации.

Литература:

1. Буравой М. Углубленное case study: между позитивом и постмодернизмом // Рубеж. 1997. № 10-11.
2. Гладких И.В. Методические рекомендации по разработке учебных кейсов // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия: Менеджмент.-2005.-Выпуск 2. - С. 169-194.
3. Долгоруков А.М. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения. http://www.vshu.ru/lections.php?tab_id=3&a=info&id=2600.
4. Изменения в образовательных учреждениях: опыт исследования методом кейс-стади. под ред. Г.Н.Прозументовой. - Томск, 2003.
5. Калачикова, О.Н. Метод кейс-стади: Учебное пособие. Томск, 2007.
6. Михайлова Е.И. Кейс и кейс-метод: общие понятия // Маркетинг.-1999.-№ 1.
7. Ситуационный анализ, или анатомия Кейс-метода. Под ред. Сурмина Ю.П. Киев: Центр инноваций и развития, 2002.
8. Смолянинова О.Г. Инновационные технологии обучения студентов на основе метода Case study // Инновации в российском образовании. - М.: ВПО, 2000.

В статье рассмотрены предыдущая модель и новая модель государственной службы. Также приведены доводы необходимости внедрения новой модели и изжитости предыдущей модели. Определены проблемы внедрения новой модели государственной службы.

Ключевые слова: государственная служба, новая модель, принцип меритократии, корпус А.

Лит. 5.

М.Н. Мадибраимова
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ЖАҢА МОДЕЛІ

Мақалада алдағы модель және мемлекеттік қызметтің жаңа моделі қарастырылған. Сондай-ақ, жаңа моделді енгізудің қажеттілігі және ескі моделдің шегіне жеткені келтірілген. Мемлекеттік қызметтің жаңа моделін енгізудегі мәселелер анықталған.

Түйінді сөздер: мемлекеттік қызмет, жаңа модель, меритократия принципі, А корпусы.

Әд. 5.

Madibraimova Meruyert Nurgalieva
A NEW MODEL OF PUBLIC SERVICE IN KAZAKHSTAN

In the article the previous model and the new model of public service. Also shown are the arguments of the need to introduce new models and eradicating the previous model. The problems the introduction of a new model of public service.

Keywords: public service, the new model, the principle of meritocracy, building A.

Lit. 5.

Постановка проблемы. Как утверждал канцлер Германии Бисмарк: "С плохими законами еще можно управлять государством, но с плохими чиновниками не помогут никакие законы".

На сегодняшний день при жесткой конкуренции стран на мировой арене - государственное управление должно быть эффективным, а, соответственно, для этого необходима государственная служба, отвечающая всем требованиям. В условиях глобализации социально-политических процессов в мировом сообществе, истощения природных ресурсов наблюдается повышение роли государства и его управления.

Государственная служба является важным политическим инструментом реализации государственной власти и функционирования государства. Она, как наиболее компетентная часть государственного аппарата, обеспечивает сбор и изучение многосторонней информации, анализирует ее, прогнозирует возможные пути развития общества. На этой основе участвует в подготовке и принятии управленческих решений, а также в их реализации.

В обеспечении реализации государственной власти государственная служба играет важную роль. Информированность, профессионализм, участие в подготовке и принятии политических решений, касающихся интересов большинства, - являются основой проявления у государственных служащих, как социальной группы, своих интересов, отличных от интересов других социальных групп и слоев. Также вопрос компетентности кадров и формирования позитивного имиджа государственного служащего неоднократно упоминался в выступлениях и посланиях Президента Республики Казахстана Н.А. Назар-

баева [1].

В связи с чем, институт государственной службы требует постоянного анализа, выявления проблем в этой области, их решения, а также совершенствования.

Анализ последних исследований и публикаций. Различные аспекты деятельности государственного аппарата, проблемы форм реализации власти, государственного управления, вопросы государственной службы рассмотрены в исследованиях таких ученых и исследователей как Атаманчук Г.В., Бахрах Д.Н., Граждан В.В., Игнатов В.Г., Казанцев Н.М., Козбаненко В.А., Лытов Б., Морозова Е., Ноздрачев А.Ф., Стариков Ю.Н., Тоффлер О., Шайхатдинова В.Ш. и др.

Также вопрос государственной службы рассматривались такими казахстанскими авторами как Байменов А.М., Капаров С.Г., Турисбеков З.К., Крепак П.И., Сапарғалиев Г.С. и др.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В свою очередь, в 2011-2012 годах действующая модель государственной службы в Казахстане достигла своего пика. В период действия данной модели были достигнуты многие позитивные сдвиги. Были охвачены такие вопросы как [2]:

- принцип меритократии (главенство личных заслуг),
- прием на государственную службу через конкурсный отбор;
- разделение должностей на политические и административные;
- равная оплата за выполнение равнозначной работы;
- стимулирование профессионального роста государственных служащих;
- соблюдение этических норм.

В свою очередь, действовавшая модель государственной службы вызвал интерес стран СНГ и Средней Азии. Что в дальнейшем способствовало сотрудничеству в области государственной службы с этими странами.

При этом, несмотря на активную проводимую политику в сфере государственной службы Казахстан в период действия предыдущей модели столкнулись с такими проблемами как:

- несоблюдение в полной мере принципа меритократии при отборе и продвижении кадров, формальный подход при формировании кадрового резерва ("обходной механизм" конкурсного отбора);
- нарушение прав административных государственных служащих, в т.ч. при смене руководителя госоргана, "командные перемещения";
- отсутствие полномочий кадровых служб по управлению персоналом;
- недостаточная эффективность этического и дисциплинарного контроля, невысокий имидж государственной службы;
- недостаточно высокое качество оказания государственных услуг.

Цель исследования является показать изжитость старой модели государственной службы. Рассмотреть основные аспекты новой модели государственной службы и те проблемы которые могут возникнуть на пути новой модели.

Основные результаты исследования. В текущем году в соответствии с Указом Президента Республики Казахстан № 119 от 21 июля 2011 года внедрена новая модель государственной службы. В реализацию новой модели на сегодняшний день проводится объемная работа, в том числе разработка нормативных актов.

Новая модель предполагает следующие новшества.

Основным новшеством новой модели государственной службы является введение корпуса высших административных государственных служащих.

Корпус старших административных государственных служащих существует в более чем 30-и развитых странах мира (США, Канада, Великобритания, Франция, Германия, Голландия и др.). Общим для них является наличие специальных критериев, предъявляемых к кандидатам, специальных процедур отбора, а также прохождение кандидатами специальных обучающих курсов. Для отбора на старшую государственную службу создаются специальные комиссии (советы). Формируется кадровый резерв или "пул" кандидатов в старшие государственные служащие.

Формирование корпуса "А" включает в себя прохождение несколько этапов, создается специальная Национальная комиссия по кадровой политике.

Основной целью введения корпуса "А" отобрать профессиональных кадровых государственных менеджеров, которые будут занимать-

ся планированием и реализацией конкретных направлений государственной политики. То есть, на данный корпус "А" рассматривается как активное звено между принятием стратегических решений и их непосредственным исполнением.

Перевод ответственных секретарей в высшее звено корпуса "А" в рамках новой модели обусловлена необходимостью ориентирования их на административные вопросы.

Таким образом, вместо действующих категорий государственных должностей - политических и административных - в новой модели государственной службы предусматривается трехкорпусная вертикаль: политические государственные служащие, управленческий корпус "А" и исполнительный корпус "Б" административной государственной службы.

Вместе с тем, Законом РК "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной службы" от 14 декабря 2012 года (далее - Закон) ужесточены квалификационные требования, предъявляемые к гражданам, претендующим на занятие административной государственной должности, определяющие уровень их профессиональной подготовки, компетентности, следовательно, и соответствия конкретной должности.

Кроме этого, в рамках новой модели учтены вопросы конфликта интересов, т.е. противоречие между личными интересами государственного служащего и его должностными полномочиями, при котором личные интересы способны привести к ненадлежащему исполнению им своих должностных полномочий. В частности, Закон РК "О государственной службе" дополнен статьей 20-2: "Антикоррупционное поведение государственных служащих". Предусматривающая обязанность государственного служащего в случае наличия достоверной информации о коррупционном правонарушении сообщать в соответствующие органы [3].

Новшеством Закона являются такие институты как наставничество, карьерное планирование, стажировка, кадровый резерв.

Усиление принципа меритократии при отборе и продвижении кадров в рамках реформы решается следующим образом.

Проведение тестирования будет осуществляться без привязки к конкурсному отбору в конкретном государственном органе с выдачей сертификатов со сроком действия в зависимости от категории и результатов тестирования. То есть, желающему пройти тестирование не обязательно ждать объявления о конкурсе. Тем самым сократится срок проведения конкурсов с 50-60 дней до 15-20 дней.

Также в целях исключения командного перемещения исключена возможность перевода из одного государственного органа в другой. Статистика показывает, что за 2011 год самый высокий показатель по формированию кадров

приходится на долю перевода с одного государственного органа в другой - 8133 (37,6%).

Вместе с тем, одной из важных аспектов в проводимой реформе отведено вопросу повышения роли кадровых служб. Усиливают полномочия и ответственность кадровых служб. В связи с чем, Законом статья 6 Закона РК "О государственной службе" изложена в новой редакции, так, согласно пункту 2 этой же статьи служба управления персоналом (кадровая служба) организационно самостоятельна от других структурных подразделений государственного органа, непосредственно подчинена ответственному секретарю или руководителю аппарата, а в государственных органах, в которых не введены должности ответственного секретаря и руководителя аппарата, руководителю государственного органа. Тем самым усиливается статус кадровых служб, которые непосредственно ответственны за ведение кадровой политики в соответствующем государственном органе.

Выводы и перспективы последующих работ в данном направлении. Казалось бы, что все ключевые проблемные вопросы охвачены разработанным Законом, но решатся ли вопросы при применении на практике норм Закона. К примеру, исключение командного передвижения и назначение по родству будет затруднительным в связи с отсутствием четкого механизма отслеживания. Что было отмечено на обсуждении проекта Закона, о реальности данного вопроса.

Кроме этого, непонятен механизм и пути формирования позитивного имиджа государственного служащего, о котором очень много говорится в последнее время. Для государственной службы имидж имеет важное функциональное и статусное значение. Он является показателем уровня доверия к ней населения и критерием оценки обществом эффективности управленческой деятельности, проводимых государством преобразований.

Сам государственный служащий должен обладать такими качествами, как высокая моральная ответственность, профессиональные знания, умение применять их на практике, честность, добросовестность, активная жизненная позиция, обладать чувством патриотизма, моральным обликом государственного служащего.

Также для подбора соответствующих кадров необходимо привлечение независимых HR - компании. Мировой опыт показывает, что необходимы специалисты по оценке компетенции людей, по отбору кадров. Руководители некоторых крупных международных организаций, когда проводят конкурс на высокие позиции, сами даже не участвуют в отборе, отдают это HR - компаниям, потому что там есть специалисты, которые подойдут объективно.

Литература:

1. Доклад Президента РК Н.А.Назарбаева "Основные подходы реформирования модели государственной службы Республики Казахстан" (Выступление Президента Н.А.Назарбаева на Международной конференции по вопросам государственной службы г.Астана, 17 июня 2008 г.)
2. Концепция новой модели государственной службы Республики Казахстан, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан № 119 от 21 июля 2011 года.
3. Закон РК "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственной службы" от 14.12.2012г.
4. Бименбетов А. "Предстоит реформа государственной службы", // "Огни Алатау", - 2012. - 20 ноября. С.5-7.
5. Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 "О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года".

Ұлттық экономиканың тұрақты дамуы оның құрамдас бөлігтерінің оңтайлығына тәуелді. Бұларды аймақтар мен салалар арақатынасының оңтайлығы, құндық шамасын бағалаудың жалпы белгі негізінде олардың құрылымы мен ішкі бөліктерін, аймақтық субъектілердің жұмыс істеу параметрлер сипаттын анықтау негізінде шешуге болады.

Мақалада авторлық көзқарас негізінде аймақтар мен орталық қарым-қатынас және аймақтық экономиканы оңтайландырудың экономикалық жағдайы мен экономика-математикалық үлгісі берілген.

Кілтті сөздер: аймақтық экономика, оңтайландыру, қызмет көрсету және тауар өндірудің аймақтық шамасы.

Б. Насакаева,¹ А.Қуаныштаева²
ПОКАЗАТЕЛИ ПОВЫШЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ТУРИСТСКИХ УСЛУГ

Критерий туристских услуг можно анализировать только с помощью системного подхода. Наиболее полно рассмотрено влияние количественной и качественной эффективности экономических и социальных туристских услуг на реализацию туристских услуг.

Ключевые слова: туризм, туристские услуги, эффективность

Лит. 4.

Nassakayeva Bakyt, Kuanyshtaeva Aizada
PARAMETERS OF INCREASE OF SOCIO ECONOMIC EFFICIENCY OF TOURIST SERVICES

The criterion of tourist services can be analyzed only with the help of the system approach. The influence of quantitative and qualitative efficiency of economic and social tourist services on realization of tourist services is most full considered"

Keywords: tourism, tourist services, efficiency

Lit. 4.

Мәселенің қойылымы. Туристік қызметтің әлеуметтік-экономикалық тиімділігін бағаламас бұрын, "тиімділік" категориясының өзін түсініп алған жөн.

Тиімділік дегеніміз экономиканың түрлі ресурстар түрлерін немесе ресурстар жиынтығының шығындары мен нақты нәтижелер арақатынасын сипаттайтын экономикалық категория болып табылады.

Туристік қызмет тиімділігінің критерияларын жүйелік тәсілдеме негізінде ғана тұжырымдауға болады. Туристік қызметтердің экономикалық тиімділігінің критериялары объективті әрекет етуші экономикалық заңдардың бейнесі болып табылады, ол туристік қызметті өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну барысындағы үнемділіктің артуын ынталандырады.

Бірақ тиімділікті талдау барысында қарастырып отырған іс-әрекет саласында ғана әрекет ететін өндірілген өнімге қатысты шығындар қатынасын ғана ескеруге болмайды. Сондай-ақ туристік қызметтерді өндіру мен тұтынудың әлеуметтік қызметі қалыптастырылуы қажет.

Әлеуметтік процестердің тиімділік критериялары (және оған негізделген көрсеткіштер) ең алдымен, қоғамның әлеуметтік мақсаттарының жүзеге асырылуына ықпал етуі керек. Мұнда ол экономикалық процестердің рацио-

налды ағынын әлсіретпеуі керек, керісінше, тиімділік критериялары мен оған негізделген көрсеткіштер тиімділіктің әлеуметтік және экономикалық сәттерінің қоғамның әлеуметтік мүдделерінің басымдықтарын қамтамасыз ететін шектеулермен бірігетіндей өңделуі қажет. Туристік қызмет тиімділігіне қатысты осындай тәсілдемеге "әлеуметтік-экономикалық тиімділік" сияқты категория сәйкес келеді.

Қойылған мәселе бойынша соңғы жарық көрген мақалаларды талдау. Туристік қызметтердің әлеуметтік-экономикалық тиімділігі жұмсалған ресурстар көлемінің өзгерісіне қатысты жалпы тиімді әсер өзгерісін сипаттайды. Туристік қызметтердің әлеуметтік-экономикалық тиімділігі сандық түрде экономикалық өсімді қамтамасыз етуге туристік процестердің ықпалын, аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етуді, халықтың өмір деңгейінің артуын қамтамасыз етуді бейнелейді. Әлеуметтік-экономикалық тиімділікті иерархиялық реттелген көрсеткіштердің тұтас жүйесі негізінде ғана сипаттауға болады. Осы көрсеткіштер жүйесінің әрбір ішкі жүйесі туристік қызметті өндіру мен тұтынудың экономикалық процестері туралы түрлі сипаттағы ақпаратты бейнелеуі керек. Осы көрсеткіштерге мыналарды жатқызуға болады:

1 Кандидат экономических наук с.н.с. НИИНЭСА Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза

2 Магистрант Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза

1) Төмендегілерді сипаттайтын экономикалық көрсеткіштер (олардың негізінде экономикалық тиімділік анықталады):

- экономикалық процестің жекелеген фазаларын (туристік қызметті өндіру, ұдайы өндіру, бөлу, айырбас, тұтыну);

- экономикалық процестердің сипатталуының жекелеген формалары (бағалар түріндегі ақша күйінде, шығындар деңгейінде);

- экономикалық процестердің әрекет ету қайнар көздерінің жекелеген тәсілдері (мемлекеттік бюджеттен, қоғамдық тұтыну қорларынан, халық табыстарынан);

- туристік қызметтер нарығының жекелеген сегменттері және олардың спецификасын (рекреациялық туризм, іскерлік, сапарға шығу, елге кіру, т.б.).

2) Туристік процестердің түрлі жақтарын сипаттайтын әлеуметтік көрсеткіштер (олардың негізінде әлеуметтік тиімділік анықталады), олар мынаны сипаттайды:

- туристік қызмет өндіріліп, тұтынылатын аймақтың әлеуметтік дамуын (инфрақұрылымның қосымша дамуын, қызметтерін жергілікті азаматтар да пайдалана алатын туриндустрия кәсіпорындарының қосымша дамуын, қосымша жұмыс орындары);

- туристік қызметті тұтынушының әлеуметтік дамуын (рекреацияның маңыздылығы, жұмыс белсенділігінің артуы; туристік қызметті тұтыну нәтижесінде алған жаңа білімдер мен біліктіліктер; жаңа таныстықтар).

3) Туризмде болатын процестердің екі жағын да сипаттайтын кешенді көрсеткіштер, яғни мақсатты әсер мен экономикалық процестердің тікелей ағыны, және әлеуметтік-экономикалық тиімділікті өлшейтін әсер. Мақсатты әсер дегеніміз өндіріс нәтижесіне туристік қызметтің сыртқы әсері немесе ең алдымен, қоғамдық өнімді ұдайы өндірудің ғаламдық процестеріне әсер, немесе неғұрлым жалпы болып табылатын экономикалық емес қоғамдық әсер болып табылады [1, 217 б].

Туристік қызметті тұтыну шартты өнімділікті еңбек атмосферасы ретіндегі жұмыс белсенділігінің артуына әкеледі, ұлттық экономиканың кейбір салаларына, дамыған тұлға қажеттіліктерінің артуына инновациялық ықпал етеді.

Мұнда аталмыш экономикалық ресурстарды іске қосу уақытына қатысты әлеуметтік-мәдени процестер ықпалының уақыттық бәсеңдеуін есепке алу ашық мәселе болып қала береді. Әлеуметтік әсер белгілі уақыт кезеңінде экономикалық ресурстарды алдындағы уақыт кезеңіне үлестіру нәтижесіне айналуы мүмкін. Және керісінше, салынған қаражаттар көп жылдар өткеннен кейін ғана әсер әкелуі мүмкін. Туризм саласына инвестициялық ресурстар салынуы 2009 жылы 47453,4 млн. болса, 2011 жылы 96732,2 млн., яғни 49278,8 өскен [3].

Туристік өндіріс нәтижесінің әлеуметтік-экономикалық тиімділігін анықтау бірегей сан-

дық көрсеткішті анықтау бойынша қиындықпен байланысты болып табылады. Туризмнің біртекті емес сипат пен кешенді әсерге ие болуы соншалықты, тіпті бір көрсеткіште оның ғаламдық сипатын көрсету аса қиынға соғады. Бұл екі себеппен байланысты: туристік іс-әрекеттің сапалы алуан түрлерінің біртекті нақты өлшеуішінің болмауы және оларды агрегаттау (біріктіру) барысында қиындықтар туындайды.

Сондықтан түрлі туристік қызметтерді өндіру мен тұтыну туралы жекелеген мәліметтердің оқшаудылығын жойып, аталмыш мәліметтердің ақпараттық құндылығын арттыру қажет. Осы мәселені шешу барысында төмендегілерді ескеру қажет:

- туристік құбылыстар мен процестердің сандық бағасын алу мүмкін болмағанда (мысалы, сапалы мәдени шара) олардың қоғамның өмірлік іс-әрекетіне ықпалын өлшеуге тырысып көрген жөн;

- неғұрлым синтетикалық сатыға аударуға болмайтындығы кейбір жағдайларда синтетикалық сандық әдістер (балдық әдіс) негізінде бейнелеп көрген жөн;

- туристік іс-әрекет сипатынан немесе ықпалынан туындайтын сандық өлшеу үшін тосқауылдар болған жағдайды әлеуметтік немесе әлеуметтік-мәдени зерттеулер негізінде өңделген коэффициенттерді немесе жіктемелерді пайдалана отырып, жартылай болса да жоюға болады;

- кез-келген жағдайда да экономикалық ақпаратты әлеуметтік көзқарас тұрғысынан шешкен жөн.

Осы жағдай бойынша ғылыми әдебиетті талдау сандық көрсеткіштерді қолдану шекараларының кеңейтуге мүмкіндік беретін белгілі жолдар болатынын (бұл туристік өндіріс нәтижесі ретіндегі туристік қызметті кешенді бағалау барысында мүмкін болады) және олардың негізінде келіп түсетін ақпаратты түзетуге мүмкін болатынын көрсетеді. Осыған туристік қызметтің сапалық жағын төмендегілердің бағалауы ықпал етуі мүмкін:

1) тікелей қатысушылардың:

- туристік ұсынысты тасушылар (кешенді талдау, сапалық талдау);

- туристік сұранысты тасушылар (әлеуметтік зерттеулер, туристік анкеталар, әңгімелер, туристік қызметті тұтынушылардан сұрау өткізу негізінде);

2) жалпы мемлекеттік мүдделерді тікелей тасушылар болып табылмайтындардың, ал дәлірек айтсақ:

- мемлекеттік басқару органдары;

- ғылым саласындағы мамандар.

Туристік қызмет тиімділігін қарастыра отырып, біз оның көрсеткіштерінің әр тараптылығы оларды түрлі белгілер бойынша жіктеуге болатын жағдайды туындатады. Туристік қызметтердің тиімділігі көрсеткіштерінің бізбен ұсынылатын жіктеуі 1 кестеде ұсынылған.

Туристік қызметтердің тиімділік көрсеткіштерінің жіктемесі

Жіктемелі белгі	Жіктемелі топтар
Жалпылау дәрежесі	- жалпылаушы - негізгі - жеке
Әсер түрлері	- экономикалық - әлеуметтік
Шығындардың бағытталуы	- сұранысты қалыптастыруға қатысты шығындардың тиімділігі; - ұсынысты қалыптастыруға қатысты шығындардың тиімділігі.
Әсердің бағытталуы	- экономикалық өсімді қамтамасыз ету; - аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ету; - халықтың өмір деңгейінің өсімін қамтамасыз ету.
Әсерді материализациялау уақыты	- алдын-ала; - күтілетін; - нақты.
Өлшеу әдістері	- құндық; - натуралды; - балдық; - аралас.
Нарық сегменттері	- елге кіру туризмінің тиімділігі; - елден кету туризмінің тиімділігі; - рекреациялық туризмнің тиімділігі; - іскерлік туризмінің тиімділігі.
Туристік қызметтер нарығының құрылымы	- туристік ұйым; - орналастыру құралдары; - көлік; - санаторлы-курорттық мекемелер қоғамдық тамақтану; - ойын-сауық ұйымдары және т.б.
Ескерту- Кесте автордың көмегімен жасалынған	

Жеке сұрақтардың анықтамасы. Жалпылау дәрежесі бойынша туристік қызметтердің тиімділік көрсеткіштерін топтастыру жалпылаушы, негізгі және жеке көрсеткіштер жиынтығын бөліп қарастыруды ұсынады. Жалпылаушы тобына туристік қызметті жүзеге асыратын кәсіпорындардың материалды-техникалық базасына салымдардың пайдалылығын; осы салымдардың ақталу мерзімін жатқызуға болады.

Негізгі көрсеткіштер тобына туристік қызметтің кадрлық, ғылыми-ақпараттық, ұйымдастырушылық құраушыларын құру, пайдалану және дамыту тиімділігінің сипаттамаларына тән жалпылаудың "орташа" деңгейі бар көрсеткіштерді жатқызған жөн. Туристік қызмет тиімділігінің жеке көрсеткіштері жекелеген шығындар түрлерінің неғұрлым бөлшектелген көрсеткіштерінің тобын білдіреді, мысалы нақты кәсіби топ мамандарының біліктілігін арттыру шығындары, броньдаудың жаңа электронды жүйесін енгізу шығындары.

Туристік қызметті құрау және пайдалану нәтижесінде алынатын әсер түрлері бойынша жіктеме туристік қызметтің тиімділік көрсеткіштерінің экономикалық және әлеуметтік тиімділік көрсеткіштеріне жіктелуін білдіреді. Туристік қызметтің экономикалық тиімділік

көрсеткіштері экономикалық нәтиженің немесе әсердің аталмыш әсерді алу үшін пайдаланылған шығындармен немесе ресурстармен ара-қатынасын сипаттайды. Мұндай көрсеткіштерге келесілер жатқызылады: өткізілген өнімнің пайдалалығы, туристік индустрия жұмыскерлерін оқыту, туристік қызметтерді жүзеге асыратын кәсіпорындарының қор қайтарымдылығы.

Туристік қызметтің әлеуметтік тиімділігінің көрсеткіші сауықтыру, рекреация, өмірлік күшті қалпына келтіру, білімді арттыру арқылы құрылатын туристік қызмет есебінен туристік қажеттіліктердің барлық жиынтығын қанағаттандыру дәрежесін бейнелейді.

Шығындардың бағыттылығы бойынша біз сұранысты қалыптастыруға шығындар тиімділігі мен ұсынысты қалыптастыру шығындары тиімділігінің көрсеткіштерін бөліп қарастырған жөн. Осындай көрсеткіштердің мысалына төсек қорының қуаттылығын (тамақтану кәсіпорындарындағы орындар саны, ойын-сауық кәсіпорындарындағы орындар саны), туристік ағынның теңсіздігін, сұраныстың маусымдық ауытқуын, маркетингтік компанияларға мемлекеттік шығындар шамасын, инфрақұрылымның дамуы мен туризмнің мемлекеттік аппаратының қамтамасыз етілуін жатқ-

ызуға болады.

Әсердің бағытталуы бойынша туристік қызмет тиімділігінің көрсеткіштерін экономикалық өсімді қамтамасыз етуді, аймақтың әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етуді, халықтың өмір деңгейін қамтамасыз етуді сипаттайтын көрсеткіштерге жіктеген жөн. Оларға мысал келтіретін болсақ: туристік қызмет өндірісінің экономикалық үнемділігі, туризм саласындағы мамандардың еңбек өнімділігін арттыру, жеке табыс пен туристік қызметтерді сатып алуға бағытталатын табыс үлестерін арттыру, туризмнің мемлекет кірісіне салымы.

Туристік қызмет тиімділігінің көрсеткіштерін әсерді материализациялау уақыты бойынша жіктеу алдын-ала, күтілетін және нақты көрсеткіштер топтарын қалыптастыруды болжайды. Туристік қызмет тиімділігінің алдынала көрсеткіштері туристік қызметтің өндірісі мен тұтынылуына кететін шығындарды техника-экономикалық негіздеу барысында анықталады. Күтілетін көрсеткіштерді туристік қызметті өндіру мен тұтыну бойынша шараларды жүзеге асыру нұсқасын таңдау процесінде анықтайды. Туристік қызмет тиімділігінің нақты көрсеткіштерін туристік кәсіпорындар мен ұйымдардың есептік мәліметтері негізінде анықтайды. Олар туристік қызмет өндірісінің барлық кезеңдеріндегі нақты нәтижелілікті бағалауға мүмкіндік береді.

Нәтижелерді және шығындарды өлшеуге қатысты қолданылатын әдістер сипаты бойынша туристік қызмет тиімділігінің көрсеткіштерін жіктеу құндық, натуралды, бағдалы және аралас өлшеуіштердің болуын қарастырады. Мысалы, ұйымдастырудың білім беру бағдарламаларына қатысты шығындардың бір теңгесіне шаққандағы туристік өнімді өткізуден түсетін түсім, натуралды сипаттағы еңбек өнімділігі, экскурсиялық қызмет көрсету сапасы.

Нарық сегменттері бойынша елден шығу туризмі, елге кіру туризмі, рекреациялық туризм мен іскерлік туризм тиімділігінің көрсет-

кіштерін бөліп қарастыруға болады. Ондай туризм түрлеріне мысал келтіретін болсақ, олар: туристердің ел ішіндегі және шетелге сапар шегу шығындары, іскерлік келісім-шарттарға отырудан түсетін әсер, өмірлік қабілеттіктерді қалпына келтіру, рекреация нәтижесінде жұмыс қабілеттілігін арттыру.

Туристік қызмет нарығының құрылымы бойынша жіктелу туристік қызмет тиімділігінің көрсеткіштерін туристік ұйымдар тиімділігі, орналастыру құралдарының тиімділігі, көлік тиімділігі, санаторлық-курортты мекемелер мен қоғамдық тамақтану орындарының тиімділігі көрсеткіштеріне жіктеуді білдіреді. Аталмыш тәуелділіктерді сипаттайтын көрсеткіштерге туристік индустрия кәсіпорындарының ресурстарын пайдалану, өндірістік процесті ұйымдастыру, оның ырғақтылығын ұйымдастыру көрсеткіштері жатқызылады [2, 288б].

Зерттеу мақсатының тұжырымдамасы. Туристік қызмет тиімділігін анықтау мәселесін түрлі тұрғыдан қарастыруға болады. Аталмыш есептеулерде біз жалпыланған абстрактілі көрсеткіштерді пайдаланатын боламыз.

Туристік қызметтің әлеуметтік-экономикалық тиімділігі экономикалық тиімділік (Ээ), әлеуметтік тиімділік (Әә) көрсеткіштерін және қолда бар ресурстарды пайдалану коэффициентін (Крп) пайдалану негізінде анықталады:

Кир = Өткізілген ресурстар / қолда бар ресурстар

Онда туристік қызметтің әлеуметтік-экономикалық тиімділігі мынадай сипатқа ие болады:

$$\text{Эә} = \text{Ээ} * \text{Крп} * \text{Әә}$$

Біз туристік қызметтің әлеуметтік және экономикалық тиімділігін сипаттайтын көрсеткіштер ретінде 2 кестеде келтірілгендерді қолдануға болады деп есептейміз.

Кесте 2

Әсер түрлері бойынша туристік қызмет тиімділігінің көрсеткіштері

Экономикалық әсер	Туристік қызметті өндіруші-кәсіпорын үшін	- туристік қызметті жүзеге асыру көлемі; - еңбек өнімділігі; - еңбек ақы шығындарының деңгейі; - айналым қорларының айналымдылығы; - пайдалылық және т.б.
	Туристік қызметті өндіруші-аймақ үшін	- тауар айналымның артуы; - инвестициялар көлемі; - аймақ халқының өмір деңгейінің өсімі және т.б.
Әлеуметтік әсер	Туристік қызметті өндіруші-аймақ үшін	- аймақ инфрақұрылымының дамуы; - жергілікті тұрғындар пайдалана алатын туризм индустрия кәсіпорындарының құрылысы; - жұмыс орындары санының артуы.
	Туристік қызметті тұтынушы үшін	- денсаулықтың жақсаруы (өмір ұзақтығының артуы; дәрігерге қаралу санының қысқаруы); - жұмыс қабілеттілігінің артуы (өндеудің артуы; жалақының артуы); - интеллектуалды деңгейдің артуы (шет тілін меңгеру (адамдар санының артуы); - интернет желісі арқылы алынатын ақпарат көлемінің артуы).
Ескерту – Кесте автордың көмегімен жасалынған		

Жүргізілген зерттеудің қорытындысы

1. Аталмыш аймақта туристік қызметті жүзеге асырудан түсетін экономикалық әсерді сипаттайтын көрсеткіштер:

- туристік индустрия кәсіпорындарының экономикалық іс-әрекетін сипаттайтын көрсеткіштер: туристік қызметті жүзеге асыру көлемі, еңбек өнімділігі, еңбек ақы төлеу шығындарының деңгейі, айналым қорларының айналымдылығы, пайдалылығы;

- турқызметті жүзеге асыратын аймақ үшін экономикалық әсерді сипаттайтын көрсеткіштер, ал жалпы алсақ: тауар айналымның артуы, инвестициялар көлемі, аймақ халқының өмір сүру деңгейінің артуы.

2. Туристік қызметті жүзеге асырудан түсетін әлеуметтік әсерді сипаттайтын көрсеткіштерді біз екі құраушы бөлікке бөлуді жөн көріп отырмыз: туристік қызметті өндіруші-аймақ үшін әлеуметтік әсер және туристік қызметті тұтынушы-аймақ үшін әлеуметтік әсер.

- аймақ үшін әлеуметтік әсерді келесі статистикалық көрсеткіштер арқылы бейнелеуге болады: аймақ инфрақұрылымының дамуы, қызметтерін жергілікті халық та пайдалана алатын туриндустрия кәсіпорындарының құрылысы мен қайта құрылуы, аймақтағы жұмыс орындары санының артуы.

Туристік қызметті тұтынушы үшін әлеуметтік әсер келесі көрсеткіштермен сипатталады:

- денсаулықтың жақсаруы - дәрігерге келетіндер саны;

- жұмыс уақытының ішіндегі тұтас күндерін және уақыттарын жоғалтудың төмендеуі;

- жұмыс қабілеттіліктерінің артуы - өңдеудің артуы;

- жалақының мүмкін артуы;

- интеллектуалды деңгейдің артуы - шет тілін білу (деңгейі, адамдар саны);

- итернет желісі арқылы алынатын ақпарат көлемінің артуы.

Біз туристік қызметтерді тұтынуды жабдықтаушы аймақтарда туристік қызметтерді тұтыну өмір деңгейі артуының нәтижесі екенін, ал туристік қызметтерді өндіруші аймақтарда туристік қызметтерді жүзеге асыру халықтың өмір деңгейінің арту факторы болып табылатынын анықтадық.

Қорытындылай келе, қалыптастырылған әдістемелік тәсілдемелер туристік қызметтің әлеуметтік-экономикалық тиімділігін бағалау мәселесін шешуге және туристік қызмет нарығын басқару үшін бағдарға ие болуға ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Абалкин Л.И. Диалектика социалистической экономики. //М., Мысль. 1981.- 217б.

2. Эффективность воспроизводства: изменение, планирование, стимулирование //отв.ред. Б.М.Смехов., Т.В.Воейова, М., Наука. 1984.- 288б.

3. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі 2011 жылғы Қазақстан туризмі, Астана. 2012ж.

4. www.kazatur.narod.kz

Для сокращения возможностей уклонения от налогов при применении специальных режимов важно идентифицировать предпринимательские структуры для целей налогообложения с учетом аффилированных компаний (лиц).

Ключевые слова: налогообложение, аффилированное лицо.

Лит. 8.

Парасоцкая Н. Н.
АФИЛИРЛІ ЖАҚТАРДЫҢ ЕСЕБИ ЖӘНЕ САЛЫҚ САЛУ

Салық төлеуден жалтару мүмкіндіктерін қысқарту үшін арнайы режимдерді қолдану барысында кәсіпкерлік құрылымдарда салық салудың афилирлі компаниялардың (жақтарды) сәйкестендіру.

Түйінді сөздер: салық салу, афилирлі жақ.

Әд. 8.

N. Parasotskaya
ACCOUNT AND TAXATION OF AFFILIATES

To reduce the possibilities of tax evasion in the application of special treatments it is important to identify business structures for tax purposes with the affiliated companies (entities).

Keywords: taxation, affiliate.

Lit. 8.

Понятие "аффилированное лицо" произошло от английского слова "affiliate", которое означает связывать, присоединять, устанавливать отцовство или авторство.

Определение понятия "аффилированные лица" можно найти в различных источниках права, следовательно, они могут быть сведены к следующему.

Аффилированные лица - это физические и юридические лица (в частности, инвесторы), способные оказывать влияние на деятельность хозяйствующего субъекта (юридического и / или физического лица, например, компании) вследствие участия в его капитале или членства в руководящих органах.

Аффилированными лицами юридического лица можно признать:

- лица, которые имеют право распоряжаться более чем 20 процентами общего количества голосов, приходящихся на голосующие акции либо составляющие уставный или складочный капитал вклады, доли данного юридического лица;

- член его совета директоров (наблюдательного совета) или иного коллегиального органа управления, член его коллегиального исполнительного органа, а также лицо, осуществляющее полномочия его единоличного исполнительного органа;

- лица, принадлежащие к той группе лиц, к которой принадлежит данное юридическое лицо;

- некоторые другие лица.

Аффилированными лицами физического лица, осуществляющего предпринимательскую деятельность (индивидуального предпринима-

теля), являются:

- лица, принадлежащие к той группе лиц, к которой принадлежит данное физическое лицо;

- юридическое лицо, в котором данное физическое лицо имеет право распоряжаться более чем 20 процентами общего количества голосов, приходящихся на голосующие акции либо составляющие уставный или складочный капитал вклады, доли данного юридического лица.

К информации об аффилированных лицах в бухгалтерской отчетности относятся данные об операциях между организацией, подготавливающей бухгалтерскую отчетность, и аффилированным лицом.

Операцией между организацией, подготавливающей бухгалтерскую отчетность, и аффилированным лицом считается любая операция по передаче каких-либо активов или обязательств между организацией, подготавливающей бухгалтерскую отчетность, и аффилированным лицом.

Операциями с аффилированным лицом могут быть:

- приобретение и продажа товаров, работ, услуг;

- приобретение и продажа основных средств и других активов;

- аренда имущества и предоставление имущества в аренду;

- передача результатов научно - исследовательских и опытно - конструкторских работ;

- финансовые операции, включая предоставление займов и участие в уставных (складочных) капиталах других организаций;

- предоставление и получение гарантий и

¹ к.э.н., доцент кафедры "Бухгалтерский учёт", Финансового университета при Правительстве РФ, Россия

залогов;

- другие операции.

Согласно ст. 93 "Информация об аффилированных лицах общества" Федерального закона "Об акционерных обществах" (с изменениями и дополнениями) Аффилированные лица акционерного общества обязаны в письменной форме уведомить общество о принадлежащих им акциях общества с указанием их количества и категорий (типов) не позднее 10 дней с даты их приобретения. В соответствии со ст.80 Федерального закона "Об акционерных обществах" лицо, имеющее намерение самостоятельно или совместно со своим аффилированным лицом (лицами) приобрести 30 или более процентов размещенных обыкновенных акций общества с числом акционеров - владельцев обыкновенных акций более одной тысячи с учетом количества принадлежащих ему акций, обязано не позднее чем за 30 дней до даты приобретения акций направить обществу письменное заявление о намерении приобрести указанные акции. Кроме того, лицо, которое самостоятельно или совместно со своим аффилированным лицом (лицами) приобрело 30 или более процентов размещенных обыкновенных акций общества, в течение 30 дней с даты приобретения обязано предложить акционерам продать ему принадлежащие им обыкновенные акции общества по цене не ниже средневзвешенной цены приобретения акций общества за последние шесть месяцев, предшествующие дате приобретения 30 или более процентов акций общества. В случае если в результате непредставления по вине аффилированного лица указанной информации или ее несвоевременного представления обществу причинен имущественный ущерб, аффилированное лицо несет ответственность в размере причиненного ущерба. Каждое акционерное общество обязано само вести учет своих аффилированных лиц и представлять отчетность о них в контролирующий орган в соответствии с требованиями законодательства Российской Федерации.

Акционерное общество обязано вести учет его аффилированных лиц и представлять отчетность о них в соответствии с требованиями законодательства РФ (п. 4 ст. 93 Закона "Об Акционерных обществах" - далее Закон об АО). Списки аффилированных лиц общества относятся к документам, которые оно обязано хранить по месту нахождения его исполнительного органа (ст. 89 Закона об АО), а также предоставлять акционерам по их требованию в порядке, установленном п. 2 ст. 91 Закона об АО.

Порядок раскрытия информации акционерными обществами установлен ст. 92 Закона об АО и Положением "О раскрытии информации эмитентами эмиссионных ценных бумаг", утвержденным приказом ФСФР от 10.10.2006 N 06-117/пз-н (далее - Положение).

Обязанность по раскрытию информации для акционерных обществ (в том числе сведений об их аффилированных лицах) согласно п.

2 ст. 92 Закона об АО и п. 8.1.2 Положения возникает только с даты, следующей за датой государственной регистрации выпуска (дополнительного выпуска) облигаций или иных ценных бумаг общества, размещаемых путем открытой подписки (публичного размещения), и прекращается в случаях и в порядке, предусмотренных п. 8.1.3 Положения.

Соответственно, если общество публично не размещает облигации или иные ценные бумаги, то раскрывать информацию оно не должно, и Положение на такое общество не распространяется. Однако от обязанности вести учет аффилированных лиц оно не освобождается.

Раскрытие информации об аффилированных лицах общества, обязанного раскрывать информацию, регламентируется п. 8.5 Положения. В частности, общество обязано опубликовать на странице в сети Интернет текст списка аффилированных лиц, составленного на дату окончания отчетного квартала, не позднее 2 рабочих дней с даты окончания отчетного квартала, а тексты изменений, произошедших в списке аффилированных лиц, - не позднее 2 рабочих дней с даты внесения соответствующих изменений в этот список (п. 8.5.3 Положения). В этом случае список аффилированных лиц общества в силу п. 8.5.2 Положения должен быть составлен по форме согласно Приложению 30 к Положению.

Требований к ведению учета аффилированных лиц общества, на которое действие Положения не распространяется, законодательством не установлено.

Таким образом, общество, которое публично не размещает ценные бумаги, ведет учет аффилированных лиц в свободной форме.

Следует обратить внимание на то, что в соответствии с пунктом 1 постановления ФКЦБ России от 30.09.99 № 7 "О порядке ведения учета аффилированных лиц и представления информации об аффилированных лицах акционерных обществ" акционерное общество обязано указывать только те сведения о своих аффилированных лицах, которые известны или должны были стать известными этому акционерному обществу.

Это означает, что в ряде случаев, когда акционерное общество не имеет информации и (или) даже не знает и не обязано знать о существовании его аффилированных лиц (особенно это относится к тем аффилированным лицам акционерного общества, которые признаются таковыми в силу принадлежности к той же группе лиц, к которой принадлежит это акционерное общество), оно вправе не указывать эту информацию в списке аффилированных лиц, составляемом и раскрываемом в соответствии с требованиями упомянутого нормативного акта ФКЦБ России. В список аффилированных лиц акционерного общества в обязательном порядке включается только та информация, которая стала известна этому акционерному обществу

на дату составления списка, или должна была стать известна в соответствии с законодательством Российской Федерации, например, как уже отмечалось выше, в силу требований пункта 2 статьи 93 Федерального закона "Об акционерных обществах", в соответствии с которым аффилированные лица акционерного общества обязаны в письменной форме уведомить это акционерное общество о принадлежащих им акциях акционерного общества с указанием их количества и категорий (типов) не позднее 10 дней с даты приобретения акций.

Существует несколько проблем, связанных с определением понятия "аффилированное лицо" и, соответственно, с учетом аффилированных лиц.

Применение норм об аффилированных лицах в акционерных отношениях затруднено тем, что не определен порядок признания лица аффилированным. Причиной этого является такой неопределенный признак аффилированности, указанный в законе в качестве основного, как способность оказывать влияние на деятельность физических и юридических лиц, осуществляющих предпринимательскую деятельность.

Во-первых, не совсем ясно, на какого рода деятельность должны оказывать влияние аффилированные лица. Если бы речь шла исключительно о предпринимательской деятельности, то определение должно было бы звучать следующим образом: аффилированные лица - физические и юридические лица, способные оказывать влияние на предпринимательскую деятельность юридических и физических лиц. Очевидно, что деятельность любого хозяйствующего субъекта зависит от большого числа посторонних факторов, в том числе от деятельности других субъектов, которые в определенной степени могут оказывать влияние на предпринимательскую деятельность друг друга, зачастую и не подозревая об этом.

Во-вторых, из определения аффилированного лица не видно, какого рода влияние должен оказывать один субъект на деятельность другого субъекта предпринимательской деятельности, чтобы его можно было признать аффилированным. Категория "влияния" является крайне относительной и должна быть обязательно конкретизирована, иначе она будет пониматься по-разному, а это может повлечь различную правоприменительную практику, что является недопустимым.

Проблемы также возникают при учете аффилированных лиц. Перечень лиц, относящихся к аффилированным в соответствии с законом РСФСР "О конкуренции...", достаточно внушителен. Кроме того, основания, по которым лицо признается аффилированным к акционерному обществу, требуют обладания информацией, не являющейся общедоступной (родственные отношения, наличие соглашений (согласованных действий) и т.п.). Эта информация не статична

и не постоянна, что также требует от общества определенных усилий для отслеживания изменений.

Когда речь идет об аффилированных лицах, являющихся таковыми в соответствии с признаками аффилированного лица, изложенными выше (член совета директоров, член коллегиального исполнительного органа, лицо, осуществляющее полномочия единоличного исполнительного органа и т.д.), то сложностей с составлением и ведением списка аффилированных лиц не возникает. В противном случае совершенно не ясно, каким образом акционерное общество должно выявлять свои аффилированные лица, так как обязанность лиц уведомлять акционерное общество о своей аффилированности действующим законодательством РФ не предусмотрена.

К тому же общество даже не имеет права требовать у инвестора обязательного предоставления информации, не предусмотренной действующим законодательством. Исключением в данном случае является уже упоминавшаяся выше обязанность аффилированных лиц уведомить в письменной форме общество "о принадлежащих им акциях общества с указанием их количества и категорий (типов) не позднее 10 дней с даты приобретения акций" [п. 2 ст. 93; 3].

Следовательно, установление аффилированности лиц к обществу, исходя из их принадлежности к одной группе лиц, в настоящее время возможно только в том случае, если лицо самостоятельно предоставит сведения о своей аффилированности. Действующим законодательством не определен порядок контроля за полнотой и правильностью составления раскрываемого списка. Более того, установление фактов нарушения органами требований ведения учета аффилированных лиц и предоставления информации об аффилированных лицах акционерных обществ может в большинстве случаев осуществляться, исходя из формальных соответствий признакам аффилированного лица.

В налоговом же праве для обозначения лиц, связанных определенными отношениями, в силу которых одно лицо может определять решения другого, использован термин "взаимозависимые лица". Регламентация в рассматриваемой сфере направлена на защиту публичных интересов, а именно вопросов правильности исчисления и уплаты налогов. Под взаимозависимыми лицами закон понимает физических лиц и (или) организации, отношения между которыми могут оказывать влияние на условия или результаты их деятельности. В данном случае законодатель неоправданно отказался от использования термина "аффилированные лица".

Полагаем, аффилированных лиц можно считать взаимозависимыми, и наоборот, так как в основу отнесения к ним положен один критерий - влияние на деятельность другого лица.

Здесь также можно выделить несколько основных проблем, связанных с налогообложением

ем аффилированных лиц.

Льготные специальные налоговые режимы, изначально предусмотренные для субъектов малого предпринимательства, в настоящее время значительно расширяют круг лиц, имеющих к ним доступ. В то же время средние и даже крупные организации могут применять специальные налоговые режимы, создавая неравные условия для малого бизнеса. Поэтому необходимо принимать меры, направленные на выявление и устранение законодательных "лазеек", которые позволяют налогоплательщикам манипулировать налоговой базой по специальным налоговым режимам.

Для сокращения возможностей уклонения от налогов при применении специальных режимов важно идентифицировать предпринимательские структуры для целей налогообложения с учетом аффилированных компаний (лиц). Официальное определение аффилированным лицам дается в ст. 3 закона "О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках" N 948-1 от 22.03.1991 года, а именно, "аффилированные лица - физические и юридические лица, способные оказывать влияние на деятельность юридических (или) физических лиц, осуществляющих предпринимательскую деятельность". Однако это определение не совсем подходит для целей налогообложения, поскольку аффилированные лица часто создаются с целью сокрытия налогов или снижения налоговых обязательств. Поэтому следует ввести определение аффилированных лиц в ст. 11 Налогового кодекса РФ. Специальные режимы, как льготные режимы, не должны применяться к организациям, входящим в крупную сеть, а также к организациям, аффилированным с крупными и средними организациями, вступающими с ними в сделки исключительно с целью снижения налоговых расходов. Так, если собственник (группа собственников) владеет десятками предприятий (например, торговой сетью), то следует признать его (их) аффилированным лицом для целей налогообложения, что станет основанием для невозможности применения специальных налоговых режимов.

Аналогичные результаты должны иметь организации, если важнейшие их функции централизованы или взаимозависимы (единое управление, снабжение и прочее). В этом случае указанная группа организаций должна считаться единым комплексом (аффилированным лицом), что должно послужить причиной невозможности применения специальных режимов.

Такие схемы с аффилированными лицами часто используются торговыми организациями. Как правило, специально создается сеть организаций, участвующих в схеме перепродаж, из которых основная организация находится на общем режиме налогообложения, две или три организации, через которые идет реализация и поступает основная выручка, находятся на системе налогообложения в виде единого налога

на вмененный доход, остальные контрагенты, связанные с затратами по хранению, транспортировке товаров, находятся на упрощенной системе налогообложения.

Широкое распространение получило использование специальных налоговых режимов для экономии на платежах по единому социальному налогу. В целях экономии применяется договор аутсорсинга, то есть договор о предоставлении персонала. Идея применяемых в этих целях схем заключается в том, что для обеспечения деятельности основной организации заинтересованными лицами с умыслом создается новая организация, применяющая упрощенную систему налогообложения, а затем часть работников переводится в эту организацию, переведенную на специальный налоговый режим, и с ней основная организация заключает договор о предоставлении персонала. Вновь созданная организация с фонда заработной платы работников, рассчитанного в том же размере, будет платить только 14 процентов в виде взноса в Пенсионный фонд Российской Федерации, т.к. налогоплательщики, находящиеся на упрощенной системе налогообложения, освобождены от единого социального налога. Организации прошедшие такую реорганизацию можно приравнять к аффилированным лицам для целей налогообложения.

Изменение правовых отношений организации со своими работниками с целью снижения налоговых обязательств также можно отнести к налоговой схеме с участием аффилированных лиц. Так, по этой схеме все работники организации специально регистрируются в качестве индивидуальных предпринимателей и начинают применять упрощенную систему налогообложения (в качестве объекта выбираются доходы). Организация прекращает трудовые отношения с работниками, а вместо трудового договора заключается гражданско-правовой уже с индивидуальными предпринимателями. В результате не исчисляется единый социальный налог и налог на доходы физических лиц. Остается только единый налог с дохода, уплачиваемый самостоятельно индивидуальными предпринимателями - бывшими работниками организации.

Организации, проводящие реорганизацию, единственной целью которой является применение специального режима налогообложения, следует считать аффилированными лицами для целей налогообложения. Например, такие схемы применяются в автотранспортных организациях с числом транспортных средств свыше 20. Головная организация учреждает ряд организаций, в которые передает по договору аренды ранее эксплуатируемые ими транспортные средства. Созданные организации заключают агентский договор с арендодателем на продажу билетов и провоз багажа. По результатам работы перечисляют принципалу 85% выручки от продажи билетов и 50% от провоза багажа.

Таким образом, большая часть выручки от автотранспортных услуг остается в учрежденных организациях, уплачивающих единый налог на вмененный доход. Арендодатель платит налог на прибыль с суммы вознаграждения, от продажи билетов, уменьшенной на сумму понесенных расходов. Кроме того, транспортные средства, в ряде случаев, передаются вышеуказанным организациям в безвозмездное пользование, соответственно занижается выручка арендодателя от оказания услуг.

Часто налогоплательщики, находящиеся на общем режиме налогообложения, в своей деятельности умышленно применяют налоговые схемы, позволяющие при взаимоотношении с организациями и индивидуальными предпринимателями, применяющими специальные налоговые режимы, значительно сэкономить на налогах. Такие организации для целей налогообложения также следует отнести к аффилированным лицам.

В качестве примера можно привести налоговую схему, предусматривающую использование налогоплательщиков единого налога на вмененный доход. К данной схеме относится сдача в аренду помещений фирменными магазинами субъектам предпринимательства, переведенным на уплату единого налога. Продукция предприятия на основании договора поставки продается субъекту предпринимательской деятельности по ценам, сниженным на 15-20%, представленных в виде скидок или бонусов. В свою очередь субъект предпринимательства реализует покупные товары конечному потребителю на основании договора розничной купли-продажи с собственной торговой наценкой в 10 и более процентов. В результате суммы скидок, бонусов и торговой наценки (суммарно 25-30% и более от розничной цены продукции) практически выводятся из-под налогообложения.

Слабым местом практически всех налоговых схем, связанных с аффилированными лицами, является перевод "сэкономленных" денежных средств обратно в легальный оборот. Так индивидуальный предприниматель на "сэкономленные" средства, полученные по другой схеме с аффилированными лицами, приобретает товар и реализует его организации, находящейся на общем режиме налогообложения, при этом оплата товара фактически не предполагается. Данная операция, проводимая индивидуальным предпринимателем, не является розничной торговлей, (не уплачивается ЕНВД) и подпадает под общий режим налогообложения. Вместе с тем обязанности по исчислению и уплате налога на доходы физических лиц у индивидуального предпринимателя не возникает, так как облагаемый доход у физического лица возникает только в момент реального поступления денежных средств или прекращения обязательств по оплате иным способом. В результате от индивидуального предпринимателя с этой операции бюджет недополучит налог на

доходы физических лиц. Организация будет пользоваться товаром без оплаты, но будет обязана включить стоимость полученных товаров в состав налогооблагаемой прибыли.

"Сэкономленные" средства с аффилированными лицами могут легализовать не только через схему, связанную с реализацией товара, но и через вексельные операции. Например, организация эмитирует собственный простой вексель со сроком платежа "по предъявлению", передает его субъекту малого предпринимательства. В счет оплаты за вексель организация получает на расчетный счет денежные средства. Данные денежные средства носят характер заемных, и вследствие этого они не включаются в налогооблагаемый оборот. Получатель - субъект малого предпринимательства может не предъявлять такой вексель к оплате в течение года с момента его составления.

Можно предположить, что именно в специальных режимах налогообложения наиболее выгодно применять нелегальные схемы ухода от всех налогов, в т.ч. и "конвертную" оплату труда. Таким образом, можно сделать вывод о том, что наиболее актуальными направлениями совершенствования законодательства, регулирующего отношения, связанные со специальными режимами налогообложения является уточнение перечня лиц, имеющих право на их применение. При этом следует исключить аффилированных лиц, использующих разного рода схемы снижения налоговых обязательств, из числа налогоплательщиков, применяющих специальные налоговые режимы. Это позволит обеспечить равные конкурентные условия для различных хозяйствующих субъектов.

Для того чтобы предотвратить применение всевозможных нелегальных методов, позволяющих не платить налоги или платить их в меньшем объеме, не достаточно опираться только на деятельность налоговых органов. Общеизвестно, что борьба с налоговыми ухищрениями может вестись двумя известными способами: экономически либо административно.

Административные методы борьбы с налоговыми нарушениями включают в себя законодательные барьеры, препятствующие применению налоговых схем, имеющих определенный умысел, жесткий контроль и полный учет действий налогоплательщиков, злоупотребляющих и манипулирующих налоговыми преимуществами.

Необходимо, на наш взгляд, учесть зарубежный опыт и закрепить законодательно специальные нормы, позволяющие через судебную систему выявлять аффилированных лиц и определять схемы, направленные на уклонение от уплаты налогов, и признать сделки по этим схемам, не соответствующими требованиям законодательства.

Введение таких норм потребует определенных затрат при администрировании этой проблемы, вместе с тем выгода будет не только в

увеличении налоговых поступлений от крупных организаций, но и в увеличении конкурентоспособности действительно небольших организаций.

Литература:

I. Законодательные акты и постановления Правительства РФ

1) Налоговый кодекс РФ (НК РФ) от 31.07.1998 N 146-ФЗ (принят ГД ФС РФ 16.07.1998) (действующая редакция)

2) Закон "О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках" N 948-1 от 22.03.1991 года

3) Положение "О раскрытии информации эмитентами эмиссионных ценных бумаг", утвержденное приказом ФСФР от 10.10.2006 N 06-117/пз-н

4) Постановление ФКЦБ России от 30.09.99 №

7 "О порядке ведения учета аффилированных лиц и представление информации об аффилированных лицах акционерных обществ"

5) Приказ от 13 января 2000 г. N 5н "Об утверждении положения по бухгалтерскому учету "Информация об аффилированных лицах" ПБУ 11/2000 (в ред. Приказа Минфина РФ от 30.03.2001 N 27н)

6) ФЗ "Об акционерных обществах" от 26.12.1995 N 208-ФЗ (принят ГД ФС РФ 24.11.1995) (действующая редакция)

II. Статьи периодических изданий

7) Ахмедшина А.Н. Аффилированные лица: правовые нормы и проблемы их применения // Журнал российского права. 2011. № 4

8) Потапов К. Аффилированные лица акционерных обществ: правовое регулирование // Рынок ценных бумаг. 2010. № 8

А.К. Сембеков., А.М. Тынгишева
ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВЛАДЕЛЬЦЕВ
ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ РОССИИ И КАЗАХСТАНА:
ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

В статье рассмотрены некоторые проблемы для гармонизации законодательных актов по обязательному страхованию владельцев транспортных средств национальных страховых рынков Казахстана, Российской Федерации в условиях интеграционных объединений Таможенного Союза, ЕврАзЭС, ЕЭП. Проведен анализ состояния обязательного страхования автотранспорта, представлены расчеты показателей. На основе сравнительного анализа данного вида страхования предложены рекомендации для гармонизации законодательства по обязательному страхованию автогражданской ответственности транспортных средств Казахстана и России.

Ключевые слова: обязательное страхование ответственности владельцев транспортных средств, гармонизация, Евразийское экономическое пространство, национальный страховой рынок, тариф, расчет страховых премий, страховщики.

Лит. 14.

А.К. Сембеков,¹ А.М. Тынгишева²
ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ РЕСЕЙДІҢ КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫ ИЕЛЕРІНІҢ МІНДЕТТІ
САҚТАНДЫРУ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Мақалада Кеден одағы, Еуразиялық экономикалық бірлестік пен Еуразиялық экономикалық кеңістігінің интеграциялық біріктіру жағдайында Қазақстан, Ресей федерациясы ұлттық сақтандыру нарығы иелерінің көлік құралдарын міндетті сақтадыру жөніндегі заңнамалық актілерді үйлестіру мәселелері қарастырылады. Көлік құралдарын міндетті сақтандыру жағдайы анализі өткізілді, есептеу көрсеткіші ұсынылады. Осы сақтандыру түрінің салыстырмалы анализі негізінде Қазақстан және Ресей көлік құралдарын міндетті түрде сақтандыру азаматтық жауапкершілігін арттыру жөніндегі заңнаманы үйлестіру ұсыныстары жасалған.

Түйінді сөздер: көлік құралдар иелерінің жауапкершілігін міндетті сақтандыру, үйлестіру, Еуразиялық экономикалық кеңістік, ұлттық сақтадыру нарығы, тариф, сақтандыру ақысының есебі, сақтандырушылар.

Әд. 14.

Amir Sembek, Aynur Tyngisheva
MANDATORY LIABILITY INSURANCE OF VEHICLE OWNERS RUSSIA
AND KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND SOLUTIONS

This article discusses some issues one harmonization of the laws on compulsory insurance of vehicle owners of national insurance markets in Kazakhstan, the Russian Federation in terms of integration associations of the Customs Union, EurAsEC, CES. The analysis of the compulsory insurance of motor vehicles is performed and estimation indices are presented. Based on a comparative analysis of this type of insurance offered recommendations for the harmonization of legislation on compulsory insurance of civil liability of vehicles in Kazakhstan and Russia.

Keywords: Compulsory liability insurance of vehicle owners, harmonization, the Eurasian Economic Space, the national insurance market, tariff, payment of insurance premiums, insurers.

Lit. 14.

Постановка проблемы. В условиях интеграции Таможенного Союза, Евразийского экономического пространства 3-х стран - участниц в числе первоочередных проблем страховых рынков будут стоять вопросы гармонизации условий обязательного страхования ответственности транспортных средств. Обязательное страхование автогражданской ответственности в России и Казахстана является наиболее массовым и распространенным видом страхования, их доля в общем объеме собираемых страховых премий составляет более 15%. Востребованность обязательного страхования автогражданской ответственности является очевидным явлением экономических отношений. Статистика интег-

рации подтверждают факты увеличения объемов трансграничного транспортного движения в рамках Таможенного союза. Общая пропускная способность на границах Республики Казахстан, Российской Федерации и Республики Беларусь ежедневно возрастает. Например, по данным приведенным надзорным органом Казахстана общий пассажирооборот составил 82,9 млрд. пассажиро-километров за 1 полугодие 2012 года, в России данный объем - 211,5 млрд.[9].

Гармонизация положений законодательств стран-участниц по обязательному страхованию ответственности транспортных средств востребовано временем, чтобы обеспечить равноправ-

¹ Доктор экономических наук., профессор Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза

² Магистрант Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза

ность и равнозначность признания полисов на интеграционном пространстве Белоруссии, Казахстана и России. Соответственно, вопрос требует обсуждения проблем нестыковок и приведения законодательных актов в приемлемые гармонизированные формы. На примере законодательных актов России и Казахстана видно, что в настоящее время основными проблемами обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств являются:

1) существенные расхождения по страховым законодательствам России и Казахстана в установленных размерах страховых премий при временном въезде на территорию Республики Казахстан с России и наоборот.

2) деятельность страховых агентов различаются, в частности, согласно Закону Российской Федерации "О страховом деле" страховым агентом российского страховщика может быть только резидент Российской Федерации. Казахское законодательство требование к страховому агенту по резидентству или гражданству не предусматривает. Страховые агенты казахстанских страховщиков, являющиеся резидентами Республики Казахстан, не вправе заниматься приграничным страхованием и реализовать полисы российских страховых компаний въезжающим и выезжающим на/с территорию/территории Республики Казахстан.

3) существующие расхождения норм в страховом законодательстве Республики Казахстан и Российской Федерации в части трансграничного страхования не могут разрешены, по мнению российской стороны. Возможности гармонизации законодательства со стороны Российской Федерацией не рассматриваются ввиду вхождения России в ВТО. Министерство Финансов Российской Федерации письмом № 05-0407/2 от 19.10.2012 года проинформировало казахстанскую сторону, что российская сторона не намерена в ближайшее время гармонизировать российское страховое законодательство в части посреднической деятельности агентами - нерезидентами Российской Федерации по причине вхождения в ВТО, положения которой запрещают создавать эксклюзивные условия сотрудничества с любой страной.

Такие решения противоречат основным задачам Единого экономического пространства, указанные в статье 1 Соглашения о формировании ЕЭП от 19.09.2003 года, как создание условий для свободного движения товаров, услуг, капитала и рабочей силы.

Подписанный 27 ноября 2009 года странами-участницами Таможенного союза и ратифицированный Республикой Казахстан в октябре 2012 года Протокол о создании общего страхового рынка государств-членов ЕЭП предусматривает, что стороны принимают согласованные меры по созданию общего страхового рынка, устанавливая общие подходы к осуществлению обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств.

Анализ последних исследований и публикаций. Несмотря на интеграционные взаимодействия рынков, каждая страна будет выстраивать собственную протекционную политику развития страхового рынка, с учетом национальных интересов своей страховой отрасли. Нельзя недооценивать барьеры в виде сложившихся методов национального страхования. В условиях деятельности ЕврАзЭС, Таможенного Союза, ЕЭП Казахстану, прежде всего надо исходить из собственных интересов, аргументировано следует отстаивать интересы национального страхования.

Исследования вопросов теории и практики интеграционных процессов в финансовой сфере, в том числе, и в страховании уделяется в последнее время большое внимание в трудах Адамчук Н.Г.[1], Голышевой Е.Ю.[2], Лукинова А.И. [4], Сабитовой Г.М. [5], Кебекпаевой Ж. [6], Файзуллаева Д.А. [7], Саркисова С.Э.[3,8] и других. В своих работах авторы, отмечая положительную роль интеграции, необходимость унификации в сфере страхования, недостаточно учитывают неизбежность конкуренции рынков, не ставят вопросов по конкретизации условий и подходов в организации страховой деятельности в части гармонизации законодательных аспектов в обязательном страховании социально-значимых видов страхования, сближения условий тарифной политики, уровня капитализации и др.

Основными целями исследования являются анализ состояния национальных страховых рынков стран-участниц интеграционных объединений в части обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств, сравнение основных показателей данного страхования в России (ОСАГО) и в Казахстане (ОС ГПО ВТС) с целью формирования рекомендаций по гармонизации условий по данному страхованию с партнерами по единому страховому рынку. Страны должны реализовывать комплекс мер, направленных на гармонизацию национальных законодательств в соответствие с требованиями международных стандартов и практики страхового надзора.

1. Основной задачей в интеграционном союзе для стран-участниц является взаимное признание национальных полисов обязательного страхования автогражданской ответственности владельцев транспортных средств. Учитывая различия в национальных законодательствах условий страхования и размеров тарифов, выплат и различия страхования для резидентов и нерезидентов, можно считать, что вопросы гармонизации представляют собой сложную проблему, но требуется их решить в кратчайшие сроки. На сегодняшний день существуют разные мнения экспертов, ученых по признанию национальных полисов автогражданской ответственности на другой территории интеграционного союза. Мнения разнятся - от создания унифицированного единого полиса для всей тер-

ритории союза или покупки дополнений к договорам обязательного страхования ответственности автовладельцев, так называемых адденумов - приложения к национальному полису автогражданской ответственности. Наше предложение состоит в следующем - надо доработать условия и требования законодательных актов каждой страны по автогражданскому страхованию ответственности, чтобы обеспечить равноправие и признание национальных полисов для хождения на территории интеграционного союза. Необходимость внесения изменений в части страховых полисов связано с тем, чтобы страховые полисы могли применяться в странах Таможенного союза, ЕврАзЭС. Такой путь, на наш взгляд, будет эволюционным и без дополнительных сложностей и затрат, связанных с покупками адденумов- приложений к национальному полису или разработкой нового единого полиса, что потребует значительных затрат.

2. Сложной остаются проблемы, связанные с различием тарифов в странах- участницах. Пересмотр тарифов по ГПО ВТС Казахстана в сторону приближения к тарифам Российской Федерации позволит увеличить объем страховых премий, соответственно, увеличение поступлений в бюджет за счет большого потока въезжающих в Казахстан автомобилей нерезидентов, также происходит увеличение объемов страховых премий.

Проведем простые расчеты, данные взяты из единой базы данных (ЕСБД) казахстанского рынка. В случае внесения соответствующих изменений, исходя из объема входящего транспортного потока и заключенных договоров ОС ГПО ВТС на случай временного въезда 751 317 (семьсот пятьдесят одна тысяча триста семнад-

цать) штук за период с 01.01.2012г. по 31.12.2012г.[14]. При расчете по минимальному тарифу за 15 дней, объем страховых премий составит ориентировочно 2 910 624 873 тенге. В настоящее время объем страховых премий составляет порядка 461 379 465 тенге при минимальной страховой премии в 645 тенге. При 20%-ном корпоративном подоходном налоге, объем налоговых поступлений в бюджет страны может составить ориентировочно 582 124 975 тенге.

3. На сегодняшний день страховая премия по одному договору ОС ГПО ВТС Казахстана на случай временного въезда на его территорию составляет несоизмеримо низкую по сравнению со страховой премией по договору обязательного страхования автогражданской ответственности РФ (ОСАГО) на период временного въезда казахстанского автотранспорта на территорию Российской Федерации. Такое положение создает крайне невыгодные условия для отечественных страховщиков с точки зрения экономической целесообразности и выгоды. Республика Казахстан теряет большую долю дохода, который имеет Российская Федерация с въезжающих на ее территорию казахстанских автовладельцев и перевозчиков. Законодательством Российской Федерации установлены страховые премии по ОСАГО на период временного въезда на территорию Российской Федерации в пределах 100-150 долларов США.

Закон ОС ГПО ВТС предусматривает очень низкие размеры страховой премии для въезжающих автовладельцев - нерезидентов на территорию Республики Казахстан, также очень низкие тарифы для внутренних потребителей данной страховой услуги по сравнению с российскими тарифами.

Таблица №1

Условия для расчета базовой страховой премии ОСАГО в РФ, в руб. легкий автотранспорт физических лиц

Сроки страхования	Мощности дв. до 100 л.с.	свыше 100 до 150 л.с.	Свыше 150 л.с.
6 месяцев страхования	2403,32-4406,09	4806,65-56.7,76	6408,86
12 месяцев страхования	3433,32- 6294,42	6866,64- 8011,08	9155,52

Источник: [10]. Составлено автором.

Таблица № 2

Условия для расчета базовой страховой премии ГПО транспортных средств Казахстана, в тенге. легкий автотранспорт физических лиц

Сроки страхования ТС в Рк	Возраст менее 25 лет/ Стаж вождения более или менее 2 лет	Возраст более 25 лет/ Стаж вождения более или менее 2 лет
12 месяцев	12847-14805	12235-14132

Источник: [11]. Составлено автором.

Основные условия тарификации принятые в казахстанском законодательстве ОС ГПО ВТС следующие:

1) применение поправочных коэффициентов (1,0- 2,96) в зависимости от

принадлежности автотранспорта к регионам, учитывающих интенсивность и аварийность транспортного движения;

2) применение коэффициента бонус-малус, учитывающий размеры скидок в случае

безаварийной езды ежегодно по 5% и наоборот, применение повышения в случае произведенных выплат.

3) возраст водителя менее 25 лет и более и водительский стаж вождения менее и более 2-х лет, коэффициент (1,0-1,1);

4) применение поправочных коэффициентов (1,0- 1,1) в зависимости от срока

эксплуатации транспортного средства до 7 лет и свыше 7 лет соответственно.

5) Применение поправочного коэффициента по типу транспорта от 1,0 до 3,98.

В основе страхования российского обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств ОСАГО принят принцип тарификация рисков по видам транспорта и их мощностей, дополнительно региональная дифференциация риска. Поправочные коэффициенты для расчета страховых премий, устанавливаются в зависимости от: 1) территориальной принадлежности транспортного средства;

2) наличия или отсутствия страховых выплат, произведенных страховщиками в предшествующие периоды при осуществлении обязательного страхования гражданской ответственности владельцев данного транспортного средства;

3) технических характеристик транспортных средств и сезонного использования;

4) устанавливаются также коэффициенты, учи-

тывающие, предусмотрено ли договором обязательного страхования условие о том, что к управлению транспортным средством допущены только указанные страхователем водители, и, если такое условие предусмотрено, их водительский стаж, возраст[10].

Как видно из сравнения данных таблиц, базовая страховая премия на единицу транспорта в России колеблется от 106 долларов США до 303,2, а в Казахстане - от 85,5 до 94 долл. США.

Таким образом, уровень базовой страховой премии в России выше, чем в Казахстане от 1,24 до 3,22 раза.

4. Страховые выплаты. Рассмотрим размеры предлагаемых страховых выплат, (см. таблицы 3,4). В соответствии с требованиями страховых законодательств России и Казахстана, видно, что установленные размеры предельных страховых выплат в России почти в 2 раза выше, чем в казахстанском законодательстве.

По российскому страховому законодательству установлены следующие виды ущерба и законодательно установленный максимальный размер страховых выплат[10]:

1) возмещение вреда, причиненного жизни и здоровью каждого потерпевшего, - не более 160 тысяч рублей.

2) возмещение вреда, причиненного имуществу нескольких потерпевших, - не более 160 тысяч рублей (при превышении суммы расходов, сумма 160 тыс. руб. делится пропорционально числу участников ДТП).

3) возмещение вреда, причиненного имуществу одного потерпевшего, - не более 120 тысяч рублей.

При этом, согласно п. 49 Правил ОСАГО 9, размер в случае смерти потерпевшего не должен превышать 135 тысяч рублей лицам, имеющим право на получение возмещения, и 25 тысяч - на возмещение расходов на погребение лицам, понесшим эти расходы[10].

Таблица №3

Виды ущерба и максимальный размер страховых выплат в РФ по состоянию на 01 января 2013 года

Основные показатели	Размер страховых выплат, в тыс.руб.
Возмещение вреда, причиненного жизни и здоровью каждого потерпевшего	Не более 160
Возмещение вреда, причиненного имуществу нескольких потерпевших,	Не более 160
Возмещение вреда, причиненного имуществу одного потерпевшего	Не более 120

Источник:[12].

В России, понимая обоснованную необходимость увеличения размеров предельных выплат по страховым возмещениям, предлагают изменения и дополнения в закон об ОСАГО, увеличивающие лимиты выплат пострадавшим от транспортных страховых событий. Увеличение страховой суммы, в пределах которой страховщик обязуется возместить потерпевшим причиненный вред, предлагает увеличения тарифа приблизительно на 25%. Законопроект предусматривает поэтапное увеличение страхо-

вых сумм, в пределах которых страховщик возмещает вред жизни и здоровью потерпевшего со 160 тысяч до 500 тысяч рублей на каждого потерпевшего; в части возмещения вреда, причиненного имуществу, - со 120 тысяч до 400 тысяч рублей на каждого потерпевшего[13]. В случае принятия таких поправок предельные размеры страховых возмещений в данном виде обязательного страхования в России и Казахстана будут примерно равными. Учитывая возможность создаваемого единого страхового рынка Евра-

зийского экономического пространства, казахстанскому регулятору следует подумать над повышением страхового тарифа по обязательному страхованию гражданско-правовой ответственности владель-

цев транспортных средств (ОС ГПО ВТС), приближая к российским величинам.

Рассмотрим установленные казахстанским законодательством размеры предельных страховых возмещений (см. табл.4)

Таблица №4

Виды ущерба и максимальный размер страховых выплат в Казахстане по состоянию на 01 января 2013 года.

Основные показатели	Размеры выплат, в тыс. тенге
Возмещение вреда, причиненный жизни и здоровью каждого пострадавшего	до 1000 МРП
Возмещение вреда, причиненного имуществу нескольких потерпевших,	Не более 600 МРП каждому
Возмещение вреда, причиненного имуществу одного потерпевшего	Не более 600 МРП

Источник: [11]. Примечание: один минимальный расчетный показатель (МРП) =1731 тенге.

Выводы. В целях гармонизации страховых законодательств России и Казахстана на первом этапе интеграции следует рассмотреть возможность внесения изменений и дополнений в законодательства стран об обязательном страховании автогражданской ответственности владельца транспортных средств в части:

1) доработки условий и требований законодательных актов каждой страны по автогражданскому страхованию ответственности, чтобы обеспечить равноправие и признание национальных полисов для хождения на территории интеграционного союза.

2) увеличения базового тарифа на обязательное страхование ответственности владельцев транспортных средств (ОС ГПО ВТС) на случай временного въезда нерезидентов на территорию Республики Казахстан;

3) увеличения размера тарифа страховой премии на обязательное страхование ответственности владельцев транспортных средств (ОС ГПО ВТС) Казахстана до размеров, приближенных к стоимости полиса ОСАГО, чтобы обеспечить конкурентоспособность казахстанского страхового бизнеса.

4) пересмотра положений законодательства по ОСАГО с целью увеличения по видам ущерба и предельных страховых возмещений ОСАГО до уровня сравнимого с казахстанскими размерами страховых выплат.

5) пересмотр российского страхового законодательства в части создания равноправных условий для деятельности страховых посредников по обязательным видам трансграничного страхования.

Литература:

1. Адамчук Н.Г. Мировой страховой рынок на пути к глобализации. - М.: РОССПЭН, 2004.- 591 с.
2. Гольшьева Е.Ю. Межгосударственное регулирование страховых рынков в процессе их интеграции на примере Европейского Союза // Финансы и бизнес.- 2012.- №3. - С. 55-62.

3. Беляев А. Единый страховой рынок ТС- когда он будет создан и что даст потребителям.17 апреля 2013.// [www. Odnako.org/blogs](http://www.Odnako.org/blogs)

4. Лукинов А.И. Основные проблемы современного этапа развития единого страхового пространства ЕС.// Страховое дело.- 2002.-№12.-с.51-68.

5. Сабитова Г.М. Единое экономическое пространство как фактор глобализации // Вестник КазНТУ имени К. Сатпаева.- 2012.- №2. - С. 39-42.

6. Кебекпаева Ж. Финансовая интеграция в рамках единого экономического пространства как фактор формирования единого страхового рынка. Журнал "Актуальные проблемы экономики". Киев, №9 (135), 2012.с.337-342.

7. Файзуллаев Д.А. Тенденции и перспективы формирования Евразийского экономического сообщества (ЕврАзЭС): Дисс... д.э.н: 08.00.14 / СГУ имени Навои. - М., 2008. - 194 с.

8. Саркисов С.Э. Мы - за ускорение интеграции! Журнал "Рынок страхования", №11 (98), ноябрь 2012.//<http://allinsurance.kz>

9. Толковый словарь Ефремовой. Т. Ф. Ефремова. Пассажиры-километр - м. Единица измерения пассажирских перевозок произведение числа перевезенных пассажиров на расстояние их перевозки, выраженное в километрах. М. 2012.

10. Федеральный Закон РФ "Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств", №40-ФЗ от 25.04.2002. (ред. от 28.07.2012 с изменениями, вступившими в силу 01.01.2013).

11. Закон РК " Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств " (с изменениями и дополнениями 15.07.2010)

12. www.sravni.ru. Выплаты по ОСАГО.

13. Госдума рассмотрит поправки в закон об ОСАГО, повышающие лимиты выплат. www.allinsurance.ru/. Страхование в России.

14. Статистические данные Единой страховой базы данных, Алматы, 2012.

Ярема Т.В.¹

ОБЗОР ГИПОТЕЗ ГЛОБАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ В СФЕРЕ КОРПОРАТИВНОГО И ГОСУДАРСТВЕННОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Социально-экономические системы большинства стран мира подвергаются с 70-х гг. этого столетия в условиях резкого ухудшения экологической обстановки воздействию кардинальных изменений в теории и практике управления предприятием. Одним из ведущих направлений этих преобразований является переход от традиционного, "техногенного" управления фирмой к управлению, предупреждающему вредное воздействие на окружающую среду на всех стадиях создания стоимости и на всех уровнях менеджмента. Под воздействием этих процессов усиливается понимание того, что управление развитием производства и управление экологическими процессами не только возможно, но их необходимо совместить. Условием решения этой задачи является формирование на микроуровне систем и механизмов управления, ориентированных не на производство как таковое, а на производство экологическое.

Ключевые слова: экология, экологический менеджмент, корпоративный экологический менеджмент, менеджмент.

Лит. 6.

Ярема Т.В.

БІРЛЕСКЕН ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖАҒАНДЫҚ ТЕНДЕНЦИЯЛАРҒА БОЛЖАМДЫҚ ШОЛУ

Әлемнің көптеген елдері 70 жж. бастап әлеуметтік-экономика жүйесіне душар болып жатыр, бұл жүз жылдық экологиялық жағдайдың күрт нашарлап кетуі жағдайына кәсіпорынды теориялық және тәжірибелік басқару түбегейлі әсер етті. Басты бағыттардың бірі болып өрнектеулерден дәстүрлікке өту, "техногендік" басқарудан кәсіпорынды басқаруға, барлық менеджмент деңгейі мен барлық кезеңдерде бағаны құру да төніректегі зиянды әсерді ескертуді құру. Бұл мәселені шешудің шарты болып төменгі деңгейде басқару жүйесі мен тетігін қалыптастыру, бағдарланған өндіріске емес керсінше табиғи өндіріске бағыттау болып табылады.

Түйінді сөздер: экология, экологиялық менеджмент, бірлескен экологиялық менеджмент, менеджмент.

Әд. 6.

Tatyana Yarema

REVIEW OF HYPOTHESES OF GLOBAL TRENDS IN CORPORATE AND GOVERNMENT ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

Socio-economic systems of most countries in the world are from the 70's. this century, undergo the rapid deterioration of the ecological environment impact of major changes in the theory and practice of management. One of the main directions of these changes is a shift from the traditional "man-made" management company to manage, warns harmful impact on the environment at all stages of the value and at all levels of management. Under the influence of these processes increases the understanding that control the development of production and management of ecological processes are not only possible, but they must be combined. Condition for solving this problem is the formation of micro-systems and management, focused not on production as such, but on the production of ecological.

Keywords: ecology, environmental management, corporate environmental management, management.

Lit. 6.

Разработка и выпуск международных стандартов, определяющих требования к системам экологического менеджмента организаций, открыли новый этап в глобализации экономики. Фактически, в 90-е годы XX века, добровольные по своей сути, на практике стандарты стали принципиально новым инструментом конкурентной борьбы на международной арене. Получилось так, что добровольность внедрения современных систем экологического менеджмента в соответствии с международными стандартами относится к добровольному решению предпринимателей принять современные правила игры и развивать бизнес в ужесточающихся условиях или действовать по остаточному

принципу, отыскивая сегменты рынка, где системы менеджмента пока еще не являются обязательным условием достижения успеха.

В Повестке дня на XXI век, принятой в Рио-де-Жанейро в 1992 г., подчеркнуто, что экологический менеджмент следует отнести к высшим приоритетам промышленной деятельности и предпринимательства; одновременно он выступает в качестве одной из доминант устойчивого развития.

Международная организации стандартизации определяет цель стандартов, устанавливающих требования к системам экологического менеджмента как обеспечение организаций системами, позволяющими совершенствовать

¹ магистрант, ст. преп. кафедры иностранных и русского языков

экологическую эффективность и результативность бизнеса, системами, которые могут быть интегрированы с другими системами менеджмента с тем, чтобы содействовать достижению приоритетных экономических и экологических целей компаний.

Таким образом, внедрение (и в большинстве случаев - с последующей сертификации) систем менеджмента, отвечающих международным требованиям, для международных компаний выступает в качестве индикатора выбора стратегии долгосрочного развития бизнеса, а значит, и рационального развития национальной экономики в целом.

Согласно гипотезе о поиске инвесторами стран-"гаваней" с наименее развитым экологическим регулированием (*pollution havens / industrial flight / race to the bottom hypothesis*), ТНК стремятся уйти от строгого экологического законодательства в странах базирования и переводят производство в страны с менее развитым природоохранным регулированием. Соответственно предполагается, что страны, стремящиеся привлечь прямые иностранные инвестиции, конкурируют между собой, ослабляя экологическое регулирование.

Гипотеза подвергалась проверке в многочисленных эмпирических исследованиях, при этом использовались три подхода. Сторонники первого из них стремились установить зависимость между строгостью экологического законодательства страны базирования и оттоком инвестиций из нее. Однако они не обнаружили эмпирических подтверждений гипотезы о поиске инвесторами "деэкологизированных гаваней".

Второй подход заключался в выявлении роли экологического фактора при выборе "места назначения" прямых иностранных инвестиций. Было установлено, что в 1980 - начале 2000-х гг. основными детерминантами при выборе ТНК принимающих стран по-прежнему являлись: наличие необходимых природных и трудовых ресурсов, стоимость рабочей силы, качество инфраструктуры, удаленность от главных рынков сбыта, размер рынка и политическая и экономическая стабильность. Строгость экологического менеджмента учитывалась только компаниями - производителями высокотоксичной продукции (асбеста, нефтехимических красителей, пестицидов) и тяжелых металлов (меди, цинка, свинца).

Третий подход предполагал изучение конкретных ситуаций, и он оказался более эффективным с точки зрения переноса производства в страны с менее строгим экологическим регулированием, а в других правительства ослабляли свои экологические требования, чтобы привлечь прямые иностранные инвестиции. В исследовании Фонда приводятся соответствующие примеры для таких развивающихся стран, как Мексика, Индонезия, Филиппины, Папуа-Новая Гвинея и др.

Все три подхода для проверки гипотезы о "сбросе грязных производств" имеют свои недостатки. Что касается первых двух, то пока не существует возможности точного измерения таких переменных, как строгость экологического регулирования; статистика по прямым иностранным инвестициям также несовершенна. Поэтому сторонники первых двух подходов работают в основном с данными по США. Третий подход не может быть признан полностью объективным, поскольку анализируются только те случаи, когда "сброс грязных производств" в развивающейся стране из развитых действительно имел место.

Вместе с тем все исследователи отмечают тенденцию перевода не только "грязного производства", но главным образом производства в целом из развитых стран в развивающиеся. Этот процесс стимулируется как относительно более низкими издержками производства в развивающихся странах и странах с переходной экономикой, так и более высокими темпами роста спроса в них.

Данные по доле инвестиций компаний развитых стран в "экологически грязные" сектора достаточно противоречивы. ЮНКТАД опубликовала результаты исследования, в котором приводится некоторая статистика в разрезе валовых инвестиций и вложений в отрасли обрабатывающей промышленности за 1990 и 2010 гг. Однако если компании Франции, Германии, Великобритании и Японии демонстрировали тенденцию к более высокой доле инвестиций в "грязные отрасли" за рубежом, нежели внутри стран базирования, то компании из США такого выбора не делали. Во многом данная ситуация определяется отраслевой принадлежностью ведущих компаний данных стран. Так, европейские компании наиболее "грязной" сырьевой направленности вынуждены инвестировать за рубежом в связи с исчерпанием месторождений в странах происхождения. В США же представлены многие отрасли промышленности, в том числе добывающей.

Кроме того, ужесточение экологического законодательства в развитых странах может привести к переводу "грязных производств" из "северных" государств в "южные", причем обязательно в рамках одних и тех же ТНК. После ужесточения регулирования производства фосфатных удобрений в Европе в 1980 начале 2010-х гг. европейские компании закрыли многие свои производства, а марокканская государственная компания, напротив, стала активно наращивать производство фосфатных удобрений с целью экспорта в Европу. В результате существенно возросло негативное воздействие на окружающую среду Марокко.

Основную угрозу для окружающей среды развивающихся стран представляет не "сброс грязных производств" из развитых стран, а увеличение нагрузки на окружающую среду в результате "ускоренного развития". Экономичес-

кий рост в этих государствах может привести к разрушающим последствиям для природы, если он будет сопровождаться теми же темпами увеличения негативного воздействия на окружающую среду, что и во время индустриализации в Европе. Именно поэтому развивающимся странам необходимы более экологически совершенные технологии, чем применявшиеся на аналогичных стадиях экономического развития в странах Западной Европы, США и Японии.

Неудачи в подтверждении гипотезы о поиске инвесторами "деэкологизированных гаваней" дали основание правительствам большинства развитых стран не опасаться, что ужесточение экологического регулирования приведет к потере конкурентоспособности их национальных экономик и оттоку из них прямых иностранных инвестиций. В то же время, несмотря

на отсутствие четких, научно обоснованных доказательств "сброса грязных производств" в страны с менее строгим экологическим законодательством, правительства некоторых развивающихся стран и стран с переходной экономикой иногда идут на ослабление природоохранного регулирования с целью привлечения зарубежных инвесторов. Например, в Индонезии добыча полезных ископаемых осуществляется компаниями в соответствии со специальными контрактами (Contracts of Work), согласно которым горнодобывающие предприятия исключаются из сферы действия экологического законодательства. Существуют основания предполагать, что ослабление экологического регулирования в странах СНГ в 1990 - начале 2000-х гг. было также осуществлено с целью привлечения прямых иностранных инвестиций

Таблица

Доля «экологически грязных инвестиций» в прямых инвестициях ведущих стран-инвесторов за рубежом и доля «экологически грязных инвестиций» в валовых вложениях капитала в основные фонды внутри самих стран-инвесторов, %

Страна-инвестор	Доля «экологически грязных инвестиций»* в прямых инвестициях страны за рубежом:				Доля «экологически грязных инвестиций» в валовых вложениях капитала в основные фонды внутри самой страны:			
	от общего объема по всем отраслям		от общего объема инвестиций в обрабатывающую промышленность		от общего объема по всем отраслям		от общего объема инвестиций в обрабатывающую промышленность	
	1990 г.	2010 г.	1990 г.	2010 г.	1990 г.	2010 г.	1990 г.	2010 г.
Франция*	14,6*	13,5*	33,5*	36,6**	4,6*	4,0*	28,2*	30,3*
Германия	17,7	15,2	42,3	39,4	7,6	4,1*	36,6	38,2*
Япония	7,4	7,6	27,9	25,9	-	-	-	-
Великобритания	10,4	13,8	26,7	33,0	2,3	2,3	17,3	17,0
США	12,0	11,6	29,3	32,1	4,5	5,7	30,9	41,0

* Под "экологически грязными" понимаются инвестиции в химическое производство, деревообрабатывающую промышленность, переработку угля и нефти, а также металлургию. При составлении таблицы металлообработка в расчет не принималась, так как отсутствовали целостные данные. Но если включить эту позицию, то доля "экологически грязных" инвестиций увеличится максимум на 2% по показателю по всем отраслям и на 4% по показателю по обрабатывающей промышленности.

** Исключая инвестиции в угольную и нефтяную промышленность.

Источник: World Investment Report, 2011: Foreign Direct Investment and the Challenges of Development/ UNCTAD. N.-Y. and Geneva, 2011. P. 296.

Гипотеза о "замораживании" экологического регулирования (regulatory chill hypothesis). Данная гипотеза тесно связана с предыдущей. Сторонники гипотезы о "замораживании" экологического регулирования не утверждают, что страны ослабляют свое экологическое регулирование с целью привлечения прямых иностранных инвестиций, но указывают на тот факт, что из опасений потери конкурентоспособности

правительства могут отказываться от дальнейшего совершенствования экологического регулирования. Согласно гипотезе о "замораживании", в тех развивающихся странах, в которых экологическое регулирование фактически отсутствует, оно может так и не получить развития. Поскольку статистически невозможно оценить данные о каких-либо несостоявшихся мерах по ужесточению требований к экологичес-

кому менеджменту, проверка данной гипотезы возможна только на основе ситуационного анализа. Действительно, нередки примеры отказа правительств от совершенствования экологического менеджмента из опасения потерять прямые иностранные инвестиции. Например, налог на выброс парниковых газов в ЕС, США и Австралии, несмотря на имевшие место попытки, пока не был введен, причем значительную роль в блокировании этой меры сыграли транснациональные нефтегазовые корпорации.

Аналогичные примеры наблюдаются и в развивающихся странах. Так, в Бразилии местные органы регулирования отказываются ужесточать стандарты экологического менеджмента кожевенной отрасли из опасений, что ее продукция может оказаться неконкурентоспособной по сравнению с более качественными товарами из Европы и более дешевыми - из стран Азии.

Рассмотрим гипотезу о позитивном влиянии прямых иностранных инвестиций на окружающую среду (pollution halos / race-to-the top hypothesis). Первым двум гипотезам противостоит предположение о том, что экологическая практика иностранных инвесторов в действительности более совершенна, чем у компаний с национальным капиталом, и прямые иностранные инвестиции, таким образом, оказывают относительно меньшее негативное воздействие на окружающую среду.

Исследователи предположили, что "озеленению" прямых иностранных инвестиций может способствовать несколько мотивов:

- 1) давление акционеров, потребителей и "зеленых" в странах базирования;
- 2) необходимость гармонизации стандартов качества по всей глобальной производственной цепочке компаний;
- 3) экономия на масштабе применения единых экологических стандартов;
- 4) превращение наилучшей экологической практики в конкурентное преимущество для ряда компаний.

Такой взгляд на взаимосвязь ТНК и экологического менеджмента базируется на работах известного американского экономиста М. Портера. Он показал, что совершенствование системы экологического менеджмента способствует повышению конкурентоспособности стран за счет поощрения инноваций и роста эффективности. Таким образом, страны могут конкурировать между собой путем совершенствования своего экологического менеджмента.

Но статистически подтвердить или опровергнуть данную гипотезу пока также невозможно. Однако ситуационный анализ свидетельствует о том, что в ряде случаев усиление требований к экологическому менеджменту является причиной роста прямых иностранных инвестиций.

Поскольку абсолютным лидером по притоку прямых иностранных инвестиций среди раз-

вивающихся стран в 1990 - 2010-е гг. был Китай, при проверке гипотезы об их благоприятном влиянии на окружающую среду этой стране уделяется особое внимание. Исследователи отмечают, что система экологического менеджмента в Китае постепенно совершенствуется. В частности, правительство КНР при взаимодействии с иностранными инвесторами отдает предпочтение тем из них, которые готовы применять технологии "чистого сгорания" угля. Руководство Китая особенно активно поощряет внедрение более строгих экологических стандартов на национальных предприятиях и дочерних компаниях ТНК в тех секторах, в которых это дает экономический эффект путем экономии ресурсов, прежде всего энергоносителей.

Положительный эффект от прямых иностранных инвестиций для окружающей среды возникает, когда компания-инвестор стремится к единому корпоративному стандарту экологического менеджмента, и он более строг, чем национальное регулирование принимающего государства. Так, например в России из всех нефтегазовых компаний именно "ТНК-ВР", в которой 50% принадлежит иностранному инвестору, наиболее активно проводит очистку почв от загрязнения нефтью, унаследованного ею вместе с месторождениями еще с советских времен.

Тем не менее даже при применении наилучшей имеющейся технологии в случае больших объемов производства на предприятиях дочерних компаний ТНК окружающей среде принимающего государства может быть нанесен существенный урон.

Таким образом, задача государственного регулирования в экологической сфере состоит в том, чтобы обеспечить такие темпы ужесточения экологических стандартов и совершенствования системы экологического менеджмента компаний, которые бы не отставали от темпов увеличения их негативного воздействия на окружающую среду. В зависимости от того, будет ли выполнена эта задача, зависят и сценарии воздействия ТНК на окружающую среду в будущем: от усугубления экологического кризиса до достижения целей устойчивого развития.

Литература:

1. Производственный экологический контроль в Казахстане. Концепция реформы.
2. План исследовательских работ Федерального Министерства охраны окружающей среды, охраны природы. Руководство по экологическому менеджменту на предприятии Казахстана.
3. Концепция развития систем менеджмента в РК до 2015 года.
4. Н.В. Пахомова. Экономика природопользования и охрана окружающей среды.
5. Kirchgeorg M., Matschke M, Экономика предприятия и теория менеджмента.
6. Pfriem R., Richter K., Rubelt J. Экономика природопользования и охрана окружающей среды.

Нартова Ф.¹
**ПРОБЛЕМЫ МОТИВАЦИИ И СТИМУЛИРОВАНИЯ ТРУДА ПЕРСОНАЛА
 НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РК**

Для поднятия мотивации персонала предприятий до уровня адекватного поставленным стратегическим целям РК на предстоящий период, необходимо решить ряд проблем. В статье рассматриваются эти проблемы и намечаются пути их решения.

Ключевые слова: потребности, мотивация, системы стимулирования труда, государственное регулирование оплаты труда.

Лит.6.

Нартова Ф.
**ПРОБЛЕМЫ МОТИВАЦИИ И СТИМУЛИРОВАНИЯ ТРУДА ПЕРСОНАЛА
 НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РК**

Болашақта Қазақстан жоғары ЖІӨ мен маңызды стратегиялық мақсатқа қол жеткізу үшін кәсіпорындарда жалданбалы жұмысшылардың еңбек белсенділігін құру қажет.

Алайда, еліміздегі қызмет ететін еңбек ақы төлеудің тиімсіз, ескі моделі максимум еңбек шығындары құнымен "максимум" табыс формуласымен сипатталатын жұмысшының нарықтық типін құрамайды. Автор атап өткендей бүгінгі күнде ҚР кәсіпорындарында және жалпы мемлекетте еңбек ақы төлеуді ұйымдастыру әдістемесі мен әдісін үдемелі түрде жетілдіру.

Түйінді сөздер: қажеттіліктер, қозғамдама, еңбектің ынталандыр- жүйелері, мемлекеттік ретте- еңбекке ақы төлеу

Әд.6.

Nartova Firuza
**THE PROBLEMS OF MOTIVATION AND STIMULATION PERSONNEL LABOUR AT THE REPUBLIC OF
 KAZAKHSTAN ENTERPRISES**

In order for Kazakhstan to achieve the most important strategic objective to create a developed economy with a high gross domestic product it is necessary to form personnel labor activity at the enterprises.

Old and inefficient labor payment model functioning in our country does not correspond to the employees' market type of payment. It is characterized by the formula "maximum of profit at the expense of labour costs' maximum". Nowadays it is necessary to develop methodology and methods of the labour payment organization at the enterprises and in Kazakhstan in general.

Keywords: necessities, otivation, systems of stimulation of labour, government control of remuneration of labour
 Lit.6.

Постановка проблемы. Для создания эффективного, конкурентоспособного частного сектора экономики необходимо каждому предприятию разрабатывать свою стратегию и реализовывать соответствующие стратегические изменения внутренней среды организации, направленные на построение предприятия, способного осуществить выбранную стратегию.

Одной из первоочередных задач является улучшение системы управления персоналом, включая подбор людей на ключевые позиции, создание команды, введение новых мотивационных механизмов в интересах реализации стратегии, разработку адекватной стратегии материального и не материального стимулирования.

Анализ последних исследований и публи-

каций. Все известные менеджеры, ученые и практики подчеркивают важность мотивации персонала для выполнения намеченной работы. Известный менеджер крупнейших предприятия Л. Якокко писал: "когда речь идет о том, чтобы предприятие двигалось вперед вся суть в мотивации людей".

Мотивация - процесс стимулирования человека или группы людей к деятельности, направленной на достижение целей организации. Это сила, побуждающая к действию, психоэнергетический потенциал, нацеливающий человека на определенную деятельность, достижение определенной цели.

Упрощенную модель мотивации можно представить следующей схемой представленной на рисунке 1.

¹ Магистрант АО "Финансовая академия" г. Астана



Рисунок 1. Модель мотивации труда.

Как видим, побуждение, мотивы человека к определенному действию зависят от ощущения, осознания, какой-либо потребности. Именно потребности человека вызывают побуждение к действию. Однако, дальнейшая мотивация человека может быть скорректирована с учетом степени удовлетворения потребности.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Все менеджеры должны хорошо знать индивидуальные потребности своего персонала и особенно мотивационные потребности каждого в данный период времени. Иначе применяемые менеджером стимулы не попадут в цель и нужной мотивации не будет.

Для мотивации необходимого уровня трудовой активности администрации предприятия нужно определить набор благ, который будет использоваться и которой должен учесть все основные потребности и интересы работников. Все блага должны быть конкретизированы и записаны во внутренних нормативно - правовых актах. Кроме того, они должны быть увязаны с видами деятельности. Доходы работника должны быть достаточными, чтобы обеспечить покрытие всех его расходов.

С изменением окружающей среды (глобализацией, развитием информационных технологий, НТП, социально-экономических процессов) меняется содержание, структура потребностей. Потребности граждан РК быстро развиваются в направлении сложившихся потребностей в развитых странах. У нас в стране в настоящее время у основной массы работающих главными мотивационными потребностями являются физиологические потребности, потребности в безопасности, социальные и потребности в развитии. Каково же их содержание? Это на наш взгляд, не просто пища, а полноценное питание, современная, удобная одежда, жилье, содержание семьи, собственное развитие и развитие детей, совершенное медицинское обслуживание, потребность в отдыхе, достойное пенсионное обеспечение. Некоторые организации, в основном крупные, пытаются это сделать. Например, обеспечивают работников арендным жильем, с последующим выкупом. Но многие, большинство организаций этого не делают в силу непонимания, нежелания или ограниченности средств. И как результат: потребности не удов-

летворяются или удовлетворяются частично. Все это сказывается на побуждение работника к активной, производительной работе, на его желании создавать конкурентные преимущества, добиваться реализации стратегии, достижения стратегических целей. В этом заключается одна из проблем мотивации труда.

Следующая проблема мотивации труда в том, что сложившиеся механизмы стимулирования работника не нацелены на достижение конечных результатов. Конечные результаты это показатели поэтапного решения стратегических задач и достижения стратегических целей. Именно от них должен зависеть фонд оплаты труда (правильнее назвать его фонд вознаграждения труда). Необходимо правильно сформулировать и конкретизировать показатели, характеризующие конечные результаты как на уровне предприятия в целом, так и на уровне каждого подразделения предприятия, каждого рабочего звена. Необходимо обосновать методику распределения фонда оплаты труда по вышеуказанным структурам и затем по отдельным работникам.

В настоящее время фонд оплаты труда зависит от численности работников, окладов, тарифов, сдельных расценок, что не обеспечивает гибкой связи его с конечными результатами работы.

На протяжении последних 10-12 лет номинальная и реальная средняя заработная плата работников экономики Казахстана росла достаточно высокими темпами [4]. При этом темпы роста заработной платы опережали темпы роста производительности труда. Подобные явления наблюдаются на многих предприятиях. И это было вызвано необходимостью как-то повысить уровень жизни людей, резко снизившийся за годы становления рыночной экономики, повысить мотивацию труда работников. Однако сохранение такой тенденции в течение длительного периода приведет к негативным последствиям как предприятий, так и в экономике в целом. Считается правильным такое соотношение, когда на один процент роста производительности труда приходится не более 0,6-0,8 % роста средней заработной платы. При таком соотношении мотивация и стимулы будут побуждать к высокопроизводительному труду

[4]. Чтобы осуществить правильное соотношение названных показателей, необходима разработка и внедрение инновационных конкурентных преимуществ.

Цель исследования заключается в том, чтобы поднять мотивацию труда персонала предприятия до уровня адекватного поставленным стратегическим целям перед страной на предстоящий период за счет совершенствования системы стимулирования труда, повышения искусства мотивации менеджеров предприятий и совершенствования государственного регулирования оплаты труда.

Основные результаты исследования. В Республике до настоящего времени не создана рыночная модель регулирования заработной платы. Например, минимальная заработная плата не выполняет свою воспроизводственную функцию. Анализ зарубежного опыта показывает, что минимальный размер заработной платы на предприятии устанавливается в пределах 40-60% от среднего уровня заработной платы. Согласно расчетам Казахского НИИ труда по данным Агентства РК по статистике, удельный вес минимальной заработной платы в средней заработной плате РК занимал в 2003 году 21,6%, в 2012 году 17,6% [4]. Т.е. имеет тенденцию к понижению. Согласно закона РК о прожиточном минимуме минимальный размер заработной платы должен соответствовать величине прожиточного минимума. Величина прожиточного минимума в настоящее время не обеспечивает минимальный уровень жизни.

На предприятиях Казахстана функционирует устаревшая, малоэффективная модель оплаты труда, которая в значительной мере сдерживает реализацию потенциала наемных работников, тормозит развитие предприятия и экономики страны в целом. Она слабовосприимчива к инновациям, повышению качества продукции, экономии ресурсов, достижению прочих конкурентных преимуществ предприятия, достижению стратегических целей и, главное, не формирует рыночный тип поведения работника, который характеризуется формулой "максимум дохода ценой максимума трудовых затрат" [4]. Работник с таким типом поведения понимает, что рынок и рыночные предприятия смогут предоставить возможность повышения его благосостояния соответственно вложенным усилиям, знаниям, умениям. Однако необходимо усовершенствовать методологию и методику организации заработной платы как в Республике в целом, так и на предприятиях.

Помимо материальных стимулов, существует и другие стимулы, мотивирующие работ-

ников предприятия к результативной работе. Исследовательский центр портала Superjob.ru, после опроса 3000 экономически активных работников российских предприятий, выяснил, что многие респонденты (36%) ценят такой способ поощрения как дополнительный выходной или незначительное сокращение рабочего дня (особенно женщины и молодежь до 25 лет - 43%). Другие ценят комфортные условия и гибкий график работы и т.д. Необходимо подобные исследования проводить на каждом предприятии с целью выявления наиболее значимых ценностей коллектива предприятия [6]. Использование результатов исследования поможет повысить мотивацию труда.

Выводы и перспективы последующих работ в данном направлении. На основе обобщения представленных проблем на этапе социально-экономической модернизации Казахстана, реализации поставленных перед ним стратегических целей, можно выделить следующие взаимосвязанные проблемы мотивации:

- каждое предприятие бизнеса должно найти свое место в социально-экономической модернизации Казахстана, т.е. разработать свои стратегические цели и задачи, конкретизировать их во всех звеньях организационной структуры;
- менеджмент каждого предприятия должен овладеть искусством мотивации персонала предприятия, разработать действенную систему материального и нематериального стимулирования труда;
- необходимость совершенствования государственного регулирования оплаты труда.

Реализация указанных проблем будет способствовать усилению мотивации труда.

Литература:

1. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке: Пер. с англ.- М.: ИД "Вильямс", 2003.
2. Приголовко Г.А. Вознаграждение персонала в свете концепции управления человеческими ресурсами. //Менеджмент в России и за рубежом.- 2008.- №1.
3. Буркитбаева Ж.Г. Государственное регулирование заработной платы в РК. АльПари-2012.- №3.-С.32-33.
4. Берешев С. Совершенствование методологии организации заработной платы в условиях социально-экономической модернизации. Саясат Policy. 2012.- №8.-С.20-22.
5. Варданян И.С. Зарубежный и российский опыт управления мотивацией персонала.// Менеджмент в России и за рубежом. - 2013.- №1.
6. [http:// www.superjob.ru](http://www.superjob.ru).

№ 2 (28)

ҚЭУ ЖАРШЫСЫ: ЭКОНОМИКА, ФИЛОСОФИЯ,
ПЕДАГОГИКА, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ
ЖУРНАЛЫ

ЖУРНАЛ
ВЕСТНИК КЭУ: ЭКОНОМИКА, ФИЛОСОФИЯ,
ПЕДАГОГИКА, ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Перепечатка материалов, опубликованных в журнале, допускается только
с письменного разрешения редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Басуға қол қойылды	15.07.2013	Подписано к печати
Пішімі	A4	Формат
Көлемі, ес.б.т.	12,2	Объем, п.л.
Таралымы	300	Тираж
Тапсырыс	№3414	Заказ
Келісімді баға		Цена договорная

Редакцияның мекен-жайы - Адрес редакции
100009, г.Караганды, ул.Академическая, 9.
Отпечатано в типографии Карагандинского экономического университета

